

1054
Willem Christoffel Berkenmeyers

Bedienaars des Heyligen Euangeliums van de
Nederduytsche Gemeente

TE

Nieuw-York, Albanie en daar ontrent,

Infgelyks

der Parochye der *Palatynen* by *Quassayk*,

DE ONVERANDERDE A. C. TOEGEDAAN,

GETROUWE

HERDER- en WACHTER-

STEM

Aande Hoog- en Neder-Duitsche, Lutheriaanen
in dese Gewesten,

eenstemmig te zyn vertoont

met twee Brieven en andere Redenen *Lutherscher Theologanten*:

AANGAANDE

't *Van Dierensche* Beroep,

EN

De *Henkelsche* Bevestiging

Te *Nieuw-York*, by *J. Peter Zenger*, A. C. MDCCXXVIII.

1 Timoth. IV. 1, 2.

Maar de Geest seyde duydelyk, dat in de laatste tyden sullen sommige van't Geloof aftreden, en aanhangen de verlydagtige geesten, en leeringen der Duyvelen, door degeene die in geveynstbeyd leugenspreekers zyn, en een brandteken in haer Conscientie hebben.

2 Timoth. III. 1, - - 9.

Maar dat sulgy weten, dat in de laatste daigen sullen grouwelyke tyden komen: Want daar sullen Menschen zyn, die - - - van deselve zyn, die hier en daar in de huizen sluipen, en leyden die Vrouwkens gevangen, die met sonden beladen zyn, en met menigerley lusten gedreeven worden: Leeren altyt, en kunnen nimmermeer tot kennis der Waarheit komen: Maar gelyk Jannes en Jambres Moses wederstonden: Also wederstaan ook deese de Waarheit. 't Zyn menschen van verdorven Zinnen, onbequaam tot het geloof. Maar sy zullen geen voortgang meer hebben: want haer dwaasheit zal alleman openbaar worden, gelyk als ook gener was.

2 Petr. II. 1, - - 3.

Maar daar waren ook valsche Propheten onder het Volk, gelyk ook onder U wezen zullen valsche Leeraars, die beneven invoeren zullen verderfelyke secten, en verlockenen den Heere, die haer gekocht heeft, en zullen over haer selven brengen een snelle verdoemenis: En veele zullen naavolgen haer verderffenis. Door welke de weg der Waarheit zal gelastert worden, en door gierigheid met versierde woorden zullen se aan U hanteeren: Over welke het oordeel van langen tyt af niet versuimig is, en haare verdoemenis slaapt niet.

OPDRACHT

Aan den Eerw. Kerken-Raad van de Hoog- en Neder-Duitsche Gemeenten de onveranderde *A. G.* toegedaan, -

Te Nieuw-York, op Mahanades.

Mr. *Andries van Boskerken*,
Pieter van Boskerken,
Hannes Lagrangie,

Mr. *Charles Bekman*,
Job. Henr. Sleydorn,
Barend Cornelissen,

De HEERE segene U!

In de Stad en County van Albany.

Mr. *Jan Kaspersen*,
Jan Evertsen,
Jabok Evertsen,
Ysaak Lagrangie,
Jan Juriansen van Hoesen,
Albert van Loon,

Mr. *Jabok Halenbek*,
Jan Hanneffen van Hoesen,
Arend van Schaaik,
Jan Herdyk,
Jan van Loon,
Gerrit van Hoesen,

En behoede U!

Op Hakkinsak in Nieuw-Jersey.

Mr. *Cornelis van Hooren, sen.*
Cornel. Cornelissen van Hooren,
Andries Laur. van Boskerken,

Mr. *Gerrit Halenbeck*,
Laurens Piet. van Boskerken,
Laurens Laur. van Boskerken,

De HEERE laat syn Aangesichte lichten over U!

Op de Kamp.

Mr. *Hanneman Saalbach*,
Hannes Bernbard,

Mr. *Hannes Heiner*,
Samuel Miller,

En zy U genadig!

Op Rhyneck.

Mr. *Philip Veller*,
Hannes Lamer,

Mr. *Frans Neber*,
Stephan Frælich,

De HEERE verheffe syn Aangesicht over U!

Op Newton en Teerbosch.

Mr. *Andreas Elich*.
Balthasar Kieffer,

Mr. *Johan Rosman*,
Jacob Scheffer,

En geeve U Vreede, Amen!

I M M A N U E L !

Beminde Vaderlanders en Broederen in den H E E R E !

Y N Herder-stem is U. L. niet vreemd noch onbekent ; nademaal ik door Gods genaade, nu tot in 't derde Jaar, zo ver als myn betrekking van een Herder der Gemeente Gods onder U L. heeft doen gedogen, in uw' allerheiligst Geloof U L. gesterkt, voor alles wat de heilzaame Leer tegen is, gewaarschouwt, en we'rom vermaant, ja dat ik recht seg, opgewekt heb, *om te wandelen slechts waardig het Evangelium van Christus.* Ook hebt gy myn Wachter-stem gehoord, openbaarende hem die elders dan door de deur in den Schaapstal van Christus was geklommen ; vestoorende en verscheurende die my aanbetrouwde Schaapen. Maar waar vind ik bat ? wie is'er die hooren ? wie ? die 'er volgen will ? Moeiely word ik dit overdenkende ; edoch noch moielyker, wanneer ik my moet verwyten laten, *dat ik het zy, die Israel verward.*

A

Onaangezien

Onaangesien het werelt-kundig is, dat hy ons Lutherſch Iſrael verward heeft, alleer [1] ik deeſe Landen gezien, of te zien mogen, ſou gedacht hebben, even die geen, die alle over de ſchade *Joſephs* bekommerde Zielen doet uitbarſten, een boos Dier [2] heeft hem opgegeeten, een verſcheurend Dier heeft *Joſeph* verſcheurt. Is geen wonder! overmits deeſe [3] *P. Ev. J. LutK* of *Pastor. Eccle. Jeſu Chriſti Et LutherO* [4] den lieden op de mouw ſpelt, 't zy enkel vuiligheit van my, hem voor een onwettig Leeraar verklaart te hebben, ten cynde, naa hem een voetje te hebben gelicht, Bedil-al in al de Lutherſe Gemeentens te wezen. In tegendeel verklaart [5] hy my een *Kerk-dief*, [6] in de oude landen penningen vergaadt

[1] Daar van geeft blyken de Briefwiſſeling myn Voor-zaats zalr. met die Gemeentens op *Skoghary* en op de *Kamp*, van Anno 1721, &c.

[2] Schoon hy *Van Deuren* geheeten word; nochtans heeft hy ſich eertyts *Von Diren* of *Von Dieren* geſchreeven. Is 't niet, dat hem ſyn eige Naam belgt: ten minſten voorſpelt dezelve Naamgronding groote beroertenis in Gods Kerk, ſo gewis als diegeene Naamen, van den Heer *Van Seelen* aangehaalt. (a)

[3] Met deze Tytel pronkt *Van Diren* in een Brief van hem met eigene hand geſchreeven, de 29 Mart, 1724. No. 15.

[4] Dus karakterizeert hy zich zelf in een ander Briefje, No. 7. de 12 February, 1722. Hy mag weeten in wat Keuke hy ſodanig Latyn geleert heeft. Myns ordeels heeft 't de Zweem naar 't *Pooſche* Latyn, daarvan een Staaltje wezen mag: *Stanisle, quo vadis? Ad patibulum. Quid feciſti? Furvi unum ikan, ikan. Quid dicam matri tua? Ut me ſpeliat.* [b] Ten minſten kan ik niet klappen, wat die Letters en raadebraakte woorden uitdrukken willen. En wanneer hy met deſe Woorden, *LutK Et LutherO* zeggen wil een *Lutherſch Predidant* te wezen, ſo zal ik hier naa doen blyken, dat hy ſo min *Lutherſch* is als ſyn Latyn, *Ciceronſch* is.

[5] Dat mag wel heeten, *Van laſter tongen* is niemand vry, als *Cyrillus* zeyt:

[c] Maar ook geene zullen den *Richter* niet ontkomen.

[6] Dat volgt onweder ſpreekelyk, byaldien ik de *Kerkpenningen* dusdaanig had beſteed. Want *M. S. Eckhardus* in ſyn Boek, *Chriſtianus Religioſus*, p. 161. deſe Vraag verhandelende: *Quomodo bonis Eccleſiaſticis, &c.* zeyt met klaare woorden, [d] *Kerklyke goederen elders beſteden, zy Kerk-dievery, die alle diever*

vergaadert hebbende, daar van ik alderhande mooie Zaaken had gekocht: 't Overschot boven dien my geschonken zynde van de Kerk-raad, of Mr. A. L - - - [7]

God dank! die in myn amt, waarin ik menigerly droefnis, wederwaardigheit en tegenspoet ontmoet heb, noch nooit my heeft verlegē zyn laten van vertroosting, om in staat te wezen, wat voorby is te belachen, te verkroppen wat niet uittewyken staat, noch te schroomen voor het geen komen kon te gebeuren. De Woorden Gods by Jer. XV 19, 20, 21. *Gy zult myn Prediker blyven, &c.* Als in de *Lutherus* guldene Aanmerking [8] over St. Ignatius [9] onvervaart-

dievery en struikrovery te boven gaat. En hieruit mag met eens opgemaakt worden, wat te houden is van zodaanig Leeraar, die meester te wezen pretendeert van 't Zakje-geld, en 't geen van Kerk-huizen inkomt, zonder daaraan verwezen te zyn: Die syn oogmerk daarontrent niet berykende, onderwegen laat, de Gemeente van wegen 't Zakje te vermaanen. 't Is op syn best so veel als 't Leer-amt opgooien: Want daartoe behoort mede de voorspraak voor de Arme. [e]

[7] Veele zyn 'er die zulks uit syn mond gehoord hebben, daarby voegende, *Hy zou 't my in myn troncy willen aanseggen, gelyk hy synen schoon vader braaf had bekeeren over in zulks gedoozen gehad te hebben.* Hier ter plaatse sal ik alleenlyk J. H. noemen, en syn groote maat J. v. S. die in Gezelschap van meer dan tien andere daarover gevraagd zynde, verklaarde zulks te kunnen en willen getuigen.

[8] 'Man liest von dem Martyrer St. Ignatio, der des Apostels St. Johannis junger gewesen, da er zu Rom unter die wilden thiere solte geworffen werden, so man liesse in die schranken lauffen, das sie solten die Christen zerreißen, und sie daran ihr schauspiel und kurtzweil hatten; da fing er an und sprach, *Lass sie nur hergehen, dan ich bin Gottes Kornlein, und muß zuvor zurieben und gemahlen werden, sol er etwas aus mir machen.* Das heist fein und Christlich gedeutet, und anders angesehen denn Fleisch und Blut thut, welches solch leiden nicht kan für Gottes werk halten, sondern für des Teufels Grim und Zorn, damit er den menschen mordet und tödtet. Er aber siehet die graulichen wilden Leuen und Bären Zähne nicht anders an, dan als Gottes Mühlenstein, dadurch er müsse zumalmet werden, auff das er Gott zu einem guten Kuchen bereitet wurde. [f]

[9] Met

onvervaardheit ; zyn zelfeige raad, [10] en *Grosgebauers* [11] heldentaa! hebben altyt in my *Smolkens* [12] effen- en blymoedigheid gewrogt, waardoor ik onbezeert en onbesweeken tot noch toe ben gebleeven ; 't welk ter eere Gods niet ver heelen zal, en hen te vertroosten die het te weeten verlangen. Immers is ook dit waarheit, *Een goede Conscientie is een slaalen Muur*, aan welken de vyanden te best kunnen hardbollen. Zo wie seggen kan met een *Hiobs* gewisse

[9] Met *Ignatius* woorden komt overeen, wat *M. Siricius* verhaalt van *Petrus Blefensis*. [g]

[10] *Lutherus* Raad is hierin bestaande, 'Nachdem nun diese böse leute
' mir böses um guts bewiesen, so setzte ich mich unter des Glaubens und
' Vater unsers schatten, lachte des Teufels und seiner Schuppen in ihrem
' größten Zorn, und wurde davon frisch getrost und frölich, weil ich
' wohl wußte, das meine Betrubnis des Teufels Freude, meine Freude a-
' ber seine Hölle seyn wurde. [h]

[11] *Th. Grosgebauer* scryft in een Brief de 1612 aan *Kalbiz* synen Boesem vriend, deze woorden, 'Ein Theologus mus keine weltfchande achten. So
' lange er sich noch darüber grämet, stehet er noch weit herunten. Ein
' solcher glaubet nicht, das Gott, indem er erniedriget, auch erhoehen
' könne.' En in een andere Brief de 1653. 'Wir haben lang ge-
' predigt, hilf Gott! das wirs auch einmal selbst thun, und in uns selbst
' erfahren, was dies Wort Christi vermag : Seelig seyt ihr, wenn euch die
' menschen um meinent willen verfolgen, als dan huffet und springet, dan euer
' Lohn ist groß in dem Himmel. [i]

[12] Ik beoog die Woorden : [k]

Nemt mir alle freude hin,
Jaget mich in eine wusten,
Gebt mir Gift fur Medicin,
Tränket mich mit gallen brusten,
Nichts komt mir betrubet fur,
Dan mein Jesus ist bey mir.

Insgelyks die : [l]

Endlich bricht man rosen ab,
Endlich komt man durch die wusten,
Endlich mus der wanderstab
Sich zum Vaterlande rusten.
Endlich bringt die thränen-saat
was die freuden erndte hat.

Aus den Thränen kocht er Wein,
Von den Dornen bricht er Feigen,
Oft mus sich der Sonnen schein
Auch im groesten Donner zeigen
Seine Linke Hand erquickt,
Ob mich gleich die Rechte drukt.

Endlich siet man Canaan
Nach Egyptens Diensthaus liegen,
Endlich trift man Thabor an
Wen der Oehlberg überstiegen.
Endlich geht ein Jacob ein
Wo kein Esau mehr wird seyne.

gewisse, *Myn getuyge is in de hemelen*, die acht een schending niet meer dan de Maan een blaffenden Hond. Geen Christen behoort te schroomen, by goeden wandel geblaamt te worden, veel minder een Leerar, gelyk ons den Apostel schildert, 2 Cor. VI. is 't dat wy anders met Waarheit roemen willen op de gene die tot der dood voor de Waarheit hebben gestreeden. [13] Maardies niettegenstaande, indien myn Conscientie voor de gene niet openbaar is, by dewelke myn van God my aanbevolen Aint komen mogt gelastert en geschendt te worden, 't welk niemant gering te achten heeft, zonder sich verdacht te maken van hovaardye ofte lichtzinnigheid: [n] Indien in tegendeel my niet onbekent wesen kan, wat de Satan in Zin heeft: [14] indien 'er geveynsde menschen zyn, die met styve kaaken over een naauw geweeten poffen, dat nochtans ruimer is dan de men-deure van een hooi-schuur: Indien die in syne Ordeelen verborgene God veelen Belials Kinderen [15] tot een dekfel van hunne doortraptheit dienen moet: Indien zelf vermomde Predikers der Gerechtigheit, die Christus verkondigen uit twist en niet louter, wanneer hen het masker afgetrokken word, dit voor de smaad van Christus en vervolging met Christus Kruis aangeven, [16] dat echter niet heeten mag,
door den

[13] Volgens 't geen *Cyrrillus* vry wel heeft aangemerkt. (m)

[14] Des Satans Zin is, in myn Gemoed my gerust vindende, door vreemde blaam my te beroeren, en ten toon te stellen. (o)

[15] Erger zynde als die Heidenen, die 'er bekenden, dat een meeneedige niet zoude ongewroken blyven, alschoon de Wraak vertoefde. (p)

[16] De wedergaden van *Thomas Muntzer* en *Arius*, dien openbaarlyk verdoemde Ketter, daar van *Lutherus* schryft, '*Thomas Muntzer war auch so vest und steif, wie er meinet, das er durfte sagen, Er sahe Christum nicht an, wenn er nicht wolte selbst mit ihm reden: Aber zu letzt, da ihn der Teufel begunte anzugreifen, da sahe man, was se in Trotz und Ruhm war.*'
Nein.

den Geest Gods zich verblyden, maar den Geest Gods met een Hoeren Voorhoofd trotsen, de welke aan hen, die in een vreemd amt grypen, so weinig blymoed'gheit toeëigent, als dieven en moordenaaren, volgens 1 Pet. IV 15.

Zo staat my toe, *Myn Beminde Vaderlanders en Broeders*, myne Herderstem in een Herderbrief [17] te veranderen, om voor de Oogen van al de Christen-Wereld [18] aan.

Nein, das sind nicht, die so steif daher trotzen, als haben sie schon den Teuffel gefressen, sehen nicht, das sie vorlængst siebenmaal von ihm verschlungen und in seinem Rachen stecken. Der Ketzer *Arius* war auch stoltz und sicherg genug wieder die frommen Bischöffe und Christen. Ja da er von seinem Bischopfe gestrafft ward um seinen Irrthum, und vermahnet abzustehen, ward er nur halstarriger, und klaget dazu über grosse verfolgung, und war das sein Leiden gar, das man ihm seine greuliche lästerung nicht wolte lassen gut seyn. Wie denn allezeit die rotten geister und lästerer, ja auch öffentliche mörder und tyrannen wollen Martyrer syn, so man ihnen nicht biligen und gestatten wil, das sie wieder Gottes Word und fromme leute toben; so gahr sicher und recht wissen sie sich, das sie sich nicht fur God fürchten, und den Teuffel fur eine todte Hummelachten, bis er sie zuletzt plötzlich ergreift und sturtzt in einem augenblick. (q)

[17] Diergelyke Brieven zyn niet ongewoon onder Christelyke Leeraars; en van onze Eeuw te spreken, sal ik slechts *H. L. Benthems* (die een lumen van onse Kerk, en van myn Vaderland was,) Herderbrieven gewagen, die hy tegen de aanhangers van den *Fanaticus Romeling* in *Haarborg* heeft geschreeven. Ziet *Saml. von A. u. N.* 1723. p. 839. Alsmede *C. Schuslers Evangelische Herder-brief*, aan syne Gemeente te *Zeulenroda*, die de Evangelische Waarheeden verlatende, hem met geweld verdreven hadde; waarover de *Collecteurs, der Saml. von A. u. N.* 1722, p. 130. deeze aanmerking maken:

Wer hier die bruche Zions nicht erkennen wil, und merken, wie die innerlichen bewegungen, welche den anfang von der Gotseeligkeit genomen, und sich seit 30 Jaaren bald stärker bald schwächer geäußert, zu unsern Zeiten sich immer meer und meer ins weite ziehen, der mus gewis wenig gefühl und nachdenken haben.

(18) Dat ik hier ontrent my niet te buiten ga; veel meer van wegen myn Amt verplicht ben, deze luidruchtige Zaak by geschrift te behandelen, daarvan vind ik 't Vonnis van *D. Hartman* en *Spener*, (r) Es ist wohl erlaubt und der Kirchen nützlich. Demselben ist diese Vreyheit nicht zu wehren.

aan U L. te doen vonnissen, of ik met reden U L. voor een Wolf gewarschouwt heb, dan of die beschuldigingen van valsche Brieven gesmeedt, en Kerken-goederen misbruikt te hebben, op my hechten mogen. Voor al om dat men breed opgegeeven heeft van niet hem sich niet te willen bemoeien, wiens onwettig Beroep getoont zou konnen worden.

Om het laatste 't eerst te belichten; indien hy my Kerk-dievery poogt aantewryven; so aanmerk ik dit voor af als een teeken van syne groote onverstandigheid in het praten van dingen, die hy so min begrypt als het *Latyn*: [19] Insgelyks van syne schynheiligheit, gelyk zynde aan die der Jooden, die viez waren, bloed-geld aanteneemen; maar niet bevreezd; dusdaanig geld te geeven, om bloet te mogen storten. Is toch die gezel nooit in onze Kerk-raads vergaderinge geweest; hoe mag hy dan so stout wezen, een gerucht te verbryden, daarvan hy niet meerder zekerheit heeft? Heeft hy een *heilige Tver voor Gods Huis*, en ongeveinsde afkeer van sodaanig misbedryf; voorzeeker so betaamde hy niemand zonder meerder grond zulk gruweldaat te optichen en wyten. [20] Hy heeft het immers van hooren seggen! wonder dat hy niet indachtig is, wel eer over syne vertellingjes

(19) In't *Latyn* pretendeert hy niet onbedreeven te wezen: Want die heeft 'et uit syn eigen mond, die hem gevraagt en tot Antwoord gekreegen had, *Ich dancke Gott, ich verstehe es*. Maar deselve Man schryft ook, (No. 2.) gebeurt te sullen zyn; indien hem een ander al boertende een *Italiaans* Boekje getoont had, dad hy geantwoordt zou hebben: *Ich dancke Gott, ich verstehe es wohl, es ist gut Latyn*. Behoudens het misbruik van den beduchte Naam Gods, was dat wonder belachelyk!

(20) Waar't dat een ander dit aanzien wilde als de stem van *Judas*, roepende, *Wartoe dit verlies?* *Joh. XII. 6*. Of van *Abalom*, klaagende, 't Zy geen recht, zonder dat men hem tot een Richter in den Lande zettede, *2 Sam. XV, 4* Ik daat aan hem de eer beter gegift te hebben.

vertellingjes van hooren-seggen op - - - *Hoek* tot leugenaar gemaakt te zyn : Wat noch meer is, ontrent deselve stoffe. [21] Maar syn *Hannas* heeft 'tuyt de latten gestooten, zelfdat Jaar o in -- zynde. Edoch dien had hy vraagen mogen, Of het seggen van d' een of d' ander zonder bewys ook infaam maake? En of hy niet meer wist van dien Man, die 1715 een Collecte in Holland en Duitschland gedaan had, of die slechts door syn seggen, of door beoorlyke opteekening, en bewyzen syn Rekening heeft op gemaakt? En - - - Dat overige kan ik sonder spreken niet seggen. [22]

Elk een sal bekennen moeten, dit zy *Court Business*, (*in phrafi Schutziana loquar* :) Maar sy zullen weten, dat ik geen Pleit-vogel ben ; anders, de weg tot de heilige Justitie over al openstaande, had ik die geene so lang niet over 't hooft gesien, die tot spyt van my aan een ander geeven, 't geen als Bloedgeld achterhouden en my afgekort is. Met *Court Business* mag drygen en schrikken en sich vermaaken, wie

(2) De Latyners hebben een Spreekwoord : *Asinus ad lapidem non bis offendit eundem*. Aanteduiden, dat men sich wachten moet voor 't geene, waarby men sich eens quaalyk bevonden heeft. Naar, dat het Oordeel niet te kort schiet, kan 't gepraetiseert worden.

(22) So veel wil ik noch seggen ; 't zy *Hannas* of *Caiphas*, die my dus grofselyk betichten, sy behoorden den Catechismus beter geleert te hebben, die de Wysheit en Vroomigheit gepaecht te hebben aangezien zyn willen. Alsdan zouden se beschaamt geworden zyn over dusdanige geruchten te verfiëren, door de Woorden van *Lutherus* in syn groote Catechismus. Men vindse in de *Lutherse Concordie*, part 2, p. 142. maar om redens wille zal ik de woorden op syn Hoogduitsch aanhaalen : ' *Waarum tragstu es nicht fur den ordentlichen Richter? Ja ich kans nicht offentlich bezeugen, so mogte man mir vielleicht ubers maul fahren, und ubel abweisen. Ei lieber, riechestu den braten? trauestu nicht fur geordnete Personen zu stehen und es zu verantworten, so halte auch das Maul. wo du es weiter sagst, ob es gleich wahr ist, so bestichstu doch wie ein Lugener, weil du es nicht kanst wahr machen, thustu da zu wie ein Boesewicht. Want niemand (voegt hy er noch by) zal men syn Eer en goeden Naam rooven, ten zy se hem te vooren opentlyk, genoomen zyn.*

'er wil. En *Van Dieren* mag sich ook daarmede geenfins vleyen, dat ik naar denſleur der Geleerden hem handle: Want hy zou de eer niet gehad hebben, van ſo Woorden als Papier jegens hem teſpillen; had ik anders kans geſien, onder myne gemeenten bekend te maaken, 't geen hen verborgen te zyn niet oorbaar is. Ondertuſſchen ſal ik hem in plaats van verdiende antwoord twee *Problemata Magiſterialia* voorſtellen; deſelve opgelost hebbende, zal hy mogelyk ondervinden, op wat Grond hy ſtaat. 't *Eerſte* is: Of dit onder die *GNESIA CRITERIA LEGITIMÆ VOCATIONIS* bekoort, wanneer iemand niet meer dan een *Leere Broek* [23] in 't Land brengt? En ſo by meer heeft, of dan ſeeker te beſluiten is, van *Collecten* Gelden alles gekocht te zullen hebben? 't *Tweede*: Of het miſpryſlyk is, dat een *Predikant*, van de *Gemeente*, die hem geroepen hebbende het beloofte heeft, ofte ſo die niet in ſtaat was, de betaaling ſyner *Reyſkosten* van't *Collecten* Geld neemt, 'twelk tot dien einde gegeven is; dan of dit ſyn *Beveſtiging* wettig maakt, wanneer ſyn *Naam* onder die *quaade Betaalders* in des *Capteins Boek* aangeſchreeven blyft? (24)

Nader van de *Zaak* te ſpreken, hoewel de *Neufwyſheit* van deſe *Allotriœpiſcopus* verre buiten ſyn beſteck gaat: So

B

zal.

[23] Waar 't dat iemand dit duifter toefchynt, en meer licht begeert, die mag de naamgronding van een *Leere Paap* onderzoeken, ſo zal hy een ſmaaklyk verhaal hooren van een groene voorchoot by gebrek van de leere —

(24) Zeker Man *D. V.* aan de *Revier* woonende verhaalt, dat hem vooertrent 7 of 8 Jaaren gebeurt is, met ſyn *Schip* van *Boston* komende, dat een ander *Philadelphiſch* Schipper hem op de *Zee* twee *Paſſagiers* aan boord geſet heeft, zynde d'een een bejaard ſchips *Captain*, wien hy de vracht heeft geſchonken: D'ander een *Hoogduiſcher*, ſchraal en groot van geſtalte, van haar eenigſins ſwart, voorgevende een *School* ergens te zullen opſetten. De ſelve ſtaat noch te *Boek* voor 40 s. die hem he *Huiſwaard* een *Hoogduiſcher*, niet heeft willen betalen, aan wiens huis de *Kiſt* geleyert was.

zal ik nochtans, indien hy een Klockje heeft hooren luiden, in 't kort verhaalen en toonen, dat dit vertellingje van die geruchten is, die verdwynen, wanneer men se naa speurt. Voor eerst is openbaarlyk valsche, een Zeewandje van Kerkengeld onder myne handen berusten geliad te hebben. Want 't Geld van die Collecte, beid tot het het overbrengen van een Predikant, als tot opbouwing van de Gemeente, gebedenen toegestaan zynde; is door de handen der Kooplieden uitbetaalt, daarvan dese Heeren en myn Geleidsman, de Man van de *Nieuw-Yorkse* Gemeente daartoe geauthoriseert, rekening gedaan hebben ter plaatse daar't betaamde. En alhoewel dese laatste, naar ons oordeel voor *Elankenborgse* passeerde, nochtans is het Vonnis van onse Rechters anders uitgevallen. So is *Van Dieren* wel *Een scherpe Meester*, die maaien wil, daar by niet heeft gezaait, en rekening eischen, van wien geen Geld is aanbetrouwt.

Maar syn seggen is hierop, *De oogenschyn geeft 't, so veel mooi goed en Klederen*. Dat vloeit ('k moet bekennen) als een fontein uit den Besemstock. De zaak is geheel anders geschapen. Uit myn Vaderland weg getrokken zynde, maakte ik staat over *Holland* naar *London* te passeeren. Hoewel myn Rysgezel vantaal veranderende, so dra als ik in *Amsterdam* quam, drong sterk aan, de Rys hierna toe rechtsloops aantevaarden. Daardoor is het geschied, dat myn Rysgenoot, het Consistorie hem toestemmende, en ons een present tot een Ryspenning vereert hebbende, daar van so veel ot een mantel heeft verschooten, dat ontrent 90 Gl. bedraagt. Hier dan te *Nieuw-York* gekomen, en sulks aan de Kerkraad bekend gemaakt hebbende, keurden dese Messieurs goed, dese verschooten Somme my quyt te schelden. Eenigen Tyt daarna quam het te gebeuren, dat de Kerk-raad binnen *Nieuw-York* met

met dien van *Albanie* verschillig was ontrent een belofte aan my van 12 l. 10 s. So was ik wederom so discreet, om my te genoegen met alle beide van dese belofte te ontslaan. Dit is destoffe waaruit dese blauwe boodschap is versmeed, versieret met sluitreden uit de Spinroks Philosophie.

Wil hy seggen, *Noch meer ander Geld zy 'er geweest, dat ik onder my bielt, boven 't geene voor de Kerk is gecollecteert.* Want men will niet weeten, dat het Catechiseeren aan eens Leeraars Amt belangt: (25) En wel eens der voor naamste verrichtingen is: (26) Ook van al de Leeraars, die het met de Godsdienstigheid ernstelyk meenen, by de hand gevat en gepreessen word; (27) In tegendeel duit men myne neerstigheid

B 2

(25) Zulks heeft *Brochmand* getoont uit de Schriftuur so wel als uit het gebruik van de aloude Kerk en derselve Vaaderen. (f) Datselve blykt meede uit *Lutherus Klagte*, (t) *Dat (God beter!) veele Pastoren heel ongeschikt en onbequaam zyn om te leeren.* Desgelyks uit syne Vermaaning, p. 56. *Daarom bid ik u alle gaar, om Gods wil, myne lieve Heeren Broeders, die daar Predicanten zyn, dat gy doch uw' Amt ter Herten neemt, en U over uw' Volk, dat U aanbevoelen is, ontfermen wilt, en ons den Catechismus in 'de lieden, sonderlinge in 't jonge volk wilt helpen brengen, &c.* En p. 59. *Daarom lieve Predicanten, siet doch neerstig toe, want ons Amt is nu al een ander ding, dan 't onder den Paus was, want het is nu eerst en heilzaam geworden: En daarom heeft 't nu ook veel meer moeite en arbeids, perykels en aanvechtingen, en boven dien seer luttel loons en danks in de Wereld; maar Christus wil selven onsen loon zyn, so wy getrouw arbeiden.*

(26) *J. Halle* een groot Theologant van de Engelsche Kerk, en vermaarde Predikant, van wien met recht geseyd wierde, *dat hy met de Menschen levendigen Hemel wilde, den Hemel overal bouwende met syn prediken;* (u) beschaaamt sodanige neuswysen, die 't Catechiseeren verre beneden hun Amt achten, en niet voor de allergewichtigste verrichting, seggende: (x) 'Was 'mich betrifft, so habe ich den groesten theil meines Lebens im heiligen 'Predigamt zugebracht, ich danke GOTT nicht ohne Arbeit, nicht ohne 'Nutz. Aber nichts ist, das ich so sehr bereue, als das ich nicht mehr 'stunden in der offentlichen Catechismus ubung zugebracht habe. In 'dessen ansehung moechte ich billig meine andere Predigten beschuldigen 'und wunschen das ein gros theil derselben moechte fur die mundliche 'Catechismus beredungen aufgewechselt werden.

(27) Onse Godzaalige Belyders in hunne Apologie roemen daarop tegen die

neerftigheit hierontrent [28] aldus uit, als of ik onder voorwendfel van School-houden [29] het Schoolgelt fochte te

die van 't Pauzdom, feggende, *P. 1 p. 212. By de tegenftryders is geen Catechismus, daar doch de Canones of Regelen zulks beveelen. By ons worden de Regels onderhouden, Dat de Leeraaren en Kerkdienaaren opentlyk en in de huizen de Kinderen en Jonkheit in Gods Woord onderwyfen. Hoe dit wel overeenkomende zy met het gebruik van de eerfte Kerk, toont Kortholt.* [y] En met wat ernst het Synode te Doordrecht de Catechifaties heeft verordent, heeft hy infgelyks uit *Seff. xiv en xvii* aangemerkt. [z] Byvoegende in 't vervolg de toejuichingen der Theologanten in Engeland, in de Paltz, Heffen, Switz.erland, Bremen, Emden, Geneef, dit onderneemen pryfende. Self de Catholyken, hoe se aangemoedigt zyn geworden, door 't voorbeeld der Protestanten, de beklagte van *Valerianus Magnus*, een befaamd Capucyn, te vernietigen, word verhaalt, *p. 450.* [aa] Want all de Wereld moet bekennen dat Waarheit is, 't geen voornoemde Halle gefchreeven heeft:

‘ Verachtet die Catechismus ubung nicht,
 ‘ meine Bruder, - - - da wir sie aber verfaumen, gebietet diese verfaum-
 ‘ nis eine unbeständige meinung in Religions-sachen, verachtung der nö-
 ‘ thigen Glaubens-articul, feltfame gefpräche, zuneigung zu allen Irr-
 ‘ thumern und verführungen.

[28] Gelyk als of dit geenen Predikant betaamde? Och knibbelsuchtige Menschen! ofte of de *Pietiftische Charletanerye*, (bekender zynde dan dat 't vernietigt mag worden door de Zuivering van *F. E. Collin*, in 't Boek *Gemeinschafft der Schmach Christi*, *p. 35.*) van een drankje of Pociertje ('t *Holandfche Quaker-pulver* geheeten,) ofte *Pietiftence deltje* bequaamer was, dan de *Catechizaties*, te weeten, de Menschen in een tyt van weinig uren uitsinnig en rasende te maken? [bb] Och betoverde Zinnen! Een speeltje des arglistigen Geests, het welk altyt op Bedrog en Guichelarye is uitgekomen! Ik was van geheel ander gevoelen. Siende, hoe beswaarlyk 't gaat, op 't Land Schoolen te ordenen; boven dien bevindende in de Stad, dat in de Nederduitsche Schoolen, onse Kinderen, *Luthersche* Boeken gebruikende, scheele oogen kreegen; wat fiont my wel anders te doen? dan te overwegen 't geen *Kortholt* zälr. [cc] in 't *Tractaat Schwere Priester* burde schryft:

‘ Predigamt keine absonderliche Personen zu treibung des Catechifirens
 ‘ angestellt sind - - - auff wen komt es, alsdan an, sollen nicht die Einfaltige
 ‘ in ihrer unwissenheit bestecken bleiben, als allein auff die Prediger? denen
 ‘ sind die Seelen absonderlich anvertrauet.

[29] God dank! myn Hert beoogt geheel andere Dingen; dan gelyk ik van een menschelyken Dag geordeelt worde; die Verantwoording, daarvan *Chrystomus* seit [dd] ‘ Du must für alle und jede, welchen du vorgesetzt bist, für Weiber, Männer und Kinder rechenschaft geben. Bedenke, ‘ in was Gefhar du schwebest! : En diegene Vergelding, dewelke *Lutherus* pryft: *Christus selve wil onsen Loon zyn.*

te vermeesteren. So zal ik liefst myn Pen en Mond weerhouden, sodanige Gefellen niet te tromfen, naar dat sy 't verdienen, [30] onversetelyk volharden sullende in 'tgeen God behaagelyk is, [31] al wil op my grintanden een Ondier, Satan, die niet meent wat Geestelyk, maar wat Vleeschelyk is. Voor 't overige zal ik toonen voor lieden, die 't met reden van my eischen, dat ik door Gods Genade met die van goede Christenen binnen en buiten Lands, myn toebetrouwde Gods Penningen gehandelt hebbe, so als 't betaamt en redelyk is, niet alleen voor den *HEERE*, maar ook voor de *Menschen*. 2 Cor. VIII, 21. [32] En to wie 't tegendeel kan bewaarheiden, ontrent Brieven of Geld valschelyk gehandelt te hebben, aan dien beloof ik een Boete van 60 l. te zullen betaalen, al zou' ik deselve of van een *Muselman* of *Jood* borgen moeten, en jaarlyks daarvoor rente

[30] Anders passen op 't beknibbelen van myn schoolhouden ter Eere Gods, vry wel de Woorden *Lutherus*, [ee] 'Das kan ich mit guthem Gewissen, zeugen, Das ich meine hochste treue und fleis daarinne erzeiget, und nie kein falsche gedanken gehabt habe, den ich habe keinen heller davor gesucht, noch gewonnen: So habe ich meine Ehre nicht damit gemeinet, das weis Gott mein Herr, sondern habe zu dierst gethan den lieben Christen, und zu ehren einem, der droben sitzt, der mir alle stunde so viel Guts thut, das wen ich tausentmahl so viel und fleissig dolmetschet, den noch nicht eine stunde verdient hatte zu leben, oder ein gesund auge zu haben. - - Lasteren mich die sudler, und bapstsel, wolan so loben mich die frommen Christen, samt ihrem Herren Christo, und ich bin alzu reichlich belohnt, wo mich nur ein einiger Christ fur einen treuen arbeiter erkennet.

(31) Es lasse sich niemant zu klug dunken, dus onderwyft ons *Lutherus* (ff) 'und verachte solch kinderspiel. Christus, da er Menschen ziehen wolte, musste er mensch werden. Sollen wir Kinder ziehen, so müssen wir auch mit ihnen Kinder werden. Wolte Gott das solch Kinderspiel wohl getrieben wurde, &c.

(32) Hierom is 't dat ik myn Rekening van onse Colledien, niet alleen voor ons Kerk-raad heb open gelegt, maar met eene door de Handen van twee Koninklyke Vreede-rechters my doen quiteeren. So gedaan 1728, den 23 May.

rente geven. Hiertoe zoude ik my selve niet verbinden, waar 't dat ik my niet veilig wiste. *Arrigat aures Pamphilus!* Eindelyk mag *Van Dieren* seggen: *Hy heeft 't so quaalyk niet gemeent, gelyk 't wel genomen kan worden.* Ach so wenschte ik, dat dit syn grootste misbedryf was; en vergeef het hem van al myn Hert, te meer als hy berouwt, tweemaal aan eenen steen aangestooten, en nochtans door weetelyke Mistastingen, andere mede misleidt te hebben. Middelerwyle mag niemand, die indachig is, *Quod Fama & Vita pari-passu ambulent*, myn verantwoording ontrent dese onbeschofde beschuldiging misduiden. Voor al, omdat niet alleen myn aamt daar door zou kunnen verlastert, en by myne Gemeente verydelt worden; maar om dat ook onse Wel-doenders met recht en reden berouw kunnen scheppen op de liefde ons betoont, en my houden voor een afschuimfel van het menschelyke Geslacht. Hoewel ik niet twyffel, of sy zullen myn Verdediging so lang gelden laten, tot datse redenbetooging van 't tegendeel vinden, en de segenryke vergelding van dien verwachten, die neffens my hune Liefdegift zal hebben te boek gestelt. Daarom vraag ik U L. allermeeft myne duurste Zielen-kinderen, op uwe Conscientie, oordeelende een rechtvaardig Oordeel: *Of ik ten opzicht van dit misbedryf niet onschuldig te verklaaren ben*, gelyk my God, myn Conscientie, en onse Kerken-protokol, midsgaders de Brieven van 't Eerw. *Amsterdamsche Consistorie* meerder getuigenis geven; en self allen, die onder U L. aan de Kerkraad belangen, bekend is. Voorseeker dit kan U L. doen opmaken, in wat achting andere vertellingjes te houden zyn, en ('t geen voornaamentlyk te beoogen is,) of ik quaalyk gedaan heb, uwe Zielen waarschauwende voor sodaanig een Leeraar, die onwettig verklaart zynde van twee *Luther-sche*

sche Consistorien, geensins kan geacht worden een Herder te wezen; is 't dat wy Zielen te wardeeren oordeelkundig zyn. Tot grondig van de Zaak te kunnen oordelen, is noodig dit alles van den Naald tot den Draad te verhaalen en in den i'samenhang voor oogen te stellen.

Nadat ik Anno 1724. den 6 October, door 't Eerw. *Luthersch Consistorie* binnen *Amsterdam*, als de presidiale Kerken-gemeente, [33] voor Leeraar naar *Nieuw-York* beroepen [34] was, volgens de *Nieuw-Yorkse Commissie*, de An. 1723; door 't selve *Consistorie* ook 1725 den 24 May geexamineert, en den 25 ditto in 't openbaar bevestigt of ingesegent: Boven dat alreds den 16 Junij van *Amsterdam* vertrokken was; so hadden voornz. *Consistorialen* die beloofde en verwachte toestemming der *Albaniers* tot myn Beroep de 15 Mart 1725, ontfangen; en met een en 't selfde schip eenen Brief, de 27 April, 1725. uit naam van de *Nieuw-Yorkse Kerk-raad*, door 22 van de Gemeente onderteekent, behelzende een Waarschouwing om niet in het begeerte Beroep voorttegaan, *Indien* (aldus luiden de Woorden des Schryvers) *Wy de Kerken-Raad* (35) onderteekent, en de Gemeente [36] der *Augsborgse* [37] Confessie

[33] Ziet *Generale Kerken-ordinantie* voor de Gemeenten de *Onveranderde Confessie* van *Augsborg* in dese vereenigde Nederlanden, gedrukt binnen *Amsterdam*, 1686: en herdrukt 1725. fol. *Resolutien genomen in de Generale Vergaderinge*, &c. 1686. bladz. 16 & 20. vergel. *Aet Synodalia*, 1691. bladz. 3 & 9. 17 & 21. *

(34) Naar 't voorbeeld van meer andere en aloude Beroepingen, daarvan 't *Wittenbergse Ordinations-testimonium*, door *Lutherus*, *Bugenhagen*, *Cruciger*, en *Jonas* Anno 1545 onderteekent een bewys kan wesen. (gg)

(35) De Zaak is binnen *Nieuw-York* bekender, dan te durven toonen, wat onbeschofte *Gasconade* dit zy, dat dese Brief uit Naam van de *Nieuw-Yorkse Kerk-raad* was opgesteld.

(36) Veele van die 22 Naamen waaren niet eens aan die van onse Gemeente bekend, en op syn best waren 'er sommige van op de Straat opgeraapt.

(37) Is het Woord *Onveranderde* niet bedachtelyk uitgelaaten, so heeft hier *Saiphaz* gesproken, voorspellende een *Luthersche Gemeente* met een *Domine*, die van de *onveranderde Augsborgse Confessie* van zins was te scheuren. Is het met vlyt geschied.

fessie te Nieuw-York, te ontbieden en te beroepen voorneemens
zyn [38] Mr. Joh. Bernhard Van Deuren, gebooren tot
Koningbergen, [39] hebbende hier hooger op in't Land ge-
staan

schied, so heeft den Autheur daarvan met vlyt willen bedriegen. 't Is wel so, dat die Naam der *Lutherse* door dien van de *Augsborgse Confessie* toegdaan uitgedrukt word; indien hen alleenlyk dese Naam toegeeigent word; echter so is ook niet onbekent, dat 'er zyn die haar beroemen van de *Augsborgse Confessie*, teweeten, *ut a Melanchtone recognita est*: [hh] Maar hoe komt dat hier te pas, eenen Looper te verschoonen? Zeeker de *veranderde Augsborgse Confessie* geeft geenen Vrybrief in't Ampt te kruyen, wiens Beroep niet toonbaar is. Want Artic. XIV is van de *Katholyken* geaprobeert, [ii] en van andere nooit betwist geworden; uitdrukkellyk en klaar seggende, *Van de Kerkelyke Order word geleert dat niemand in de Kerk opentlyk sal leeren, prediken, of Sacramenten bedienen, sonder ordentlyk Beroep*. Vergelykt *Carpzovius* [kk] met eens verklaarende, [ll] dat geen andere, dan die *Onveranderde* 1530 overgeeven, geheeten mag worden, *De Augsborgse Confessie*. Daarom wie niet een geveinsde *Lutherse* is, die weet well dat die veranderde, of hervormde *Confessie* [mm] so weinig mag de waare *Augsborgse Confessie* geheeten worden, als *Piscators* duitschen Bybel te *Herborn* gedrukt, *D. Luthers* Bybel, [nn] of *D. Luthers Catechismus*, dat *Jesuiten* maakfel 1589 tot *Maintz* aan 't licht gebracht. [oo] In tegendeel wanneer de rede is van de *Augsborgse Confessie*, so verstaan wy (ons met de *Sweedens* op den Ryksdag 1628. te *Stockholm*, te verklaren,) de eerste, onveranderde, tsamen met de *Apologie*, en wat daar toe behoort; niet de verbafterde (pp), die den Naam van een *Confessie* niet verdient. Daarom so wie dit Woord *Onveranderde* uitlaat, die speelt een *Jesuite* treek, die aldus gewoon zyn het Woord *Roomsch* weg te laten, om lieden iets diets te maken, spreekende van de *Apostolische Kerk*, als *Moeder* en *Meesteresse* van andere Kerken. Siet *Saml.* 1720, p. 614.

[38] Dat sommige van de Gemeente, als mede van die den Brief hebben onderteekent, dit van Zins zyn geweest, is *Waarheit*; edoch niet anders, dan onder de voorwaarde van misgiste verwachting des Leeraars uit *Holland* beroepen zynde. Daarom zyn de onderteekende van geheel verschillende *Gedachten* en *Vorneemen* geweest met hem, die den Brief heeft doen opstellen, poogende het *Hollandsche Beroep* te dwarsboomen en slaaken, door 't geen hy schryft van dien geroepen *Van Dieren*, en noch meer, door die Woorden: "Het Beroep niet te verhaasten, also de Persoon, of Leeraar die het selve zoude mogen aanneemen, geen toefegging, veel min *Subscriptie* ter *Betaaling* van ons of de Gemeente heeft, en maar op de *Gratie* van Mr. Joh. La Grasse en drie andere *Messieurs* soude moeten deelen, om alleen van die vier syn *Salaris* te trekken." Dat zyn Bloemtjes! seg ik, een ander mag naar syn Zin oordeelen!

[39] Tot *Koningberg* gebooren zyn, dat wil wat seggen! maar waar hy ge-
ludeert heeft? waar hy geexamineert is? dat zyn *Kinder-vraagen*. 't Eerste

is genoeg syn Lof uittesstryken van Geleertheit, want hy is gebooren te Koningsbergen, alwaar een hooge School is; van Rechtsfinigheit, want hy is gebooren te Koningsbergen, alwaar op de Bibliotheque het Origineel van *Lutherus Salvus Conductus*, door Carol. V. eigenhandig onderteekent, bewaart word. zoude men sich niet op gelyke wyse inboesemen laten, dat 't alle Princen en Konings Kinderen waren, die te Koningsberg gebooren zyn? Edoch eenige verschooning vindt men daarin, dat de Overluiden van 't Kleermaakers Gild gewoon zyn, naar de geboorte plaats te vraagen; en so iemand naar het *T-stimonium Depositionis, Curriculi Academici*, alsmede van 't *Tentamen Candidatorum* vraagen wilde, die kan 't alles vinden op 't selfde blaadje van de *Manatawnische* Promotie. Die mag een trouwe Vriend wel inkyken; andere moeten hen geleiden met dit antwoord te neemen uit een Brief de 29 Mart. 1724. No. 15. *Was Noetig habe ich ihnen auff die Nasse solches zu hangen: Und ob ich solche wieder solche solches solte auf Nasse Binden, in stat speck, sie sollen keine Rathsen damit fangen.* En Och die goede Koningsberger heeft geen Bazuyn van doen; alreede sich selven verklapt en verraaden hebbende: Maar hy als een Koningsberger had sich mogen spiegelen aan wat dese Vaers uitdrukt: *Simonis Judæ Schnel, Horst Funck interiere*, en de les van den laatste beter ingeprént hebben: *Disce meo exemplo mandato munere fungi, Et fuge ceu pestem ten Polypragmosynen.* De Zin daar van is overeenkomende met 't geen hem de Heeren Sweden geraaden hadden: Dat hy, wezende een Snyder, by syn Ambacht blyven, en laten zou dit heilig Amte aan meer bequaamer Persoonen. Hoewel hy toonde ook hier de taal te weeten van A. Oslander, die op 't Synode te Koningsbergen geene reden willende verstaan, op alles antwoordde, *Nolo vinci, Nolo vinci*: Dat mag gevoegelykst overgeset worden door die woorden van sulc een, die van desen Koningsberger een grooten heiligen dag maakt en seyt: *Laat ik gek wezen.*

[40] Schaade! dat hier niet zyn bygevoegt sommige Brieven, die van syn Be-roep en Bedryf op Skoghary gewaagen. Ons Kerk-raad (hoewel die was niet te raad-genomen) had tot bylagen verleenen kunnen. *Asta gegen die von J. B. von Dieren in der Gemeine zu Skoghary eingefuhrte neuerungen.* Voornaamelyk No. 10. de dato 21 May, 1721. door Johannes Kreislér, Jörg Dalster, J. M. Emich geschreeven; dewelke berichten, verstaan gehad te hebben, als of 'er te Nieuw-York een Predikant voor hen L. aankomen was. Deselve door een Briefje uit Weisers-dorp ontboden en na boven gekomen zynde, gawe voor, gesonden te zyn door D. Boehm. Indien dan zyn predicaties wel opgenomen waren, echter mede een gemompel ginge van niet gepromoveert noch gestudeert te zyn, so mogte Do. Falkner hen raden, wat hen te doen stonde; te meer, omdat het de selve Mensch ware, die den Winter over als Snyder in syn Huis gewoont, en *Suur-brust* gemaakt hadde. Alsmede No. 11. de dato 26 May, 1721. de Handen voerende van H. D. Casselman, J. C. Scheffer, G. Scheffer, J. P.

P. Kneskern, J. Kaiser, J. M. Emich, P. Wagener; hier wordt Do. Falkner versocht, van Dieren te examineeren, en, hem bequaam vindende, tot hunnen Leeraar aantestellen, om de Heilige Sacramenten te mogen bedienen, gelyk het onder hen en in ander *Evangelische Kerken* gebruikelijk ware, en dus in alles, 't zy singen, bidden, leeren, prediken. En No. 12. zynde een Antwoord op een *Skogharysche Brief*, de dato 4 Feb. 1723-2 door J. Rojt, G. Hofman, J. G. Krafft, Th. Ehemann, J. Borst, C. Werner, uit naam van 51 Communicanten geschreeven: in dezelfde was Do. Falkner versocht, om naa boven te komen, en 't H. Avondmaal te houden, byaldien sulks te neemen hen walgde by van Dieren, die de Kerk-orders niet opvolgde, alle andere Leeraars verachtende; die uit het Gehoor en Kerke deed stooten, wanneer hem iemand bescheidenlyk daarover vraagde; die veel ander Nieuws invoegde, 't welk nooit onder ons *Lutherische* behoort was. Blyken genoeg van een *Dierisch* Beroep des geene, die *Ut Vulpes intravit, ut Leo regnavit*, — — — 't ooverige sal den tyt leeren.

[41] Ey lieve, waar hangt hem dat uit? Is 't dat, so lang als hy in 't Land geweest was, hem niemand had gesien aan 't Avondmaal gaan? Laat ons daar over eens *Lutherus* ordeelen hooren. [rr] Christus wil het voorwaar gedaan en niet gelaaten noch veracht hebben: Want sulks doet, seyt hy. En so wie dan 't Sacrament in geen groote waardigheit houd (en evenveel zyn laat of hy 't neemt of niet) dat is voorwaar een teeken, dat hy geen Sonde, geen Vleesch, geen Duivel, geen Weereld, geen Dood, geen Perykel noch geen Helle heeft; dat is, dat hy geen van alle dien geloof, al is 't dat hy tot over de Ooren toe daarin steekt, en den Duivel dubbel toe behoort. Wederom behoeft hy dan ook geen Genade, Leeven, Paradys, Hemelryk, geen Christus, God, noch ook eenig ander Goet, &c. Of is dat een Staaltje van syn Godvruchtigheit, dat hy te hooi en te grast ter Kerk komende, sich gelaaten heeft, alsof hy uitsinnig ware, door allerly ergerlyke pietistifche Grimaacen, als of hy van God Mirakels of Verlichting verwachtde, op den slag van syn Landsman, den pietistifche Schoolmeester Fladovius? Siet J. Pfeiffers *gesprach mit Fladovius*. Alsmede, *Rettung der Schlus-rede seines mit Fladovio gehaltenen gesprachs*, in *Saml. von A. u. N.* 1720. p. 965 seq. Dat hy met de Dochters tot in de Nacht is beefig geweest, om de Godvruchtigheit in haar te brengen? Dat hy in de Kelder huilende, of op de Solder een ander Wolven-geraas maakende, voorgaf met de Engelen te spreken? Dat eerste weeten alle Kerk-genooten: het laatste syne Schöoliars, die uit de School klappen. Doch dit munt noch beter uit, dat hy, syn Ambacht abandoneerende, daarby hy syn brood niet winnen kon, en het Bessje beter dan het groene Voorschoot hem te zullen passen, oordeelende, sich aan God heeft opgeoffert, syn Kerk te dienen en in't vervolg het *Magnificat* te verbeteren. Ja wel! wanneer Godvruchtigen Pietist Synonyma waren, dan was hy een Monstertje

stertje van Gods-vruchtigheid. Want zyne broederlyke Vrindschap met *Joseph Scheffer, Jacob Fuhrman, Stephanus Steyer, Henrich Bröckler*, de welke zeekerlyk tot die Bende der sogenoemde *Engelsche Broederschap* behooren; daar van *Gichtel, Überfeld* en *Pronner* de hoofden zyn; siet *Register der Engelsbrudern, und Engel-schwester-n*, so theils noch leben, theils aber verstorben sind, in *Saml. von A. u. N.* 1720. p. 677 — 693: Nademaal hem gesien hebben verscheydene op de *Kamp*, op den Vloer leggen tsaamen met dese Gesellen sonder te kunnen seggen, *Of hy met hen ten Hemel of in de Aarde heeft willen vaaren*: geeft blyken van wiesyn Groot-Vaader is. Andere Raaskalleryen niet op te haalen. Ten minsten is hun Misbedryf en Belydenis, 'twelk sy voor *Do. Hager*, wylen *Gerreformeerde Hoogduitsche Predicant* op 'de *Kamp* gedaan hebben, gelykluidend met 't geen van deese Seete, de Heeren *Reinhart l. c.* en *J. H. Kindervater* in 't Tractaat *Neue Engelsche Broederschaft, als eine veritable Quakerey*, berichten, siet *Saml. von A. u. N.* 1720. p. 825 — 842. Maar wie 'er meent, dat *Pietisten*, en die tot dat Rot van *Duiserlingen*, ik weet niet al onder wat Naam, behooren, Godvruchtig zyn, die is by naa so mis, dan of hy den Satan wou achten voor eenen Euangelist, en des Lichts Engel. 't Verveelt my niet, aantehaalen hoe sy van rechtsinnige Leeraars geschildert en beschreeven worden. 'Der *Pietismus*. (seggt *D. Feustking ff*) ist

'eine Seete, die unter dem schein, dem verfallenen Christenthum aufzuhelfen, und die Gottseligkeit zu befördern, allerhand *Carolstadtische, schwenfeldsche, und Weigelische Lehre* einfuret, der *Freysetzerey* thut und 'thor öffnet, und die gantze Euangelische Lehre über den hauffen wirft.' Een ander Auteur, die 't Boek, *Unfug der Pietisten*, geschreeven heeft; geeft Cap. I. hierover eene aanmerkenwaardige Verklaaringe, te weeten, 'Das 'da sich die *Pietisten* bey uns zu eerst herfurgethan, gerade Hundert 'Jaar umgewesen, das auch dergleichen Unkraut vom Teuffel in der 'Kirchen aufgefæet worden. Den da es ihm mit *Thomas Münster*, dem 'unruhigen Prediger, der 1525 den Bauren Krieg erreget, nicht angehen 'wollen; die Wiedertaufer zu *Münster*, 1534. es auch zu plump angefangen; wolte ers zu Ende desselben Seculi, 1590. in *Schlesien* etwas 'kluger machen.' En zulks te bewaarheiden de Woorden van *Jac. Schikfus* in *continuata Curæi Chronico* aanhaalende, besluit hy, p. 11. 'Das es 'scheinet, es habe der Teuffel gleichsam sein Jubiläum celebriren, und 'nach verlossener Hundert Jaars frist abermahl ein Versuch in der 'Euangelischen Kirche thun wollen.' Voorts seyt hy: 'Darum 'meinte auch *Lutherus*, es müste jenes nur ein junger *A, B, C*, -Teuffel gewesen seyn, der noch nicht recht buchstabiren können, und warnet, wir 'soltten uns furchten, das Gott nicht einem gelehrten Teuffel lust und 'raum laßt, der nicht mit dem *A, B, C*, sondern mit dem schweren Text

'uns

‘ uns angreiffe. — Jetzo aber durfte schier eintreffen was *Lutherus* im ange-
 ‘ zogenen ort *T. VI. Alt. f. 479.* hinzu setzet : Was wird geschehen, wen ein
 ‘ vernunftiger, weiser, gelehrter, *Pietistischer, Theologischer* Teuffel komt?’
 Der *Pietisten* eigen Belydenis stemt hiermede overeen; indien die *Bohmist*,
Leising voorgeeft: ‘ *Ihm sey Jo. von Leiden und Knipperdolling erschienen, und*
 ‘ *ihm gesagt, es hatte sie eben der Geist getrieben, der den Böhmisten triebe, es*
 ‘ *solte noch zu werk gestellet werden, was sie zu fruh angefangen hatten.*’
 Aet *J. Reinharts* Pruffung des Geistes der neuen Engel-Bruderschaft. in *Saml. von A.*
u. N. 1720. p. 339. De *Schelwigiaansche* Beschryving komt hiermede o-
 vereen: ‘t Zy eene Sekte die autore & promotore *Spenero*, uit *Anabaptistische*,
Schwenkfeldiaansche, Weigeliaansche, Ratmanniaansche, Labbadiistische, Quakersche,
 en anderer Dwaal-geesten stellingen, onder Voorwendiel van een nieuwe Re-
 formatie, en met verwachtinge van betere Tyden, versmolten is; om de
 Kerk de onveranderde *A. C.* toegedaan, te ondermynen en om verre te slooten.
 Noch een ander schildertse aldus: ‘t Zy een onstuimige drift met den
 schyn van vromigheid versiert, de Kerk door grillige Herffen-dweeperyen en
 Vieze-vazen te beroeren, van *Spener, Petersen, Franck, Arnold, Thomasius* en
 diergelyke Spits-broeders listiglyk verbréydt. [tt] Hetselve blykt mede
 uit die Beschryvinge, dewelke den *Halsche Lange* vor den Auteur bekent:
 ‘ Die *Pietisten* sind Leute die bey allen ihren ungoettlichen Wesen, in
 ‘ Worten und Schriften recht from thun, das dringende Gewissen und
 ‘ Gotts Ehre immer im Mund, aber nimmer im Herten haben und fuh-
 ‘ ren. [uu] Een liefhetber van de Rymkonst, zou een groot getal en
 verschot van diergelyke geestige Beschryvingen in Vaerzen gestelt vinden by
 een my onbekende Auteur [xx] daarvan elk staaltje eenen *Pietist* uitleevert
 naar ‘t Leeven geschildert.

Was reimet sich auf *Pietist*?
 ‘ Gahr viel: jedoch kein wahrer Christ.
 Am besten reimt sich Boesewicht
 An dem nichts gut mit Haut und Haar.
 Sprichstu, das reimet sich ja nicht;
 Ey reimt sichs nicht, so ist doch wahr.
 Alt und neue *Pharisæer*,
 Alt und neue *Sadducæer*,
 Syncretisten, Samariter,
 Atheisten, Jesuiter,
 Inspiriten, Terministen,
 Chiliasten, Pietisten,

Und noch andre mehr der gleichen
 Die auf schwärmer wegen schleichen,
 Haben sämtlich einen Nahmen,
 Denn sie heißen Teuffels-Saamen,
 Beelzebub war sonst ein Oberster der
 Teuffel,
 Er sprach, die Charge steht mir länger
 nicht mehr an,
 Ich will was grossers seyn. Daran ist
 mir kein zweiffel,
 Das ich ein Regiment nach wunsche
 finden kan.
 Er

en bequaam [42] Man, niet alleen

gepro-

Er machte sich hierauf zum Pietisten

Orden :

Da ist er alsobald ihr General geworden.

Von Meister Klugels Geistern,

Wo Belial sich seine Lunge wetzt,

Mus Luther oft sich lassen meistern,

Als hat er hie und da nicht wohl

Die Bibel übersetzt.

Ich weis nicht, was ich sagen sol,

Das man so liederlich von diesem

Manne spricht ;

Doch sag ich unerschrocken

Das er sonst nichts gefihlt, als da allein

Mein Kind ! wen dich die bösen buben locken,

So folge nicht. Prov. II. 10.

Den stat des Worts : die böse buben

Sol Pietisten seyn.

Immer froelich und geduldig,

Und doch allen leuten schuldig,

Was dan schuldig ? nichts als Liebe.

Sonst gehort der Reim voor Diebe.

Was voor Liebe ? wahrer Christen,

Aber nie der Pietisten.

Was ist diese ? Laugnen, Liegen,

Lastern, Laufen und Betrugen.

Op sodaanige wyse heeft ook de Pietistifche Dwaalingen in fraaye Rymen gebracht seeker Auteur, sich noemende *Orthodoxophilus* (yy) behelsende 't zaakelykste, dat uit de Schriften en Boeken deefer Libertynen van andere onser Theologanten in veele Boeken wederlegt is. En op dat men niet waanen mogt, die Penne-krygers voeren slechts sodaanige Taal, so vindt men in't Koninglyk Sweedsche Religions Edict, de 2 Nov. 1717. §. 11. [zz] de Pietisten niet beter gecharacterizeert : 'Hierauf sollen alle heimliche

'Zusammenkunfte der sogenannten Pietisten zu folge unsern Edictis,

'von 1694. de 6 Octob. wie auch denen von Ravidz, Lufzuc, Rada/cow,

'und alhier von 1713. und 1714. gegeben und gepubliciret, noch die

'neu inspirirte schwermer in unsern Landen geduldet, sondern denen

'Juden, Zigeunern, Quakern, und Quacsalbern gleich geacht werden.

Zyn dat niet fyne Liederen de Pietisten ! Met een Woord, *Pietismus* is een Drekwaagen, op denwelke vergadert worden al 't gespuis dat van andere Religies affallig is ; gelyk een soort der Mennisten * aldus in Holland bekend was.

[42] Bequaam ! wil dat seggen geleerd ? O, neen ! dat pretendeert hy niet te wezen. Hy is van die Gilde-broederen, daarvan *Espencaeus* seyt (a3) Grieks weeten, is hen verdacht, en 't Hebreewws achtense Ketternye. Dat [is so gewis als hy in syn Vaderlandsche Taal niet twee Regels schryven kan sonder ses Taal-fauten. Wat Geleerdheit ? Hy is een van des Werelds wonder-Dieren, die alreeds *Hieronymus* [b3] in de Wereld gesien heeft, en aldus beschryft ; Nu is de Wereld vol van Spreekers en Windmaakers : Sy spreken van 't geen sy niet weeten : Sy leeraaren 't geen sy niet geleernit hebben : Sy zyn Meesters, nooit Scholiers geweest zynde. So is hy dan bequaam, te we-

ten

gepromoveert, [43] maar ook Orthodox [44] en gezond
in

ten, voor een Beffje te draagen, aan 't Tongriemtje heel wel gefneden zynde, dat is genoeg voor *Currenten*, die 't allergewichtigfte Werk op Aarde, God te dienen, daarin ftellen, dat fy naa klappen, 't geen boven hun Beryk is, haar verfchoonende met de heilige Eenvoudigheit of Boeren Botheit, die 't Eerekleed en de Mantel toedekt; gelyk *D. Dorscheus* hun Gevoelen uitdrukt [c3]. Ja wel bequaam! fch vermeetende een nieuw Apostel voor de geheele Wereld te wezen: Meer als bequaam; nademaal de We'ergaa van hem, *America* niet gefien heeft. Dat ftaat hier niet gefchreeven, maar ik heb gehoord den Zin daarvan uitdrukken; en ik dacht: Een vuile Bruid behoeft veel opfchikkens.

[43] Is hy gepromoveert, wie heeft fyn Promotie gefien? Geen Mensch die twee Oogen heeft, of defelve gebruiken heeft willen. Begeerende te *Nieuw-York* op de Predikftoel te komen, en defelve van hem geeifcht zynde, viel 't antwoord: Hy wou niet, fo behoefde hy't ook niet te toonen. Op de Kamp focht hy Predikant te worden; maar van wegen de Promotie fchryft hy: 't Was geen Speck om ieder een op den Neus te braaden. In 't *Vlakte Bosch* heeft hy beleeden, den Bybel fyn Commiffie te wezen. Op *Hakkingsack bona fide* aangenoomen; doch naa der hand om fyn Promotie gevraagd zynde, heeft hy voorgewendt: 't zy in 't Latyn opgeftelt; Een andermaal was 't *Hoogduytsch*; wederom was daarin vergeeten de Order om Doop en Avondmaal te bedienden; Een korten Tyt daarna wierd 't uit eige Drift den Kerkraad voorgelezen, en 't was alles volkomen! *D. E. op Hakkingsack*,) tegenwoordig te S.) zou eens vonniffen, Of 't *Hakkingsackse Beroep* niet wettig was; Edoch die Promotie, schon se geeifcht wierd, quam niet te voorschyn. Ik hoop, wat men ook feyd van *seven of negen Zeegels*, die daaronder zullen ftaan; wanner die Promotie eens op den Bvtel zou komen, dat, wie niet geblindhokt is, daaronder fal die Woorden vinden: MENE, MENE, TEKEL, UPHARSIN.

[44] 'K ftaa toe, dat *van Dieren* even fo Orthodox, als wettig-Gepromoveert is; ja dat hy niet alleen Orthodox, maar self Orthodoxotatos is; wanneer Orthodox fo veel seggen kan, als by de malle *Luthersche* fch *Luthersch* houden; fo veel, als met 't Volk, dat *Ouweltjes eet*, fyn spot dryven; fo veel, als *Lutherus*, ons Geloofs-Vader, en alle *Luthersche Leeraars*, van wegen *Rechtsinnigheit befaamt*, voor *Verleiders en Valsche Leeraars* verklaaren. Aangaande fyn poffen op de *Rechtsinnigheit*, die uit fyn *Predicaties* te neemen, fo is my onbekent, wat *Postillen* hy gewoon is te ryden, en of 'er niet van *St. Anna* wat mee' onderloopt; Dat zullen, die 't hooren, wel niet klappen-konnen, of willen: 't ftaa op fyn Kap. Maar die Woorden zal de *Hudfons-Revier* niet uitwafchen, wanneer hy in een Brief (de 12 Feb. 1722. met niet meer dan 30 *Notabenees* opgepronkt) *Do. Falkner* hem vermaanende, by de waare Kerk

Kerk tehouden, die Woorden tegenstelt: *Es waren falsche Schriftgelehrten, die da schreyen: lügen: und ruffen: hier ist des Herren Tempel!* Gewis, wanneer sekerer Autheur, sich noemende *Constantius Alethaus* [d3] over sodaanig Atheïstische, taal, alle Religien raakende, verbaast is, dat hem de haaire te berg ryzen; wat staat my niet te gebeuren, deese Woorden leesende op onstoegepast van sulc een, die *Orthodox* heeten wil? Edoch van *Dieren* plompt noch dieper in, byvoegende, *Wie mæget ihr doch sagen, wir wissen, was recht ist, und haben die Heilige Schrift fur uns. Ist doch eitel Lügen, was die Schriftgelehrten setzen. Den was kœnen sie gutes lehren, weil sie des Herren Wort verwerffen.* Ik kon seggen, dat heet niet den synen, maar den grooven speelen. Want die heilige *Weetnieten* en *Botterikken* hebben den Naam der *Schriftgeleerde* tot een Smaadnaam gemaakt; gelyk als of 't schimplyk ware den *Propheten Gods*, dat ook des *Satans* Dienaars *Propheeten* genoemd worden; en als of 't niet een Eer is, een recht *Schriftgeleerde* te wesen. *Esr. VII. 6. 11. 12. Matth. XIII. 52. Act. XVIII. 24.* En die onchristelyke *Christianus Democritus*, anders *Dippel*, heeft op alle Bladeren deese Smaadnamen, dat hy ons *Luthersche* *Leeraars* heet *Heucheler und Sectenmeister.* Diener, in welchen der Sathan die *Schrift* gebrauchet. Dan *Schriftgelehrten, Pharisaer und Sectirer, welche die Leute ohne Verleugnung und wahre sinnes andrung, durch Bibel, Catechismus, Orthodoxie und Sacramenten bekennen.* Maar syn *Koninklyke* *Majesteit* van *Dennemark* heeft hem dat schender *Ambacht* geweert. Ten minsten schildert sich van *Dieren* hier even als *F. Micronius* [e3] sekeren *Predikant* in *Greussen* beschryft: *Ich habe die Greussische Schrift gelesen, und kan nicht wohl denken, ob der Sathan endlich tol oder thœricht, rasend oder wutig werden wolle, also gar feltzam macht ers. Speiet und leugt es durch einander, das man nicht weis, ob er auch noch bey Sinnen sey.* Van *Dieren* vervult ook deese volgende Woorden: *Ein unbedæchtiger Mensch, der einher rumpelt, schilt, schindet und leßt rt von Todten und lebendigen, da er selbst nicht weis, ob es weis oder jchwarz, gehauen oder gestochen ist* (f3.) Eindelyk valt deese Plompaart gehee met de *Deur* in 't *Huis*; wanneer hem *Falkner* zaalr. *Lutherus, Chemnitius* *Gerhards*, en meer anderer *Voorbeeld* en *Eenstemmigheit* voor had gehouden, dit alles met deese Woorden beantwoordende: *Ware nicht falsche Lehre Gekommen, die solche Gutte Orderung* [dat is op syn hoog *Poolsch*] *hatten verdorben, und das* [Poolsch duitisch] *Befehl Jesu nicht hatten verworffen, sondern waren geblieben by der Lehre Jesu, da es heisset das thut zu meinem Gedæchtnis, so hatten wir nicht* von,

von Næthen Gebabt Einer den anderen [Poolfch duitfch] von folcher materia zu handelen und zu fchreiben. Dat is die Orthodoxe Man, die diegene Leer, welke Lutherus, de eerste Reformateur, (volgens 't algemeene Bekenntnis aller Protestanten [g3] van de Anti-Chriftifche Gruwelen gefuivert heeft; welke Chemnitius, Gernardus en andere onfer Kerk-Vaderen heldenmoedig beweert hebben, darf een valfche Leer noemen, en hen alle gaar betichten van goede Order om verre gefooten, Jefus Gebod verwerpen, van de Leere Chriftus afgeweeken te hebben, op de fchriftur poffende maar op Leugens ftunende; slechts om die redens wil, dat SyL. het Brood-breeken niet achten van Chriftus bevolen te zyn, als waardoor 't Gedachtenis van onse Zaligmaaker in 't Avondmaal te niet word gedaan! 't Was ook een Koningsberger, ten minften is 't ontrent 1650. te Koningsbergen gepaffleert, dat D. Dreier een Mammeluk, Meeneedige en Verraader van de Lutherfche Religie, gelyk als fyn maat Michael Behm, wien men een Ezel-begriffenis waardig heeft geacht, Lutherus had eenen Ketter en Beerenhuiden uitgefcholden. [h3] Meer andere Schandvlekken van Lutherfche, als deefe en Th. Muntzer [i3] zyn bekend, die, in plaatfe van dat andere Gefintheeden, (behalvens etlyke weynige,) Lutherus pryfen, [k3] en de Lutherfche Leer in achting houden; [l3] Vermeententlyk gepoogt hebben Lutherus te brandmerken, en onse Leer te ondermynen, meer dan van openbaare Vyanden stond te vrefen; ten deel alreeds te Boek gefelt zynde van Chladenius, [m3] en meer genoemde Van Seelen. [n3] Maar groover heeft noch niemand genaait of gefponnen dan als deze kakodoxotatos, deefe Orthodoxe Man, zal ik seggen, toonende vermaagfchapt te wezen an 't Dier, daar van wy leefen Apoc. XIII. 6. Te zullen fynen Mond opdoen in Lasteringen tegen God, om te lasteren fyn Naam, en fyn Hutte, en die in den Hemel woonen. Dat doch die Orthodoxe Man bedenken mogte, wat hy, foekende fch by de Hoogduitschers in te vleyen, in een Brief de 29 Mart, 1724 naar den Hoog-poolfche trant, aan die gemeine Jefu Chrifti, die Man Nennet Luth, gefchreeven heeft, begeerende met een: *Ich Bitte Laff diefer Brief Bey alle Luth Gelesen werden.* Want hier voert hy geheel een andere Taal. Syne Woorden vloeyen op fyn Hoog-poolfch aldus: *So Bitte ich euch Lieben Brüdern und Schwester durch das treure Blut Jefu Chr weichet ihr auch keiner von euch von der wahre Lehre Jefu Chrifti, die der treure Man Gottes Lutheri Gelebret und Gepredigt hat. Den ich bezeuge vor God dem richter der Lebendigen und totten, das ich keine Lehre so klahr und bel befunden habe dan die*

Consent [45] en toestemming der Gemeente tot onsen Predikant en Leeraar verkooren hebben.

Iedereen kan denken, dat E. Eerw. Consistorie over sodaanig een Brief, die hemselfe en het bygaande schryven van de *Nieuw-Yorksche Kerk-Raad* tegenspreekt, verbaast heeft gestaan: Hierom was 't, dat my het Cotype daaraf, door den Heer Secretaris *Casparus van den Broek* gevidimeert, naar *Cow*s wierd naagesonden, nevens een ander Schryven aan onse Kerk-raad binnen *Nieuw-York*, behelzende een vermaaning tot Vrede en Eendracht; en tegelyk belastende, verslag van dien quanswys beroepen Persoon te doen. Zulks heb ik dan te werk gestelt, uit de geene oorkonden die ik by de hand had, alsmede, dat Do. *Antonides* op *Long-Eyland* my verhaalde, wat met *Van Dieren* ontrent 't *Tapaansche Beroep* gepasseert was, daarvan hy naader Hand in presentie van twee Heeren Broeders dit geschrift [46] my ingeleevert heeft.

D

Dit

die Luth: durch den H. Geist Gelehret hat. Van Dieren! Van Dieren! gedenkt gy, dat noch een God in de Hemelen is? Ik weet wel dat een van de *Pietistische Konst-greepen* is, *Obtestationibus Divinis ludere sicut pueri cum astragalis*, [03] met de heilryke *JESUS* Naam lichtvaardiglyk te handelen. Edoch hy sal 't oordeelen, en wreken so waarachtig als hy de *Rechter is der Leevendige en Doode*, wanneer syn Tyt komt! Daarom bedenkt, dat U syn Genade tot Boete doet lokken!

[45] Dat is met oorlof! een *Leugentje*, ontrent so groot als de *Koningsbergsche Met-worst*, 1005 Ellen lang, en 885 ponden swaar. [p3] 't Is geen wonder, dat zy geheele geschriften der *Consistorien* voor *infaam* verklaren, die gewoon zyn sodanige leugenachtige Brieven te smeeden.

[46] Anno 1724, d. 30 July, zyn aan myn Huis gekomen drie Persoonen van *Tapaan* my onbekent, doch naa onderzraaging
gaf

Dit was my een overtollig duidelyk bewys, dat *Van Dieren*,

gaf hem de eene bekend, met naame Pieter Heerding, de twee andere versweegen hune naamen; alleen dat de eene verklaarde, een Ouderling te zyn. Het Versoek ten mynen Huise was, dat ik wilde Johann Bernhard van Dieren, die so sy seiden, in hun Compagny was (doch niet met haar aan myn Huis) examineeren, zynde een Lutherfch Predikant, of by niet haar Predikant konde zyn, dewyl by het Avondmaal bediende niet met Ouweltjes, maar met breekinge des Broods. Dit Versoek wierde van my afgeslagen en geweigert, en gaf reden van myne weigeringe. Hierop gingen dese Persoonen heen, en namen afscheid. Doch over myne weigeringe misnoegd zynde, seidense ten Huise van C. Pieter Stryker, dat ik met den Domine niet wilde spreken, noch hem in myn Huis sien. Mr. Stryker my beter kennende, sent aanstonts synen Zoon Pieter Stryker junior, my versoekende, om eens by Vader te komen, om een Pypje te rooken, zynde by hem de Menschen van Tapaan met hunne Domine. Ik ben aanstonts heen gegaan: Daar komende, bevinde ik aldaar beneffens de drie bovengenoemde noch twee andere Persoonen van Tapaan neffens de Domine, alle my onbekent. Het Versoek van de drie voornoemde Persoonen in mynen Huise gedaan, en by my afgeslagen, drong de Domine sterk aan, dat sulks wel geschieden konde; haalende een Nederduitsch Bybeltje uit syn Zak dat by hier in Vlakbosch gekocht hadde, seide by, Dit is myn Commissie, volgens welke ik kan gaan alwaar ik wil, en niemand my hinderen. Doch ik bleef by myn weigering. En dus zyn wy gescheiden. Dit is wat aangaat het zaakelyke also toenmaals my bejegent van de bovengenoemde Persoonen. 't Welk ik verklaare met onderschryving van myn Hand. Den 2 May, 1727.

V. Antonides.

Eccl. in Midwouw &c.

Dieren, die een *Luthersch* [47] Predikant te wezen pretendeert, den Bybel syn Commissie, sich selve eenen Prediker des Euangeliums voor de geheele Wereld noemende, sonder door een *Luthersch* of *Gereformeerd*, of ander Consistorie sich te kunnen of willen legitimeeren, dat *Van Dieren*,
 D 2 meen

[47] Schandelyk staat voor een Christen, naa dat de Rok van Christus gescheurt en gedeelt is, dat iemand de naamen van onderscheid verfoelen en *b. v.* die de *Lutherische* Leere toegedaan is, niet *Luthersch* heeten wil. Want, vermids God self sich noemt eenen God *Abrahams*, *Isaaks* en *Jacobs*, alsmede eenen God der *Ebreuwen*, *Exod.* VII. 16: indien hy die Geloovige en die van de waare Kerk zyn, van *Jakob* en *Israel*, *Esa.* XLIV. 5. en van *Abraham*, *Rom.* IV. 12. *Gal.* III. 7. genaamt heeft; so mag hem niet misval- lig wesen, wanneer de Christenen, van andere, die van ons gevoelen niet zyn, onderkent te worden, de naamen van Menschen ontleenen; zynde sulke *Nomina discrepantia* noodig tot voor Menschen de Waarheit te belyden.

[93] En hoe mogen die onderscheidene Naamen uitgerooiet worden, so lang de gevoelens verschillen? Al zyn 'er boven ons, of buiten ons, en onder ons, die quanswys so vies zyn, om niet den naam van Menschen te draagen. *Fellerus* gewaagt van een Cheur-Vorst in de *Paltz*. [r3] die 'er zal geseyt hebben: 'Ich verlange weder *Lutherisch* noch *Papistisch* zu

'heissen, sondern ich nenne mich einen Christen.' [f3] sy spreken uit *Swenkfelds* mond, [t3] die 'er seggen: Sy hielden 't niet met de *Papisten*, noch *Lutherische*, noch *Gereformeerde*, noch andere, sy wilden slegts Christenen genoemt zyn. een blyk van zelf niet te weten wat sy zyn! 'Wy in tegendeel, die wy ons *Lutherische* noemen, behoeven niet voor desen naam te schroomen. *Lutherus* heeft ons het misbruik en 't rechte gebruik wel geleert onderschei- den. Want hy [u3] schryvende: 'Du must nicht *Luthers* sondern *Christi*

'Schuler zyn. En elders: [x3] *Nicht also, du Narr, du must dich nicht 'Lutherisch* nennen. Was *Luther*? Ist doch die Lehre nicht mein, so bin 'ich auch fur niemand gekreutziget. Wie kame ich armer stinkender Madne- 'sack dazu, das man Kinder Gottes nach meinem heillofen Nahmen solte nen- 'nen? Nicht also lieben freunde! lasset uns aufstehen, die partheyische Namen, und Christen heissen, dessen Lehre wir haben:'. So verwerpt hy de naam- vorming van *Luthersch*, in so verre Christus, syn Leer en Woord daarover quaame ten achteren geraaken; of in so verre die *Papisten* den naam schimpswyse bekibbelden; alsmede in so verre hy over de Verdeeltheit bekommering gevoelde. Ter anderen Tyt, toonen willende, dat syn Leer van Christus Leer niet verschillende zy; heeft hy ons aldus onderweesen

'Wahr ist, das du ja bey Leib und Seel nicht solt sagen: Ich bin *Lutherisch*.
 oder

meen ik, geen *Luthersch Predikant*, noch wettig beroepen,
maar

‘oder *Papistisch*. Den derselb ist keiner fur dich gestorben, noch dein
‘Meist r, sondern allein Christus, und solt dich Christ n bekennen. Aber
‘wen du dafur haltst, das des *Luthers Lehre Evangelisch*, und des *Papstes*
‘un-Evangelisch sey; so mustu den *Luther* nicht so gahr hinwerffen, du
‘wirfst sonst seine Lehre auch mit hin, die du doch fur Christus Lehre be-
‘kennst. Denn du siehest, das die Tyrannen nicht damit umgehen, das sie
‘den *Luther* umbringen, sondern die Lehre wollen sie vertilgen, und von der
‘Lehre wegen tast n sie dich an, und fragen dich, Ob du *Lutherisch* seyst?
‘Item, Wie wollichs nicht gerne habe, das man die Lehre und die Leute
‘*Lutherisch* rennet, und mus von ihnen leiden, das sie Gods Wort
‘mit meinem Nahmen also schanden, (hy verstaat wanner Gods Woord en
‘Waarheit onder den Naam van *Luthersch* versmaad word.) so sollen sie
‘doch den *Luther*, die *Luthersche Lehr* und Leute lass n bleiben, und zu
‘Ehren komen. [y3] So brengt D. Sontag [z3] mede uit *Lutherus* deese
Woorden by: Wo *Timotheus* hatte gesagt, ich halte es nicht mit *Paulo*,
‘noch mit *Petro*, sondern mit *Christo*, und wiste doch, das *Petrus* und
‘*Paulus* *Christum* lehren, hatte er doch *Christum* selbst damit verleugnet.
Veel minder past het een Leeraar, den *Lutherschen* Naam te schromen en
afkeuren; zynde een onfeilbaar teeken van naaby zynde *Bedriegery*, met
de *Religie* te willen speelen als *Jan Potagie* met syn muts. Want sulkerwyse
is de *Christen* Naam een Mantel die alle *Swermer* verschuilt. Daar-
om is het, dat de *Pietisten* so fiks zyn op deese *Taal*. Wat is *Lutherus*?
Calvinus? Wie de *Paus*? Slechts sich van *Christus* hoeten en dien weeten,
is zaalig wezen! Aldus swett *Petersen*, in syn sogenoemde *Mytische Haus*
der *Cloes*, en met hem andere. Van dit verkeerde Geslacht is ook D. I.
L. Fleischer, in 't Boek *Einleitung zum Geistlichen Rechte*, seggende ‘Was ist
‘dem Fursten daran gelegen, was fur einen Weg ich mir erwehle in den Himmcl
‘zu gelangen? Oder was hat die Republic vor Vortheil, ob ich meinen
‘Weg uber Rom, uber Wittenberg, oder Genf nehme? Ob ich mich zu
‘meinem Wegweiser des *Papsts*, oder des *Luthers*, oder des *Calvini* bediene?
‘Saml. von A. u. N. 1724. p. 277. De *suivere G. Arnold*, den welke
D. *Veil* waardig te wezen goordeelt heeft, om van alle *Luthersche* in Ban
te worden gedaan, seit in 't Boek vom *Seften wesen*, p. 21. Ich kan mich so
‘weinig fur einen *Lutheraner*, in generalen Verstande, als fur einen *Turken* und
‘*Barbaren* bekennen. Een gruwelyke *Taal*! Zyn niet alle *Luther-*
sche den Engelen te evenaaren; zyn 't alle *Christenen*? Fr. *Ridderus b. v.*
heeft een *Traactaat* geschreeven: De beschaamde *Christen* door 't *Geloof* en *Lee-*
ven der Heidenen en andere natuurlyke *Menschen*, tot *Kotterdam*, 1669.8. Zou
men daarom beschaamt wezen sich eenen *Christen* te noemen? Deselve
Taal voert mede *J. C. Schade* in *verbesserung des Brichtwesens*, noch een
loodje

maar een openbaare Bedrieger was. [48] Want fo den Bybel

loodje daarop leggende: *Was Kirche! was Kirche! Der Herr zeigt mir das ihr samt euren Kirchen, davon ihr euch ruhmet, zur Hure geworden, und das nicht nur, wie ihr Lutherische und Reformirte Kirchen-preiser lehret und haltet, die Papstische Römische Kirche, sondern mit und nebst derselben der eussere Hauffe aller aus ihr entstandenen Sctten und Trennungen, Lutherische Reformirte zur grossen Babylonischen Huren mit gehören.* In tegendeel zyn andere, die deese *Nomina discretiva* niet verwerpen. Self die Arminiaanen toonen hen beter; uit welker Naam *Clericus* [a4] bekent, dit se ten eenemaal noodig zyn. En zal ik hier ter plaatse met Vlyt aanmerken, dat de Koningk van Sweden *Carolus XII.* Godzaaliger Gedachtenis, in syn *Edictaal-Religions-herhaaling*, (b4.) meer naals van my aangehault, den Theologanten binnen syn Majesteits Ryke en Landen gebooden heeft, niet te schroomen voor den Naam van *Lutherische*; dus luiden die Woorden: *Unsere Geistliche Vater und Seel-sorger, wie sie sich benebenst ihren anvertrauten Zuhörern wieder alle vermischung in der Lehre, ohn des Lutherischen Nahmens Eckel und Verkleinerung by guter Ordnung bezeugen sollen.*

't Geen dan aardfche Mogentheit den Teologanten haarer Ryke heeft ingeprent, dat selve eischt mede van ons de opper Koningk aller Koningen, dat wy hem belyden zullen voor de Menschen.

[48] Dit bedrog is openbaar uit het verbergen en bewimpelen der Naamen van Onderscheiding. Want elke Gesintheit van Christelyke religien heeft haare openbaare Belydenis, dewelke eenigfins besweeren moeten, die Leeraars van die Gesintheit willen wezen. En dit is so min aen te sien als een Dwinglandtve over de Conscientien, dat deesen uitvlucht met recht aan den swarten Duivel word toegesignt, *Damit man sich weis und scheinbaar machen wil, wie alle die neutige Irrgeister thun, welche unter solchem schein und eingriffen, Schrift und Predigamt, Obrigkeit, Christum und Heiligen Geist, Glauben und Einigkeit der Kirchen suchen über einen hauffen zu werffen; dagegen ihr wort, ihre herrschaft, ihren geist einzudringen sich bemühen.* [c4] So wie dan steunt op de Commissie van den Bybel, die geest te kennen, niet aan Symbolfche Boeken gebonden, maar vry te willen zyn, den Bybel, Gods heilig en algemeene Woord tot een waschen Neus te kunnen maken, en alles te vormen en draaien so als 't hem van syn belang toefchynt. De Jooden worden niet onder Christenen getelt; nochtans aangande hunne ongeloofs Belydenis, so geeven se daarvoor uit de 13 Artykelen door *Moses Maimonides* opgestelt. [d4] Der Catholyken Symbolfche Boeken zyn het *Tridentfche Concilium*, en de *Romaanfche Catechismus*. Hy die de *Sociniaanen* en *Arminiaanen* kent, zal weeten, dat van deeser Gevoelen die so genoemde *Remonstrantia* of vyf Artykels, alsmede *Confessio Remonstrantium* en derselver *Apologie* getuigen, en van geener de

Bybel op fulke wyse Authoriteit geeft van Predikanten te wezen; so ware, wie 'er machtig is, eenen Bybel te betaalen, geauthoriseert tot het Priesterdom, al zou hy hen ook gestoolen hebben. En wat Commissie heeft hy te prediken gehad, eer hy den Bybel in *Vlak-bosch* gekocht had? Ja of den Bybel quame verlottert, of andersins ont-

de *Rakowische Catechismus*. De *Anabaptisten*, schoon se de Order weinig gade slaan, gronden haar op *Menno Simons fundamentum fidei* en twee andere Belydenissen, als de *Hoornsche*, 1618. en de *Londonfche*, 1644. aan 't licht gegeven. *Hermannus Schyn*, in *historia Mennonitarum, quæ recensetur a Cl. Colero in Bibliotheca Theologica selecta*, p. 1. n. V. et in *Collect. Novant.* 1723. p. 963. inseruit etiam cap. 7. *Latinam versionem Confessionis a Joh. Riso & Lubb. Gerhardi Belgice compositæ* & p. 277, mentionem facit *Declarationis quam Menonistæ in Helvetia* 1710. & p. 282 *alius Confessionis, quam Anabaptistæ in Palatinatu* 1660. ediderint. De *Quakers* bedienen haar, so 't schynt, van *R. Barclaij Apologia Theologia veræ Christianæ*, 1675. te voorschyn gebracht. [c4] Hier toe mag ook gerekent werden die Belydenis der *Gothaische Pietisten*; *Nos poma natamus!* [f4] Maar om het Bedrog van deese nieuwe Euangelist te beter te kunnen toonen, so staat my noch te spreken van diegeene Belydenissen, die een wettig Beroep tot het Leeraamt vereischen, onder voorwaarde van sich aan de Belydenis van die Kerk te verbinden. De *Gerformeerde Kerk* haar Belydenis in een *Syntagma Confessionum* te *Geneef* onlangs hebbende doen herdrukken, neemt bynaa doorgaans 't Synode van *Dordrecht* aan, en den *Heidelbergfchen Catechismus*: houdende daarover so heiliglyk, dat niemand een Kerk- of School-dienst aanneemen darf, dan by Eed op dezelfde Confessie; wordende ter contrarie uit het Amt geset, so hy slechts in syn Gemoed iets Verschillendes te koesteren betrapt wierde. Want sulks is een Getuigenis der Kerk; volgens de Aanspraak der Staaten General aan de Monarchen der Christenheit, (*Edit. Dort. 1621. 8.*) *. 111. it. 4. 5. a. "Deese overeenstemminge fullen de overlangs uitgegeevene Canones, in welke "alle Leden des Synodi tot een toe, (als by eens ieders onderteekeninge blykt) "overeen gekomen zyn, voor alle de Wereld betuigen, zynde deese even so "veele Handschriften der Kerke. Hoewel dan bedenkelyk is, 't geen geschreeven word van die 't Concilium bygewoont en onderteekent hebben, in dien befaamde Brief aan die *Switsers*. [g4] Nochtans heeft 't laatste met Getuigenissen van *Sam. Maresius*, *Jac. Capellus*, *Jo. Jac. Hottinger*, en *Jacob Leydekker*, beweert *D. Mosheim* te *Helmsted.* [h4] Aangaande de Geloofs-belydenis van de *Engelsche Kerk*; schoon dat uit een Brief van *Petrus Martyr*, [i4] men besluiten wil, dat op 't

tapyt

ontfutzelt te worden; was dan niet ook de Predikant
voor

Tapyt fou zyn ge weft, de Augsborgfche Confessie in Engeland in te voeren. Echter is sulks niet duidelyk uitgedrukt in 't *Burnetsche* Werk van de *Engelsche Kerken-Reformatie*, 't welk den prys van Geloofwaardigheit eigen heeft, en met so veel hoogachting van de geleerde Wereld is opgenomen, als de Verdiensten van dien Heer denselven vereeuwigen. Behalven dat men eenige Genegentheit daarentrent zoude bespeuren kunnen uit die woorden p. 176. 'Die van *Switserland* hadden aan ander syde geleert, dat het Sacrament ter Gedachtenis van het Lyden van *Jesus Christus*, enz. — geenfins overeenkomende met de hooge uitdrukfelen, die in de Schriftuur gevonden worden van te zyn de Gemeenschap van het Lighaam en Bloed van *Christus*. [k4] By gevolg is bekend, dat de *Engelsche Kerk* haar Belydenis grondvest op 42 Artykels, A. 1552. onder Koningk *Eduard VI. P. M.* door 30 perfoonen opgesteld, [14] en niet alleen van de Koningin *Elizabeth p.m.* A. 1559. eenigfins verandert en tot 't Getal van 39 door een Parliaments Acte vast gestelt; [m4.] maar ook A. 1662. van *Carolus II.* op nieuws gerevideert. Tot myn Oogmerk dient, dat hierin so wel een wettig Beroep van een Leeraar vereifcht word, als de verbinding der Leeraars tot de Belydenis punten. Dat eerste is klaar uit Artikel 26. 'Niemand, 'mag in de Kerk prediken, dan die daartoe wettelyk beroepen. Het is 'geen Mensch geoorlooft om in 't openbaar het predikamt of de Sacramenten, 'in de Kerk te bedienen, voor en aleer hy tot de uitvoeringe daarvan, 'wettelyk is beroepen en gefonden. En deefe behoort men te erkennen 'voor wettelyk beroepen en gefonden te zyn, die daartoe Verkoren en 'geroepen worden van sodanige, wien openbaare Authoriteit in de Kerk is 'gegeeven, om Arbeiders in des Heeren Wyngaard te fenden.' Een jong Voorbeeld hiervan heeft men aan wat met *D. Welton* te *Philadelphie* gebeurt is. [n4] 't Tweede zal hierna No 102 blyken uit 't Vasthouden over de Kerk-Cerimonies en Gebeden; tegenwoordig my genoegen latende met de Woorden van Mylord *Wake*, Artsbifchop van *Cantelberg* (o4) sulks te bewaarheiten; die van veele Vryheit, nochtans van de Kerkelyke Verbinding tot de vastgestelde Artykels duidelyk fpreken: *Ecclesia Anglicana* (legt hy) *optimo consilio* (wat het Geheim van deefe Aanflag geweest is, is uit Mr. *Burnets* Werk p. 654. te sien.) *Et exemplo ab omnibus imitando, nullius conscientiae his in rebus jugum imponit.* - *Et quæ de illis in Articulis suis statuunt, talia sunt, ut ab omnibus fere ex æquo admittantur.* *His contenta nec ipsa aliquid amplius requirit, nec permittit plus a quovis exigere, aut de istiusmodi quæstionibus aliquid curiosius statuere. Hinc summa inter nos pax, cum sobria sentiendi libertate conjuncta.* Boven dien vereifcht de Acte in XIV Jaar van *Carolus II.* gepasseert, en voor alle *Engelsche* Liturgien gedrukt, van alle die eenig Amt of Beneficie verlangen, binnen twee of drie Maanden hun-
zullen

voor de hoenderen, ten minsten de Commissie verlooren? Hoewel hy beoogde met die Commissie den schyn van een Gereformeerd *Domine* te wezen; en noch vry wat meer

sullen verklaaren tot dese Artykelen, *hautement* toestemmig te wezen. En die Koninglyke Declaratie van 1721. bekrachtigt dit alles, drygende alle uit hun Amt te zullen geset te worden, die een ander gevoelen koesterende, niet herroepen willen, na datse van den Artsbisschop zullen zyn gewaarschout. (p4) Wy *Luthersche* hebben met generaal consent de *Onveranderde Augsborgsche Confessie* 1530. overgeeven, en die daar toe behoorende Verklaringen, tot ons Geloofs-belydenis aangenoomen, de welke voor de eerste reys in een *Nederduitsch* Gewaad verschynende, aan 't licht gegeeven is door Mr. Z. D. *Zius*, onder dit opschrift: *Concordia, of Luthersche Geloofs Belydenis*. (q4) Schoon dan deese Symbolische boeken onser Kerk, niet onbeknibbelt zyn gebleeven, gelyk oudstyts de *Ariaanen* en *Macedoniaanen* het *Nicenische*, de *N-Ariaanen* het *Ephesinische*, de *Eutichiaanen* het *Chalcedonensische* hebben aangevochten; nochtans zyn se en blyven naar de taal van *Maximus Taurinensis* by uitneemendheit (r4) een *Schiboleth*, waaraan wy onderkent worden de Waarheit recht uit te spreken. So mogen wy mede niet ontkennen, dat in der Pietisten Oogen deese symbolische Boeken altoos een Doorn geweest zyn; als de welke ongebonden zyn willen van wat Gesintheit se ook mogen afdruipe. Want deselve klagte word gehoort, waar men van Pietisten hoort. In *Switzerland* is onlangs dit Gespuis bekend geworden. (s4) En men kan uit een Gereformeerde Leer-aars fraaie uitdrukking sien, dat se deesen aart alle aan hen hebben, van kerkelyke Orders te verbreken, symbolische boeken aan kant te helpen; selve waardig zynde, Gods en alle Christelyke Orders overtreedende, uit de Christenheit te worden uitgebannen. (t4) Wat inwendigen dit rot der Duisterlingen tegen onse Symbolische boeken voor heeft gebracht, is te lesen in D. *Loeschers Timotheus Verinus*, P. 1. p. 593. De Mond hen deftig gesloopt zynde van die Vermaarde Gods-Mannen, *Albert*, *Fecht*, *Wernsdorf*, *Sontag*, *Edzard*, *Schelguig*, *Schroer*, en andere. Want so de *Augsborgsche Confessie* niet Goddelyke Grond had, hoe zou 't moogelyk geweest zyn, deselve tegen Vuur en Swaard te hebben verweert en staande gehouden. *Eccius*, self en met hem die 20 Doctoren, hebben de *Augsborgsche Confessie* dit Getuigenis gegeeven: '*Mit Propheten und Apostel-Schriften wusten sie die gelesene Confession nicht zuruck zu treiben.*' (u4) En wat klem hunne wederlegging *ex Patribus* zoude gehad hebben, is hen elders getoont. (w4) So wie dan toestaat, dat een en deselve waarheit in de Schiftuur en in onse Symbolische boeken vervat is, zynde deselve Gods middelbaare Kerken-boeken: (x4) So wie deese waarheit van herten is toegedaan, niet

meer, te weeten, niet alleen den *Gereformeerden*, niet alleen den *Lutherschen*, maar in de geheele Wereld het Evangelium te mogen prediken, sonder door iemand belet te kunnen worden. Daar schuilt de Aap; de schandelykste Bedriegerye! [49]

E

Hierop

van sins zynde God en menschen te bedriegen, die moet niet beschaamt wezen sich eenen *Lutheriaan* by mond te be kennen, vooral wie 'er een *Luthersch* Leeraar te wezen pretendeert. Sulks vereischt de Conscientie en de Taal der Doorluchtige Hoofden van 't *Roomsche Ryk*, de *Augsborgsche Confessie* overgeevende, in de Vooreede, P. 1 p. 2. seggende, "Hieromme Uw Keiserlyke Majesteit tot onderdaanigste Gehoorzaamheit overleeveren wy de Leer onser Pastooren, Predikers, en ook onse Geloofs-belydenisse, wat, en hoedaanig sy uit de gronden der Goddelyken Heiligen Schrift in onse landen prediken, leeren, houden en onderricht doen. Is dan niet so? indien elke Gesintheit en Kerk haare eige Belydenis, haare Symbolische boeken heeft, die een Leeraar aaneemen moet, syn betreck onder deselve neemende, dat diegeen met Bedrog omgaat, die syn Belydenis bewimpelt, en den Bybel syn Commissie noemt? Hy sodaaniger wyse geen Belydenis gedaan hebbende, geeft te kennen, geen Religie te hebben. Want alle Gevoelens toegedaan zyn, heet sonder Religie wezen: En gelyk het belachelyk is, twee Heeren te willen dienen: also heeft men eenen Mantel-draager niet hooger te waardeeren dan als eenen Bedrieger. (y4)

(49) Een Bedrog daar van alle Christenen walgen moet; waar van gruwelyke Zielen-moordenarye afhangt; waar door veele Gemeenten kunnen komen verstoort, en alle Religie omverre gestooten te worden. Want dat is by uitneementheit schande en gruwel, wanneer men met de Religie spot dryft.

*Nihil enim irreligiosius videtur, quam ipsa religione quempiam circumvenire; ** Al ware 'er iemand, die, geen grond van Religie vestaande, of alle Religien even veel achtende, dus waande; mag dit 't onderscheid van Religie opheffen, of de waarheit aan alle toeigenen? Wien moet niet de lever doen schudden, wanneer men leeft, dat de *Jesuyters* de lieden te *Peru* diets maaken, *Hune grootste God Pachacamac*, en der Christenen God zy en en eens, en zy lieden waren van *Pachacamac* gesonden, nieuwe Zeden den *Peruwaanen* te verkondigen. (z4)

Wat staat ons dan te denken, wanneer 'er zyn die onbewimpelt uit seggen: *Socrates*, *Seneca*, en andere Philosophen hebben bykans so goed geschreven als *Paulus*, en hunlieder Gevoelen zy overeenkomende met de Leere van Christus. (a5)

Aanmerkens waardig is ook 't geen *Manuel Godinho* (b5) verhaalt van de *Brachmaanen*. "Die *Brachmaanen* (legt 'hy) halten davor, das zwischen uns (de Christenen) und ihnen die differenten

Hierop stuurde 't Eerw. Consistorie van *Amsterdam* door insluit van onse Heeren Correspondenten een Antwoordschryven, waarin niet alleen in 't bysonder een voorval ontrent die *Dierensche* Kerken-disciplin op *Hackinsack* geoeffent, in t' weigeren des Doops aan een onecht Kind, afgekeurt is met dese woorden: “ *Dat geen Predikant, op*
 “ *eigen gesag, sulc een Kerkelyke tucht mag oeffenen, zynde*
 “ *selvde altehard, al wierd 't beslooten by de geheele Kerken-*
 “ *Raad sulks te doen:* Maar syn Beroep en geheel Ant
 “ word ten eenemaal verklaart voor onwettelyken verwerpyk. De Brief behelst menigerley dingen; daarom heb ik een uitrecksel, dies noed zynde, medegedeelt aan die 't versochten. Hoewel dan sulks begin, noch besluit, noch onderteekening toonende, van onnoosele Bloeden voor een Pasquil is uitgekreeten worden; nochtans bekreunt my dat niet den selven trant optevolgen, voor oordeelkundige. Aldus luit het:

“ *De onlusten door van Duuren veroorzaakt,*
 “ *hoopen wy dat U E. sullen te boven gekomen zyn.*
 Also

“ *ferentz von so geringer Importantz sey, als ob man eine Kuh essen moege*
 “ *oder nicht. dieweil, sagen sie, in unsern Geheimnissen und Gebotten wir mit*
 “ *einander, uberein kommen. Die Christen beten einen einigen wahren Gott an;*
 “ *wir auch. Die Christen glauben, das er einig in wesen, aber dreyfaltig in*
 “ *personen: wir glauben auch nicht anders. Die Christen nennen die drey personen:*
 “ *Vater Sohn und Heiliger Geist, wir nennen sie Rame, Viscu, und Crisma. Sie*
 “ *nehmen eben dieselbe gebote in acht an welchen wir es nicht ermangeln lassen,*
 “ *den wir ehren Gott, wir schwern nicht, wir arbeiten nicht an unsern fest-dagen,*
 “ *wir ehren Vater and Mutter, wir nehmen das leben nicht einmahl einer ameise*
 “ *wir stehlennicht, wir brechen nicht ihre ubrigen Geboten. Mit dieser gleichstellung*
 “ *furen die Brachmaanen einen nicht geringen Krieg wieder das Evangelium.*
 En so gaat het met alle diergelyke bedriegerye; 't is oorloogen tegen die Evangelische Waarheit, dewelke daar onder benaadeelt word.

„ Also wy Uw' voorsichtig gedrag prysen, wyl gy
 „ belet hebt, dat sulck een ongeleerd, en uit alle om-
 „ standigheeden blykende een onbequaam (50) Man,
 „ die geen grond van Religie verstaat, en die het
 „ even veel is, wat, waar, en by wien hy
 „ predikt * by U E. den Predikdienst * Siet hier-
 „ niet heeft waargenomen, en ook belet 57.
 „ moet worden, om in absentie van den Heer Ber-
 „ kenmeyer sulks te doen. Wyl een Man die niet
 „ wettig (51) beroepen, - - - - -

E 2

niet

[50] Een Man, die een Predikant heeten wil, betaamt aldus geschapen te wezen, dat hy niet ontrent de navolgende stukken en hoedanigheden in gebrek blyve; is 't dat hy anders eenen Dienaar Gods, eenen Knecht van Christus, en Leeraar der Kerk met Eere wil toonen: So dat meer daartoe behoort als een Predikatie van andere ontleent van buiten te seggen.

[c5]

[51] Dat een Beroep noodig zy hebben onse Godgeleerde Gerhard, Calov, Schertzer, Hunnius, het driesaadnische Ministerium, en meer andere, in *Systematicus Theologicis*, als mede in besondere Tractaats getoogt, tegen die Anabaptisten, Photiniaanen, Arminiaanen en andere Vrygeesten. * Hier sal ik alleenlyk die woorden van Carpzov. [d5] aanhaalen, die ook eenvuldige overtuigen konnen van des Beroeps noodsaakelykheit, gelyk zynde aan die des Gefoofs ter Zaaligheid. Want uit Rom. X. 13, 14 15. besluit hy wonder wel, dat den Apostel (dus vloeiende synen woorden op syn Hoogduitsch) „sonder-
 „ lich die *Beruffung und Sendung der Prediger*, als die eerste stoffe zu un-
 „ serer Seeligkeit recommendiret, und so nothwendig machet, das wenn dieselbe
 „ ubertreten werde, man in die Seeligkeit selbst nicht gelangen konne. Die
 „ seeligkeit erfordert das anrufen welches er zum grunde aus Joel II. 32.
 „ setzet. Sol man anrufen, so mus man glauben. Sol man glauben, so mus
 „ man durchs gehoer erfahren, was man zu glauben hat. Sol man hoeren
 „ so mus gepredigt werden. Sol gepredigt werden, so musen auch leute die
 „ es thun, gesendet werden. Wo keine Sendung ist, da ist keine Predigt, wo
 „ keine Predigt, da ist kein gehoer des Gottlichen Words. Wo kein gehoer,
 „ da ist (ordentlich) kein glaube, v. 17. Wo kein glaube, da kan
 „ keine

keine rechte anruffung seyn. Wo kein anruffen ist, da ist die seeligkeit selbst verschertzt. Schet, so noetig ist, das Lehrer und Prediger ordentlich beruffen und gesendet werden, das endlich und in ultima analysi durch einen unwiedertreiblichen Soriten (wie man in Schulen redet) die seeligkeit der zuhoerer an den Beruf der Prediger hanget. Vry wel leeft ook deese noodzaakelykheit beweert Koningius, uit 't algemeene gebruik in de onderlinge tsaamenleeving, en onder andere redenen dit by gebracht, dat een Leeraar sich alstonds verdacht maakt, aan syne Gemeente, geen beroep toonen konnende, (e5). als of hy geroepen was van Onrechtinnige, en so mede niet rechtinnig ware. Hier dan de vraag zynde van een wettig of onwettig Beroep; so word tot een wettig Beroep verelicht, *Ut recte se habeat Vocandus, Vocans, Vocationis media, & Formula.* [f5] In tegendeel die meenigerley sorten van een onwettig Beroep worden anders naar de *casus obliqui* in het Donat opgetelt. [g5] Noch beknopter wordense overgebracht als afhingende *a munere manus obsequij & Lingua* (id §. 40.) Maar byaldien dat heilige Keeramt so gering geacht word, dat men aan Kinderen van seven jaaren stellen will, van een wettig Beroep te oordeelen; so staat my aantemerken, dat ten opfichte van de Beroeping hy een een onwettig beroepen man is, I. wiens Beroeping niet gedaan is door aanroeping van God; voor al, sonder Gods Eer en der Zielen Zaaligheid bedoelt zynde van alle, die tot het Kerken-regiment behooren; te weten, de Geestlykheit door 't oordeelen, 't Volk door kiezen, die Overheit door tot alles vrymacht te geven. (h5) Of anders, de Patroon het beroep opstellende, de Bischof beproefende en bevestigende, 't Ministerium en 't Volk consenteerende, om te voorsien dat niet een Leeraar opgedrongen worde van d' eene Partye; andere Deelen met reden haar daartegen aankantende. (i5) II. Wiens Beroeps Brief niet is overeenkomende met onse Symbolische Boeken en Kerk-orders; *b. v.* syn beroep geen sekere plaats beoogende, [k5] of op sekere tyt van jaaren, [l5] of van syn leeven absoluit [m5] bepaald zynde; of onder voorwaarde van hem na gevallen te kunnen dimitteeren. [n5] III. Wiens beroeping gedaan is sonder door een Luthersch Consistorie geexamineerd en getoetst te worden; of getoetst zynde, niet beproeft gevonden, maar afgekeurt is. [o5] IV. Wiens bevestiging niet gesocht is by een of meer Leeraars onder de band van onse Kerk staande, en van deselve daartoe geautoriseert zynde. [p5] En gelyk een wettig beroep van God te wezen geacht word: also is sodanig onwettig beroep even seer schadelyk als wat van den Satan komt. [q5]

[52] Alle dingen toefchynen den genen kinderwerk te wezen, die onbedreven daarin; echter laetdunkende daarby zyn. Dus mogen 'er lichtlyk gevoden worden, die henvande Rechtsinnigheit des Leeraars te oordeelen-

deelen even ſo bequaam laaten voorſtaan, dan als met wat hand men den Ploeg ſlieren moet. Sy letten daarop, of de Catechiſmus en de Tien Geboden op ſyn Lutherſch met *Augustinus* afgedeelt; of in plaats van *Onſe Vader*, *Vader onſe* gebeden; of akſkaks die Euangelifche Texten in onſe Kerk gebruijkelyk, de Gemeente voorgeleefen worden; de Verklaaringe mag genomen zyn, waar men ſe vind; en uitvallen, beter ten minſten, dan als 't honderde van andere niet doen zouden, die ſo min als een ander geleerd hebben. Voor 't overige ſlaan ſy niet acht, wie naar ſyn eigen Hooft handelt, goet- en af-keur, invoert en afbrengt, wat hem behaagt; voorwende men volge den regel van Gods Woord op, ſo en ſo te verſtaan zynde. Die ook van de *Augsborgſche Confessie* gehoord, ik kan niet ſeggen; of ingekeeken hebben, willen geen onrechtſinnigheit toelaaten, dan wanneer van de Letter derſelve ontrent Kerkelyke Orders afgeweeken word. Hoewel 't wil my beſwaarlyk vallen, de aanleiding d'artoe ſo eenvuldig te geven, dat iedereen van des Leeraars Rechtſinnigheit moge kunnen vonniſſen. Een Leeraar, aleer hy van de Gemeente voor Recht- of Onrechtſinnig mag verklaart worden, moet alreeds in de Leer wettig bevonden zyn. So lang als de Gemeente daarvan geen openbaare blyken heeft; ſo is ſodaanig Leeraar te achten als onrechtſinnig. Dat is in 't kort, veel en bynaagenoeg geſeyt. Edoch noch duidelyker ſulks te betoogen, en op vaſte blyken voortſtellen, zal ik 't op deſen boeg wenden. Onſe Kerk de onveranderde *Augsborgſche Confessie* toegedaan in de *Nederlanden*, is gewoon in haar Formulier-boek [15] ſekere Vraagen aan een door hen wettig beroepen Leeraar te doen: Daarvan ik de 3. 4. en 5. aanhaalen moet.

‘Ten derden, vraag ik U, of gy oordeelt, dat de Leere, begrepen in d' onveranderde *Confessie* van *Augsborg* Anno. 1530. aan den Keyſer *Carolus* over geleevert, en derſelver *Apologie*, in de *Smalkaldiſche Articulen*, in beide *Catechiſmis Lutheri*, en in het *Chriſtelyke Concordien-boek*, met Gods Heylig Woord over een komende: Of gy deſelve van Herten zyt toegedaan, en een afkeer hebt van alle *Dwaaligen*, die in ſodaanige ſchriften verworpen worden.

‘Ten vierden, vraag ik U, of gy de reine Leere, die ons inde heylige ſchrift voorgesteld, en herbaalt is in de voornoemde ſchriften, waaraan haar onſe Kerken verbinden, uwen toeoorders getrouwelyk wilt voordraagen, en deſelue ernſtelyk waarschouwen voor alle valſche meeningen.

ningen en ketteryen, dewelke stryden tegen H. Schrift, en tegen de Belydenis des Geloofs by onse Kerken aangenomen.

Ten fyfden, of gy de by ons aangenomene Kerken-ordeninge en Ceremonien wilt onderhouden, en in deselve niets lichtvaardig en sonder gemeyne goetvinding veranderen?

Dit is overeenkomende met onse Kerken-order ontrent 't Beroep der Predikanten. Siet *Generale Kerken-Ordinantie*, bladf. 11. Artic. 2. 'Daar benevens zullen sy byder fyds beloven en toefeggen, dese Kerkelyke Ordinantie, naa haaren forme en inhouden, in allen pointen en articulen, te willen gehoorfaamen en achtervolgen, en diervolgens in de *Doope*, *Abfolutie*, *Avondmaal*, *Injegeninge des Houwelyken staats*, en andere Stukken, geen nieuwigheit te sullen invoeren, noch gebruiken, &c. Van den selve inhoud zyn ook by na de 1. 2. en 3. vraage p. 63. in 't VII. *Formulier van Af-danking*, *Verkiefing*, en *Injegening der Ouderlingen en Diakonen*; byaldien niet alleen een Leeraar, maar ook andere Kerken-dienaars verplicht zyn over de suiverheit der Leere te waaken en houden; is 't dat sy Vaders van de Kerk en Voorstanders der Gemeente, en niet Verraders van Kerk en Religie zyn willen. Hieruit is te besluiten, dat die geene Leeraar wettig bevonden is in de Leere, die dusdaanige belydenis in 't Examen getoont, en die Belofte in 't openbaar gedaan heeft, en voldoet. In tegendeel is hy als in de Leere onwettig bevonden, die voorgeeft by Eede belooft te hebben, te doen zullen en doende 't geen hier tegen is strydende; die buiten de Schriftuur geen richtsnoer der Leere, en *Hypothosin sanorum verborum* aanneemt; wien 't aleven veel is, wat, waar, en by wien hy predikt; die in der daad de Orders van onse Kerk verbreekt; en 't geen onse Leerars met algemeen consent hebben afgekeurt, eigenmachtig invoert, en Valsche Leerars verklaart, die anders gevoelen en handelen. Vergelykt hiermede wat hier voor No. 44. is betoogd, so zult gy sien een Man die niet wettig bevonden in de Leer, naar 't Leeven geschildert. Maar met recht en reden segt dan *Grosgebauer* [fs] van sodanige, *Das se Wolven en geen Herders zyn.* 'Es werden (dit zyn syne Woorden die Ehrwürdige Professores Theologia selten, oder gar nicht gesucht, zeugnis zu geben von dieser oder jener Person, welches doch Paulus erfordert: 1 Tim. III. 7. 10. und ganz notwendig ist, damit die gemeine Christen nicht betrogen werden, und zu ihrem höchsten Seelen-schaden einen WOLF an stat eines HIRTEN bekommen.

[53] De bevestiging, of oplegging der handen in sich is niet van even desel-

wettig bevestigigt (54) is - - - - -
geen

deselve absoluyte noodzakelikheyd met het beroep. Want sodaanig gevoelen soude naar de paapsche suurdeeg rieken. [t5] So weet men by voorbeeld, dat de Nurenbergse Kerken langen tyt geen gebruik van deese cerimonie gemaakt hebben, tot dat se in swang is gebracht door't Wyse belyd van die Doctoren *Helling* en *Piccard*. [u5.] Dochmen kan sien dat dit een On Luthers gevoelen sy, die bevestiging aan kant te doen; of onnut te verklaren: Want aldus uyt *Helling* zalgr. noopens dit gedrag syn gevoelen in een brief aan *P. Spiegel* de 29. November. 1592. dat hy de nuttigheit uit 1 *Timotheum*. IV. 14. beweesen hebbende seyt, 'veele wilden Lutherse wesen sonder de voetslappen van *Lutherus* op te volgen; mits de leeraars 't amt quamen aanvaarden, so als de swynherders: maar de Overheit soude daarvoor sien. (w5) Schoon dan onder die onse syn deese Cerimonie indifferent houdende. (x5) alevenwel staan ook deese dien aan d' ander syde toe, Dat hypothetice die bevestiging noodsakelyk sy, de natuur aanneemende van tgeen noodsaakelyk is. (y5) twelk even eens is met 't geen *Hulfsman* en andere beweeren; teweeten: 'Al is se niet noodig *ad essentiam vocationis*; echter toch is 't bevestigen noodig tot dien beroepen persoon wettig te verklaren, van welcke tot geestelyke besigheeden te wyen, en aan God opte-offeren in 't aangsicht der gemeente. Nademal deese cerimonie van opleggen der handen: (z5) ooit en ooit aan Gods kerk eigen gewest, en niet sonder 'nuttigheyt te achten is. [a6] Dat eindelyk een algemeen gevoelen der Lutherse sy, dat *so min sonder bevestiging als sonder beroep*, aan eenig mensch vry staat opentlyk te-leeren; daarvan heft uit naam van alle, voornz *Koningius* getuygt. (b6) Hier uit is by gevolg optemaken, dat hy met geen goede conscientie 't amt vericht, die niet wettig ingesegent is, alsmede dat geen onwettig beroepen leeraer schuylen kan onder dat de bevestiging niet so noodsakelyk is, gelyk gedoopt te worden. En so Wie onwettig beroepen is, twelk de wettigste bevestiging niet vergoeden mag, die is om so meer onwaardig onwetig boven dien bevestig synde.

[54] schoon de bevestiging door eenig dienaar Gods, naar 't voorbeeld van de Apostolische kerk voorgenomen, so wettig is als eene syn mag; (c6) Want dat hebben onse godsaligen Belyders in de Smalcaldische Artykelen Art. 10 onder andere tegen de Papisten kat' *anthropon* beweesen. *Vasquetz*, naamentlyk geschreeven hebbende: *Ministrum ordinationis sufficiens esse Episcopum etiam haeticum, excommunicatum, Et suspensum, imo degradatum*: (d6) so hebben geene daaruyt beslooten, dat somer een recht, sinnigen ordentelyk beroepen leeraer deese magt gebruiken mocht. *P. 2. p. 48* 'dewyl 'er naa 't goddelike recht geen onderscheid is tus-

'schen Biffchoppen en Pastoren, of Farheeren, foo is 't buiten twyffel
 dat, wanneer een farheer in syn kerk eenige bequaame perfoonen tot
 kerkenamten ordineert, dat fodaanig een ordinatio (infegening) volgens het
 goddelyk recht, krachtigen recht is. [e. 6.] Boven dien ontkennen wy, dat
 die macht leeraars aantefstellen en van Christus aan de geheele kerk gegeven,
permodum radicalis influxus & radicaliter penes ecclesiam fit ac resideat: waar-
 uyt 't Opper-gefag van een paus verbeeld is; [f. 6.] maar Wy geeven toe,
 dat se *permodum delegationis & commissariorum*, by gevolg den drie Standen
 van de kerk gemeen zy. [g6] Want wy belachen sommige Geern Grooten,
 deefe kerkelyke drievuldigheid belachelyk houdende; als onder andere G.
 Titius, in *Probe des Teutschen Geistlichen Rechts*, p. 157. 259. en D. Jo. Laur.
 Fleischer, in 't eerste deel van *Einleitung zum Geistlichen Kirchen-recht*, fiet
 Saml. van A. u. N. 1724. p. 265. Alfchoon wy ook die verschillige Voor-
 rechten van de kerk dienaaren onfer kerk aan de kerkelyke order door
 menschen ingestelt toefchryven, geensins afhangende en vloeyende uit de
 goddelyke wet. [h. 6.] ten fy ten opfichte van de verschillende gaaven en
 verscheyde verrichtingen, alsmede van de welstand der kerke, die van
 God syn. [i. 6.] Nochtans volgt onse kerk die loffelyke en buiten twyffel
 God behaagelyke gewoonte op, van sodanige voor rechten der Biffchoppen
 staande te houden. Onse Belyders in de *Apologie der Augsborgsche Confessie*,
 Art. 14. Verklaaren haar uitdrukkelyk ten hoogsten genegen te wizen, de
 oude Kerken-Order in 't Regiment der Biffchoppen, 't welk men een *Policey* naar Ker-
 ken-Order noemt, te helpen onderhouden. [k6] En onder deefe Voorrechten
 munt uit de Macht van Dienaaren Gods te bevestigen, 't zy onder wat ver-
 schilige Naamen van Biffchoppen of Superintendenten sy de Kerk voorstaan.
 [l6] Naademaal sulks ten allen tyden den Biffchoppen eigen is geweest,
 fo als Crhyfostomus getuigt. [m6] En segt my zyn de Woorden van on-
 se Belyders [n6] wat doet een Biffchop meer dan een ieder Presbyter, uitge-
 nomen dat hy andere tot een Kerkenamt ordineert, &c. — Want het Art. en
 Beveel is geheel eenderly, en heeft aaaderhand alleen de Ordinatie, de Infegening,
 het onderscheit tuschen Biffchoppen en Farheeren gemaakt. Want fo heeft men 't
 daar naa geordineert, dat een Biffchop ook in andere Kerken, luiden tot het Pre-
 dikamt infegende. Dit vooronderfiet zynde; fo is gewis, dat de macht,
 van eenen Leeraar te bevestigen sich aanmaatigen, sonder daar toe geauto-
 riseert zynde, fo wel eenen Ingreep is in een Vreemd Amt, als het Leer-
 amt opvatten, sonder Beroep. Carpzov. in meer aangehaalde *Lanx Satur*
 schryft, p. 917. 'Wenn im Kriege keine Subordination gelten sollte, und einer
 so viel wolte zu sagen haben als der andere, wurde nimmermehr dem
 Feinde Abbruch geschehen. Aller massen nun das Ampt, das allen Biffchoppen
 und Predigern zukommt, ihnen ausser zweifel von dem Heiligen Geiste anbe-
 fohlen

‘*fohlen wird : Also wenn auch Obrigkeit, damit alles ehrlich und ordentlich zugehe* 1 Cor. XIV. 14. *einem auftraget, über vorige Ampts-verrichtungen auch auff andere Kirchen und Schulen acht zu haben, so ist solche Ordnung nicht zu tadeln, das vielmeer ein jeder, wie er beruffen ist, also auch bleiben sol by Gott, 1 Cor. VII. 20, 24. Ubrigens aber hat sich daazzu nismant zu dringen, sondern vielmeer zu warten bis ihn Gott ruffet.*’ By gevolg is dit een Man, onwettig bevestigt zynde, die de Bevestiging soekt, **I. Sonder een ordentlyk Beroep**; Want buiten dien heeft hy een Hoeren Gewisse. [06] **II. Tegens het gebruik en regelen van de Kerk.** Dese heeft ten allen tyden over een opentlyke Bevestiging met voorgaande Beproeving gehouden. Van de bevestiging, die in de Apostolische Kerk doorgaans is gewoon geweest, volgens *Ast. VI. 6. XIII. 3. 1 Tim. IV. 15. V. 22. 2 Tim. I. 6.* seyde Brochmand l. c. p. 973. ‘*In sodaanige achting stelt de Heilige Geest het opleggen der handen, dat self Paulus onmiddelaar beroepen zynde, dese Cerimonie heeft moeten ondergaan. Ast. IX. 17.*’ Naamentlyk door *Ananias* bevestigt wordende, dewelke even sowel onmiddelaar van God aangestelt wierde, dese Biscoppelyke Verrichting waar te neemen, *Ast. IX. 10, 12, 17.* En de Beproeving staat niet minder vast: Volgens ‘t geen *Kortholt* (p6) en *Muhlius* [96] betoogt hebben: Op dat niet, een Bisschop de bevestiging, sonder beproeving voorneemende, aan God een *blind Dier* geoffert wierde. **III. Met een Toomloose driftigheit,** eenen Leeraar die God vrees in ‘t geheel niet passende, dat hy sich aan God opdringt, ende als tegen God aankant. (r6) **IV. Ter sluik**; ‘t welk der dieven gang is: Komt daortoe eenig Gewelt, so is ‘t Kerkroverye. (t6) **V. By een Persoon die geen Autorizatie heeft, Predikanten, voor al Luthersche, te Verklaren en Bevestigen.** De Natuur leert ons dat, dat niemand geeven kan, ‘t geen niet in syne Handen en Macht is. En elk een wys man onthoudt hem van wat syn Amt niet is: Voornaamently Leeraars aan te stellen, t’welk al de wereldsche Macht te boven gaat, (t6) Voor al de Insegening, die aan de Bisschoppen eigen is. **VI. Gewaarschout of afgewesen zynde van sodaanige die ‘t aansien hebben.** [u6] want Sodaanige Bevestiging geeft blyken van opgeblasen laetdunkenheit des gene die ‘er bevestigt, en Eensinnigheit en driftkoppigheit des gene die bevestigt word. Maar hoe verfoejelyk is sodanigen Aart der Leeraaren in Gods Oogen! *Tit. I. 7. II. 7. III. 10, 11.* En wat beswaard Gemoed zal niet uitwerken een dusdaa-

“ geen (55) Predikant zyn kan, noch de (56) Sa-
 “ cramenten - - - - -

“ be

dusdanige vemeetenheit! Want *Chrysostomus* vergelykt een onwettig Lee-
 raar ‘aan een Zeeroover, [w6] aan eenen Sondaar geen Verschooning heb-
 ‘bende, (x6) die beschroomt wezen moet, t samen met die hem hebben aan-
 ‘gement, om Genaade te smeeken. (y6) En indien ‘t welvaaren der Ge-
 ‘meente, die Christus Lighaam is, daar van afhangt, so hebbe niet alleen
 ‘die onwettig beroepen is, maar ook de gene die hem op onwettige wyse
 ‘heeft aangestelt, het Helche Vuur en ‘t Eeuwige Verderf te verwach-
 ‘ten. (z6)

(55) Hy kan geen Predikant zyn, so zal hy er ook niet voor geacht
 worden, volgens den regel van *Dietericus* by gebracht. (a7) Hy verdient
 geensins den Naam van een Dienaar Gods, veel eerder waardig, des Satans
 Dienaar te heeten: Want een onwettig beroep is niet Gods Werk, maar
 des Satans bedryf. [b7]

[56] ‘t Is hier niet de Vraag, Of het Woord Gods niet even krachtig
 is en blijft, ‘t zy dat ‘t gepredikt worde door een Geleert of Ongeleert
 Man, door een Geestelyk of Vleeschelyk gefinden Persoon, door een Wettig
 of Gepretendeerde Domine? Want daar voor sryden alle rechsinnige Lee-
 raars, so als ‘t blykt uit de *Systemata* van onse Theologanten, voornaa-
 mentlyk die Geschriften vergelykende, die aangaande het Verschil *De*
Theologia regeneratorum & irregeneratorum ‘t licht gesien hebben, en noch geduu-
 rende voort sien. Eenvuldige mogen Genoegen neemen in de Woorden

van D. *Dietericus* [c7] aangehaalt te leesen: § 3. ‘Wie nun die Kraft
 ‘allein von GOTT, also ist auch die Erbaulichkeit, so durch das gepredigte
 ‘Wort geschieht, nicht von dem Prediger, der da prediget, sondern auch
 ‘allein von GOTT. Und dem nach wie es einem Werkmeister gleich gilt,
 ‘durch ein schones, glantzendes, guldenes, kostbares, oder aber durch ein
 ‘schlechtes, geringes, eisernes Werkzeug, sein Werk zu verrichten: Also
 ‘gilt es ebenmaessig GOTT gleich, seine Krafft durch den allerschlechtesten Pre-
 ‘diger, ja wohl ofters noch mehr als durch den aller hoog gelehrtesten und
 ‘begabtesten, zu wirken und zu verrichten. §. 4. Es sind wohl die
 ‘Gaben unterschiedlich an den Predigern, wie wir vor augen sehen und
 ‘horen: Aber was Gott durch einen oder den andern, oder vor dem an-
 ‘dern wirke, das konnen wir eben so wenig wissen, als wir wissen wo
 ‘der Wind, den wir horen sausen und brausen, anfahet und aufhoret, Joh.
 ‘III. Das aber wissen wir, wo das Wort Gottes gelehret und gepredi-
 ‘get wird, es geschehe von was fur einem es wolle, sey Gelehrt oder Un-
 ‘gelehrt, Beredt oder Unberedt, das es so wenig leer abgehe, als wenig
 ‘ein fruchtbarer vom himel fallender Regen oder Schnee ohne frucht abgehen
 kan

“ bedienen.

F 2

“ Sulk

* kan; Jes. LV. 10, 11. *Des wegen auch die wenige Gaben im predi-
gen nicht zu verachten, noch zu verworffen, sondern auf Gottes Wort,
so er durch sie eben so wohl, als durch andere verrichtet, zu sehen.*

Deze Kracht des Woordes uit God kan op ons werken, ook wanneer het de eenvuldigste Boer leeft, of men van iemand syns gelyke hoort leesen. Doch dat geeft niemand eenige Vrymacht tot het leeraamt op te vatten; noch Veyligheit en Vrymoedigheit eenen onwettelyke Leeraar te hooren of aanhangen. So veel minder voegt 't ons, eenen Leeraar op onredelyke wyse te soeken en aanhaalen. Is 't Woord Gods krachtig, behandelt wordende naar Gods Order; zouden wy dan niet kunnen de Kracht hinderen, eenen onwettigen Leeraar hoorende, waar van ons Gods Woord waarschoouwt? En heeft niet God reden, de zegening te ontwenden, een Leeraar het Woord in den mond neemende, 't welk hem God niet heeft in den mond gegeven, loopende sonder gesonden te zyn? Wat Voorwendfel vind dan hierin een onwettig Leeraar? Wat Verschooning is dat voor die eenen Looper naalooopen. 't Was immers Waarheit en overeenkomende met Gods Woord 't geen de Satan uit die beseten Maagden sprak; maar heeft daarom Paulus deselve prediken laten? Of is Paulus te betichten van quaaelyk en uit nydigheit gedaan te hebben, gebiedende den Duivel te swygen, in Plaats van syn Getuigenis op te pronken. 't Woord Gods door David uit gesproken bleef en is Waarheit, doch ook niet eens in den Mond van den Verfoeker, die 't averrechts te pas bracht, en boven dien verbaasterde. Daarom hoe krachtig het Woord Gods is, nochtans is de Leeraar onwettig bevonden, die 't sonder Beroep predikt. En self indien hy onwettig is, so is hy een valsche Leeraar, verkeerende Gods openbaare Wil nopens 't Beroep der Dienaaren Gods, naar syn Sin en Voordeel. Mag die een Leeraar zyn, die openbaarlyk Gods Woord verdraait, en in der daad tegen spreekt? Zou men die gaan hooren? So is ook hier niet de Vraag, of de Kracht der Heilige Sacramenten, die een al onwettig Leeraar, te weeten, volgens de Goddelyke instelling bedient, vernietigt word; 't welk geensins mag voorgestaan worden. Vermids wy de Wezentlykheit van 't geen in de Sacramenten word medegedeelt, van God verwachten zullen, die deselve heeft ingesleut en in syne Beloften waarachtig is; niet van Menschen, welker Waardigheit of Onwaardigheit baaten noch deeren kan. Lutherus Woorden, hoe seer se misduid worden, iets harder luidende, dan polyste ooren deser eeuw 't kunnen verdraagen, mogen hier de plaats van bewys neemen. [d7] 'Es mus
'unser Glaube und Sacrament nicht auf die Person stehen, sie sey From
'oder Bose, Geweiht oder Ungeweiht, Berufen oder Eingeschlichen, der
Teuffel

Teuffel oder seine Mutter; sondern auf Christo und sein Wort, auf sein Amt, auf sein Befehl und Ordnung.' Dat Seggen heeft klem den Donatismus uit te bannen, doch geensins dienende, om eenen onwettigen Leeraar, — — — en syne Moeder in 't Predikamt te kruien. En hiervan mogen hen bedienen, die mogelyk in haar Gemoed beroert konnen geraaken, over de Sacramenten ontvangen te hebben van de Hand eens onwettigen Leeraars. Want byaldien de Kracht der Sacramenten uit God, en niet uit Menschen is; byaldien niet elk eens werk is de Wettigheid des Leeraars te toetsen; So mogen sy tot bedaaren komen, die meer de Kracht Gods dan de Wettigheid des Leeraars gaade slaan, die sulks niet geweeten hebben, noch ten deel hebben weten konnen. In tegendeel weet ik niet, wanneer iemand de Sacramenten ontvangt, naa dat syne Onwettelykheit voor al de Wereld vertoont is; of die geen 't knaagende Gewisse so lichtelyk swichten zal en sullen. Gelyk als wy hoopen, dat God sodaanig onwettig bestaan niet zal doen vergeefs noch verdoemlyk wezen: Also is gewis te gelooven, dat God 't overtreden van syne heilige Order wreken zal aan de gene die 't doen, en hebben welbehagen aan die gene die 't doen. En schoon ontrent de Sacramenten de Lutherfche Kerk schynen mogt, meerder Vryheit te gedoogen, uit hoofde van des Doops Noodfaakelykheit; so is echter dese Vryheit voorsichtighlyk bepaalt, boven dat alleenlyk op het Doopsel, en ook dit op 't geval van uiterste Nood en Perykel des Levens toepasselyk: noch is ooit van rechtfinnige Lutheranen toegestemt worden, dat heilige Sacrament des Avondmaals te mogen administreeen, als waar mede de oeffening der hoogsten Macht des Leeraams of der Sleutelen vermaagschapt is, sonder een ordentelyk Beroep. [57] Daarom is 't dat onse Belyders Art. XIV. A. C. die Woorden Leeren, Prediken, of Sacramenten bedienen, bedachtelyk onderscheiden: Aanduidende, dat sonder beroep een Leeraar onhebbelyk is om te prediken, en noch meer om de heilige Sacramenten te bedienen.

[57] Een Looper of Current, gelyk als hem Carpzovius noemd [57] Die durch unrechte Wege und Thuren in den Schaf-stal eingehen, die nicht warten bis sie der Heilige Geist setzt über die Gemeine, und ihnen die Thure aufstut, Joh. X. 3. Sie machen es fast wie Ahamatz, den der Joab nicht halten konnte, er dissuadirte es zwar, allein Ahamatz blieb auf seinem sin; Lieber las mich lauffen! Wie, wenn ich lieffe? Es gehet solchen leuten fast wie manchem jungen lappen, der sich kein gluckseliger leben einbildet dan das Soldaten-leben. Solche vergleicht der fromme Prediger im Jochimsthal Matthesius denen Sonnen-Kramern: Wo die Sonne scheint

“ en geen gefondene, (58) Jer. XXIII. 21. (59)
 “ en by gevolg van sulker Menschen Prediking is
 “ niets goets (60) te wachten. En niemand (61)
 “ moet sich de Eer aanneemen, dan die van God
 “ daartoe geroepen word (verftaa hedendags mid-
 “ delbaar,

“scheinet und einfolcher dencket Gelt zu lofen, da bindet er feinen knapsack
 “ auf; gehet aber ein trubes wolklein herein, und die wahre wil auf
 “ einem andern Kermis mehr gelten, da packet er wieder ein, und fähret
 “ auf, es bleibe Mutter oder Braut, daran der Sohn Gottes fo viel ge-
 “ wendet, wo sie wil. Anderweit halt er dafur: Ein Hausgenosse, der
 “ alle halbe Jahr, einen neuen Wirth; ein Burger, der alle Jahr eine neue
 “ Stat; und ein Theologus, der alle Jahr einen neuen Dienst begehrt; feyn
 “ einer fo viel werth als der ander.

[58] Want de Sending van Gods wegen maakt de Leeraars tot gefon-
 dene of Engelen des Heeren; fo D. Hoe onvergelykelyk aanmerkt [g7]
 en by gevolg is hy geen Gefondene noch Engel des Heeren, die onwet-
 tig beroepen is. Want dit is de Grond waar van de Eer des Leeramts
 afhangt.

[59] Dit Capittel van Jeremias mag vry wel met aandacht gelezen
 worden van hen, die 'er waanen, een onwettig beroepen Dienaar heete
 niets, en hem aanhangen, hebbe noch weiniger om 't lyf. So wie alle
 toetfe en betoog van menschen verdacht houd; die geef doch God de
 Eer van syn Woord ter Herten te neemen!

[60] NIETS GOETS ten opfichte van sodaanigen Looper; daarvan
 Carpzov. segt [h7] “ Ach wo wil der Segen, wo wil in Wiederwertigkeit der
 “ Trost herkommen, wen unfer eigen Gewiffen uns erinnert: Freund, wie biftu
 “ herein kommen. Wer ungeruffen in Abafueri Pallast eintrat, must sterben.
 “ Und wer ohne ruf in Gottes Voorhofe tritt, hat gewis sich wenig guts
 “ zu verfehen. Solte Gott damitt zu frieden feyn, der Konig aller Konige,
 “ wen einer ohne Beruf in feine Voorhofe, ja gar in fein Zimmer, in feine
 Kirche hinein lauft? NIETS GOETS, ten opfichte van de Gemeen-
 te, die uit 't Beroep flechts over tuigd kan worden van hunner Zielen
 achtting voor God; van des Leeraars waardigheit, geen Mordenaar, maar
 Zielen-herder te zyn; van de gewiffe Segening en bedyen, 't welk God
 niet geeven zal, is 't dat men Gods Werk niet behandelt naar Godelyke
 Order. [i7]

[61] Niemand; t'en zy hy sich vermeeten wil, Opperheer te wezen
 van

“ delbaar, (62) Heb. V. 4. En derhalven doen
 “ U Eerw. voorzichtig sich van dien Man te ont-
 “ houden, en ook te weeren, als hy sich op eeni-
 “ ge wyse by U Eerw. intedringen zonde zoeken. “

*Accordeert met syn Origineel, 't oirkon-
 de op Loonenborg, in de County van
 Albany, 1728, den 13 May.*

F. Salisbury.

Sa. Ten Broek.

Tot dus verre het *Amsterdamsche Consistorie*, noopens van *Dierens* beroep.

Eenigen tyt daarna quam het te gebeuren; dat Sommi-ge op *Remrepuch* woonende *Hoog-duytschers*, die nooit by van *Diren* 't Avondmaal genooten hadden, my versochten om deerwaarts te komen, zynde geneegen 't heilige Avondmaal te ontvangen met diegene *Cerimonies*, die by onse *Lutherse kerk* ooit en ooit waren gewoon geweest: Maar de *Nieuw-Yorksche Kerken-raad* sloeg een ander weg in, om hen weet te doen, dat sy welkom zouden zyn, hen van onse Kerk bedienen willende ter plaatse. (63) By deese gelegenheit

van Gods Kerk, en meer dan selfs Christus Heb. V. 5. en wie sulks ontkent, die tegensprekt God en syne Kerk in 't Aangesicht. [k7] So mede wie anders handelt, die berooft het Amt van die Eer dewelke het van God heeft; en is geen wettig Leeraar, maar de schandelykste Kerk-roover. [17]

[62] Wie van een onmiddelaar beroep rept, die geeft blyken van Enthusiasterye en is ten eene maal onrechtinnig. [m7]

[63] Siet ons Protokel, 1726, den 30 May, p. 44.

legenheyt dan, indien 't sweemt naar Anti-Christische en onverdraagelyke dwinglandye, Godsdienst pleegen moeten met *Cerimonies* die in eene gemeente vreemd zyn; overmids ook andere op *Hakkingsak* in haar conscientie gevoelig zynde, daartoe quamen; so vond ik my noodsaakt ons Luitersche gevoelen ontrent deele *Cerimonie* breeder uyttedrukken, indachtig zynde der woorden van onse Voor-ganger *Lutherus*, die geen Christen, ik laat staan een leeraar van Christus afkeuren kan. (64) Sulks geschiedde 1726. Dom. 8. p. Trinit. het Evangelie ons waarschouwende by uytmauntentheyt voor *Pietistische* leeraars, die een Wolfs-herte onder een Schaapen gewand verbergen. Met eene verklaarde ik, niet van sins te zyn, ten waapen kryten tegen die *Gereformeerde*; naademaal SyL. grootendeels toestonden, deese Cerimonie van
Hen L.

[64] "Ihr machet euch mit stillschweigen und bemannten verdächtig; so ihr aber glaubet, wie ihr es vor mir redet, so redet solches auch in der Kirchen, und starcket euere Bruder, und helfet den irrenden wieder auf den rechten Weg, und widersprecht den muthwilligen Geistern, sonst ist euer Bekenntnis nur ein Larven-werk und nichts nutze. Wer seine Lehr, Glauben, und Bekenntnis für Wahr, Recht, und Gewis halt, der kan mit anderen, so falsche lehre führen, oder denselben zugethan sind, nicht in einem Stal stehen, noch immerdar gute Worte dem Teuffel und seinen Schuppen geben. Ein Lehrer, der zu Irthumern stillschweiget, und wil gleichwohl ein rechther Lehrer seyn, der ist ärger den ein öffentlicher schwärmer, und thut mit seiner heucheley grössern schaden den ein Ketzer, und ist ihm nicht zu vertrauen, er ist ein Wolf und ein Fuchs, ein Missetling und ein Bauch-diener, &c. und darf, Lehr, Glauben, Sacrament, Kirchen und Schulen verrathen und über geben, er liegt entweder mit den Feinden under einer Decke, oder ist ein zweifler und wind fahrer, und wil sehen, wo es hinaus wolle, ob Christus, oder der Teuffel obsiegen werde, oder ist gantz und gar in sich selbst ungewis, und nicht würdig, das er ein Schuler, wil geschweigen ein Lehrer heissen sol, und wil niemand erzürnen, noch Christo das Wordt reden, noch dem Teuffel und der Welt wehe thun. Hæc ex Luthero B. Jo Winklerus referente S. Edz. in Animadvers. ad Weismanni H. E. p. 100. 101.

HenL. opgevolgt, een *Adiaphoron* te wesen; integendeel dat de aanhangeren van *Socinus* breed ophebben met des Brood-breekens noodsaakelykheyt. Beydes toont D. *Quensted* (65); bysonderling heeft het eerste bewaarheydt door 't getuygenis van *Beza*, *H. Kromayer* (66) desgelyks *G. Koning*. (67) 't voorbeeld van de *Baseler* en *Berner* in *Switserland* aanhaalende, die niet alleen 't brood niet breeken, maar, een van hunne Leeraars sulks willende tegenspreken, hem *publica auctoritate silentium* hebben opgelegd. Eyndelyk is uytmuntend, gelyk syn faam onder de *Gereformeerde* uytmuntend is, 't getuigenis van *H. Zanchius*. dewelke uytdukkelyk seydt: 't Broodbreeken sy niet intevoeren, de meeste van de kerk haar daartegen aankantende, op dat niet Tyrany bedreeven, en 't lichaam van Christus, welke de kerke is, verbrooken worde; 't sy al evenveel, of het brood gansch, of gebrooken op de Tafel kome; andersins zouden veele kerken te verdoemen syn: Diegeene waren verre mis, die voorgeeven, sulks van Christus geboden te zyn: Hy weete ook wat Christus, wat de Apostelen gedaan hadden, alsmede dat Christus ons ter navolging staat; maar vinde nergens bevel van 't brood breeken. *Zanchius* eige (68) woorden syn aanmerkenfwaerdig, om dat syne Auctoriteyt

[65] Siet D. J. A. *Quenstedij System. Theol.* Edit. Lips. 1715. p. 1243. V.

[66] In *Th. pos. polem.* P. 1. p. 757. (n7)

[67] In *Cas. Consc.* p. 497. 507.

[68] Non possum (seyt *Dietericus* in *Instit. Catech.* p. 600.) quin merito hic deprædicem encomio ingenuum candorem *Hieronymi Zanchij* Theologi inter *Calvinos* haud postremi sed summi. Is enim totus noster est, et causam nostram, in hac de fractione panis controversia, viriliter contra adversarios nostros defendit. Scribit namque *Epistolarum lib. 1. Tom. 8. 164. f. ad Ottonem a Grunrad* inter alia exsertis et claris his verbis.
(*)

toriteyt 't Synode te Dordrecht (69) onwrikbaar heeft
gesteld. By gevolg beweerde ik, wanneer het een gepre-
tendeerde Luthersche predikant, met een dwang van con-
scientie, tegen wil en dank van de Gemeente invoegen
wilde, self die 't anders doen verdoemende; twelk niet
geschieden konde sonder van de algemeene Kerk te scheu-
ren, en die swakke in een particulier kerk te ergeren:
so betamde men diegeene niet te beletten, (70) aan ons

G

Avondmaal

(69) Siet de Synodale Besluiten, gedrukt te Dordr. 1621. 8. in de
Voorrede aan de Hervormde Kerken. † b. ii. † 2. b.

(70) Noch meer ben ik hierin ondersleunt, my verslanende op Van
Amstorfs zalgr. bescheid, aan Johan Walthr, Anno 1561. op die Vraag:
"Ob ein Christ von den Adiaphoristen das Abendmahl empfangen moege?
"Wir antworten mit Unterscheid, so es ohne Ergernis geschehen kan, so mag
"es ein Christ von ihnen wohl entfahen. Wo aber Ergernis der Kirchen da-
"raus folget, so kan und sol kein Christ das Sacrament entfahen. Denn
"die weil sie in vielen Stücken mit dem AntiChrist vereinigt und ver-
"glichen, damit sie Christum und sein Wort verleugnet haben, unangesehen,
"das sie das Euangelium predigen, so können sie keine Christen seyn, sondern
"mus ein Rot und Synagoge des Teuffels seyn und bleiben. Den niemand
"kan zugleich zweien Herrendienen, Christo und seinem AntiChrist. — Und
"hilft sie nicht, das sie forst recht lehren. Den wer in einem Stück unrecht is,
"der ist in allen Stücken unrecht, wie Jacobus sagt. Und Paulus: Wer
"sich beschneiden laßt, der ist das gantze Gesetz zu thun schuldig; wer
"in einem Artikel des Christlichen Glaubens irret, der irret in allen, und
"kan keinen recht lehren. — Derhalben müssen wir sie fliehen und meiden
"und kein Sacrament von ihnen entfahen, nicht ihrer Person und Sacra-
"menten halben, sondern Ergernis halben. Den wen wirs von ihnen ent-
"fingen, so möchten wir uns ihrer Sunde theilhaftig, und hat ein ansehen,
"als willigten wir in ihr Adiaphoristiren, und billigten ihr Mutiren; als
"hatten wir uns mit ihnen verglichen, welches ein großes gualiches Ergernis
"in der Kirchen anrichten wurde. — So können wir von ihnen kein Sa-
"cramenten entfahen, denn sie verdammen uns als Ketzer, und rühmen sich
"die rechte Christen, welches wir nicht willigen, dulden, noch leiden sollen.
"wir wollen dan Gods Wort und uns selbst verdammen. Darum haben
"die Christen, welche von ihrem Bischoff Macedonio das Sacrament nicht
"entfahen wollten, recht gethan, das sie kein Ergernis geben, als hatten sie
"in seine Ketzerrey gewilliget. Gleich als wen wir von den Adiapho-
risten

Avondmaal te komen, die tegen haar borst andersins genoodsaakt waren, 't selve te neemen, of daarvan berooft zyn; noch minder kon ik geblaamt worden als in een vreemd Amt grypene, nademaal ook hier te pas quame, tgeen voorns. *Consistorie van 't doopen in vreemde Gemeenten schryft: Voor al, als de prediker niet Orthodox of niet wettig Beroepen en Geordineert is.*

Dit dan van Dieren te ooren gekomen synde, door een die geseyd had, dat was des - - - - syn Prediken; (71) mogelyk almede om, dat ik niet *Van Dieren* aanstonts, doen hy de eerste Reys my quam besoecken, met 't *Osculum fraternitatis* ontving; noch tot syn Schoon-Vaders vriendelyke bede geseyd had, *fiat! Van Dieren* zal achtermiddags prediken; ik 's ochtens myn Aantreeds-predicatie gehouden hebbende; of syn gewoonen Aard en Driftigheit, 't Euangelium alle Volkeren te verkondigen, heeft haast deesen *Van Dieren* 't harnas doen aantrekken, om naa boven in myn *Albanische* Gemeente my ondersteek te doen. Voor de eerste reys was 't hem en die naar een loopend Levyt uitlagen, mislukt. Maar nademaal sommige misnoegende waren over 't kiezen van die Kerk-plaatse; niettegenstaande de geheele Gemeente, kiezen noch kavelen willende, den 8 February, 1726. aan my

risten das Sacrament entfangen, so ergerten wir die gantze Kirche, jederman wurde dencken, wir willigten in ihr Mutiren und Adiaphorifiren. Wir hatten geirret, und so hatten recht und wohl gethan; damit verdamten wir Gottes Wort und uns selbst, und gaben ihnen und ihren Traditionibus recht, und rechtfertigten ihr Mutiren: Das thue der Kuckuck in meiner Stadt. (67)

[71] Men kan denken, wat Christenen dat zyn: Die sodaanig een taal zodikwils gebruyken, als 'er iets gepredikt word; dat niet naar den leest van hunne sinnelykheyt is geschoent; al waaren 't Woorden en uyt-drukkingen, die de Geest Gods in den Mond geeft.

my 't gefteld had, uit vyf plaatsen te mogen neemen, welke ik daarvan bequaamt zou achten: fo hadden 'er drie van hen, fchoon de. 15 April de *Loonenborgfche* Plaatfe en al 't gedoen goed gekeurt was, eenen Brief doen opftellen, met Order, denfelve uit hunne Naam te onderteekenen. [72] Dat was water op *Van Dierens* Meulen, die niet lang vertoefde, om daarop aftegaan; al eer ik, aan dit loopend nieuws geen geloof fttaande, den Kerk-raad op *Hakkingsak* verfoeken konde, in fodaanige dwarsdryverye niet te mogen gedoogen; onfe misnoegende geen fchyn van reden tot alles hebbende: 't Welk van my, van een fwaare Ziekte herstelt zynde, gefchiedde den 23 February, 1727. Middelerwyle een gerucht fch verbruydende met groot juichen, van uitgeheime Brieven verftaan te hebben, dat *Van Dieren*, van *Skoghary* te rug keerende, op *Klinkenberg* prediken, en onder myne Gemeente het Avondmaal [73] uitdeelen zoude; fo ondervond ik, dat myne Miffive aan die *Hakkensakker* te laat gekomen, of fonder Kracht was geweest. Noch-

[72] Om een uytmuntend formulier van een Beroep op de Naakomelingen te veiligen, fo zal ik 't verwaerdigen, hier eene plaats te geeven:

“ 1726. die 1. Janniewarye. Gefchreven in Godus namen.
 “ Een verfoek aan die Kerkraad in aan Doonie wy verfoeken
 “ gdn ulieven Broeders van hake of ter geen midelen fouden
 “ wesen, dat wy van Een Donie faamen fouden gedien meuen
 “ worden. Want Joannius lagranfie domie wil ons niet dienen.
 “ Wei ver foek lieven Broeders of gei met Een Eerften wilt
 “ hierop antwoord fteuren.

Dus luyd den brief; en er volgen drie naamen met defelve hand onderteekent, die den brief gefchreeven had.

(73) Daar uit is op te maaken, dat hy boven alles beoogt heeft, door fyn misvormde Avondmaal het Scheurings Cruuwel te vergrooten, en een Bethel en Dan te flichten.

tans was hy, ontrent de Heilige Bediening, tot syn Oogmerk niet gekomen. De Oorzaak, so ik na der hand heb verstaan, was, om dat de Kinderen van 't Huis onnooselerwyse het Brood niet onderkent en onder hen gedeelt hadden. Darom 't ook van syne Aanhangers met een schyn van reden opentlyk [74] ontkent en tegen sprooken is, geschied te zullen zyn. [75] Den tyt quam, dat ik naa boven zou' gaan; so waagde ik 'er acht dagen aan, om een keer te doen naar *Pensylvanie*; en die 't gras in 't Voorjaar konnen wassen hooren, hadden ter stond een quaad vermoeden, van gegaan te zyn, om syn Beroeping naa te speuren. Wederom en na boven gekomen zynde, keurde de *Loonenborgsche* Gemeente goed, aan die van *Hakkinsak* te schryven; so 't moogelyk war, *Van Dieren* naar Kerkelyke macht te houden, alwaar hy geroepen was, en niet eenen Doorn uit hunne Voet te rukken, en in dien van de onse te stooten. Nademaal de

(74) Siet 't *Nieuw-Yorksche* Protokol, 1727. den 25 *October*, bladf. 124.

(5) Hierby is aanmerkens waardig, dat hy *Dom. 4. p. Epiph. 1728.* op *Loonenborg* van my ter selver tyt Avondmaal gehouden zynde, na dat hy een bysondere Kerk-raad had aangeselt, voorgeevende mede een Kerk te gaan timmeren, syn misgiste oogmerk heeft soeken te beryken in 't Avondmaal te geven aan de Afvallige van onse Gemeente: Dat is te seggen, den Haat en Nyd der Broederen tegen Broederen door dit Liefdemaal te versgelen, en wat noch meer is? Het duurwaarde Pand des Lighaams en Bloeds van den Zoon Gods te misbruiken ter spyt van de *Lutherische* gesintheeden. Jedereen mag oordeelen of 't niet dus geschapen is? en of daarop niet past 't geen *Ezechiel* Cap. XIII. 18. — 23. scryft van de gene Herders die de Handen der Godloosen sterken, dat se sich van haar boose wesen niet bekeeren op datse levendig mogten blyven. *Van Dieren!* Heet dat niet Zielen kaidraayen, verkoopen, verraaen, verdoen, of hoe wilt gy 't noemen? Maar geeft 't Antwoord aan hem, die geseyt heeft: *Ik wil dat bloed van uwe handen eischen!* Menschen Bloed of Zielen! Gods Eloed! Ik zal en moet seggen: Wee dien mensch, door welken Ergernis komt!

de *Albanische* Gemeente my tot hunne wettige Leeraar wettelyk beroepen, en by Handteekening had aangenomen: Voor al om dat ons door 't *Amsterdamsche* [76] fchryven de Oogen geopent waren, voor wat Predikant geene was te achten, van wien uitdrukkelijk staat: *Men*
" zou sich van dien Man onthouden, ook weeren, so by
" sich op eenige wyse by ons in te dringen zoude zoeken."
 't *Sweedfche* Consistorie te *Philadelphia* ware noch beter in staat, opening daar van te geeven, waar 't dat wy niet aanfien wilden fyn begin, fyn bedryf; en hoedaanig hy binnen fo korten tyt van een Gemeente tot de andere loopende, felf by andere Gefintheeden fyn Dienft was als langs de deuren en ftraaten gaan uit leuren; fteunende op dat den Bybel fyn Commiffie was.

Sodaanig een brief geleefen zynde, en *Van Dieren*, die (sonder den Kerk-raad te kennen, fo fe opentlyk gefegt hebben [77]) dit fpet gerokkent had, niet willende te voorschyn komen; fo heeft de Kerk-raad op *Hakingsak* en de Gemeente het Beffuit genomen, *Van Dieren* dus lang de Poedikstoel en kerk te verbieden, tot dat hy had fyn Biantje fchoon gemaakt voor de Oogen van 't Eerw. *Sweedfche* Consistorie. Hoewel hy daaran fich weinig kreunende, staat die wegen in, waar van 't *Hakingsak-*
fche

(76) Dit *Amsterdamsche* Gefchrift voor den Dag te bringen, had ik fo meerder reden, dewylen my voegde den Wolf uit myne Gemeente te houden, die openbaart moest worden, om van een Heerder onderscheiden te worden, of dewyl, fo *Lutherus* feyt: *Fidelium Pastorum utrumque officium est, & oviculas pascere, & lupum arcere, ut alienas voces vitare discant, & pretiosum a vili discernere.*

(77) Siet *Nieuw-Yorkfche* Protokol. bladsf. 122. bekennde niet in dat *Bezoek* Beroep gedoogen te hebben, Maar dat het *Van Dieren* voor fyn Kop had geflaan.

sche schryven aan die Heeren *Sweedens* gewaagt. 't gebeurde korten tyt daarna, indien ik maar drie maanden boven was, dat *Van Dieren* schielyk van *Hakkingsak* vertrokken was. Ik zou gelooven, om die op *Skoghary* te bezoeken, war't niet, dat de *Kinderboekse* Briefwisseling over myn Band, van wegens de *Albanische* Gemeente my twyffelachtig maakte. So dan versoekt my de oude Kerkraad op *Hakkingsak*, verseekerende, dat de nieuwe, door *Van Dieren* in dit gewrigt der zaaken aangestelt, niet minder daartoe genegen was: Ik zou eens afkomen aldaar te prediken, en te gelyk het Avondmaal uitdeelen aan hen, die door ouderdom en ongemakken der reyse belennimert naar *Nieuw-York* onmogelyk hadden kunnen komen. 't ware 'er hoops van door Versoeninge, of door in 't openbaar getoonde Onwettelykheit des *Van Dierens* het Twist-vuur te blussen. Sodaanige hoop bewoog den [78] Kerk-raad te *Nieuw-York* my te laten afgaan, [79] sturende

[78] De *Nieuw-Yorksche* Kerk-raad, heeft lang in beraad gestaan; na veele klagten niet luisteren willende; doch de Hoop om 't quaad te stuiten, volgens 't spreekwoord, *Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.* zyn wy tot dit besluit over gehaalt. En komen die Woorden hier wel te pas.

‘ *Ei lieber wer verdenket doch einem eerlichen Manne, wann er by einer annahenden Feuers-brunst in der Stadt Feuer! Feuer! ruffet und seine Mitburger aus dem schlaffe wecket, ob er gleich des Orts kein ordentlicher Nacht-wachter ist. Man hat ja deswegen zu Rom die Gansse nicht abgegurgelt, weil sie beym festen schlaf der Hände, als ordentlich bestelte Wachter des Capitoli, mit ihrem schnatzen den einbrechenden Feind verrathen haben, Livius lib. V. c. 24. Warum wil man den solch nothrecht mir einem ordinirten Prediger nicht goennen? Habe ich den noch nicht genugsame ursache da zu?* (p7)

[79] Dese Verwachting van Vroede, en om dat ik *Van Dieren* niet anders dan als eenen onwettigen Leeraar kon aanmerken, heeft my aangemoedigt te doen, 't geen ik anders niet zoude gedaan hebben. (q7) En kan

rende met my twee gedeputeerde. Ook ſchepten wy goede moed, wanneer twee van de nieuwe Kerk-raad verklaarden, niets te pretendeeren, dan dat *Van Dieren* onderſocht en beproeft wierde. Waarop ik aan weers kanten verſeekerde, ſo hy voor eenig Conſiſtorie getoetſt zynde, wettig beproeft wierde, dat ik gereed was, hem de rechterhand en ſatiffactie te zullen geeven. Maar eilaas! onſe en de Droefem van de laaſte eeuw heeft ons de we'erga van *Donna Olympia* [80] doen waarnemen. Onder tuſſchen quam *Van Dieren* in geſelſchap van twee of drie, die hem na boven ontboden hadden, weder 't huis, dewelke die op *Hakkingsak* ſelve aanmoedigden, te buigen of te breeken. Want ſy dachten *Van Dieren* mogt winnen of onderleggen, ſy L. hadden 't ſpeel op den duim, en aan *Van Dieren* onfeilbaar eenen Predikant, om na boven alarm te maken; 't hiet overal: in 't vuur met hem, hy zal ſich klaaren. Maar hoe? Mond by Mond, daar zal men ſien, wie gelyk heeft! Dit was de begeer-

te

kan ſulks *Van Dieren* tot geen verſchooning dienen in 't geen hy in myne Gemeente doet. Want ik heb 't niet gedaan, I. Om ſyn Gemeente aan my te trekken, daar van hy ſelf geſeyd had, 't was daarmede op 't tipje. II. Niet ter ſluk, twee gedeputeerde my verſeelt hebbonde. III. Niet uit eige Drift, maar ordentelyk verſocht zynde, met Conſent van beide Kerk-raaden. IV. Niet 't eerſt; maar naa dat hy alreeds tweemaal was naa boven gewest, om my te onderkruipen. V. Onſe miſnoegdende ook niet 't minſte tegens my in te brengen hebbonde.

[80] Daarvan haalt uit *Nepotiſmi Historia*, p. 304 *Krumholtz* (r7) deeſe Woorden aan: *Olympia habebat abſolutam authoritatem, non ſolum ſuper eccleſiam & eccleſiaſticum ſtatum, ſed etiam ſuper perſonam Papæ, quum ſine hujus Donnae Olympiae nutu & permiſſione movere non audebat. Talem exemplum nec viderat eccleſia, nec homines perceperant.*

te van den gedeputeerde Kerk-raad. [81] Doch ik hernam, dat 't best zou wezen, gelyk de Kerk-raad en de geheele Gemeente eenmaal beslooten had, de Zaak aan 't *Sweddsche* Consistorie te brengen, die uit broederlyke Trouwe ons niet zouden laten zyn verlegen. Of so sy L. kans wisten, eenig ander Consistorie daartoe te kunnen beweegen, ik ware gereed. Hoewel in plaats van hierop een besluit te zullen neemen, met diegene die ook binnen de Stad, en in een ander Huis waren. So verschynt *Van Dieren* met deese hoog-poolsche begroeting:

“ *Ich bin gekommen die Antwort zu bringen.* De Kerk-raad op nieuws gevraagd zyn-

de, wat besluit 'er gevallen was omtrent over my en *Van Dieren* te vonnissen; met wien te redekavelen myn toelag so weinig was, als weinig 't zoude baaten kunnen: So hernam *Van Dieren*:

“ *Ich bin gekommen die Antwort zu bringen.* Sie wissen mein Herr Berken-

“ *meyer, was sie für Briefe geschrieben haben, die ver-*

“ *klare ich vor Liegens, und wils wahr machen. Vors*

“ *andere, haben sie gesagt, ich sey ein Siel-verkäufer*

“ *und Siel-verderber; das sind sie selber. Sie ha-*

“ *ben keine Christliche Liebe an mich bezeuget. Vors*

“ *ditte haben sie begehrt, zwey gute Manner solten uns*

“ *scheiden, davor hoffe ich mit Gottes genade zu be-*

“ *stehen. Ich habe nun meine Verantwortung gethan,*

“ *sie können mich nun suchen.*” [82] Men kan hier-

uit lichtelyk opmaaken, wanneer ik wederom gekeatt had, wat uitkomst dese Verantwoording zou gebaart hebben

[81] Siet 't *Nieuw-Yerksche* Protokol, 24 October, 1727. blads. 118. 119.

[82] Siet 't *Nieuw-Yerksche* Protokol, 24 October, 1727. blads. 119.

ben: En wie moet niet verbaast staan, verneemende hoe mooy, [83] of hoe bevuult dese mooye praater het geklaart heeft? Vermits ik niet van sins was, my te verwaardigen, om hem te antwoorden; so genoegde ik my met dese Aanspraak, met meer andere soetvloeiende Pietistische Liefstaaligheden [84] doorstrengelt, (die ik bedachtelyk overhoorde,) te papier te stellen; hoewel hy daarover geheel en al gebelgt was, dat syn Woorden te Boek staan zouden. Voorts vraagde ik den Kerk-raad, *Wat uitsluitel sy L. genegen waren te geeven op myn van te vooren gedaane Verklaaringe van wegens 't Sweedsche Consistorie?* Maar Van Dieren nam weder 't Woord op, en alles draaide daarop uit, 1. dat hy voor 't Sweedsche Consistorie niet staan wou. "Want um euere malligbeiden (krom-
H " tongde

[83] Siet *Tuinmans* Oorspronk der Neder-duitsche spreekwoorden P. 1. p. 80. Ja even so mooy als de Lasteraar *Petilianus*, van wien *Augustinus* schryft, *Retract. lib. 2. c. 25. Petilianus iratus respondere conatus est, in me potius dicens, quicquid ei libuit, in causa vero omnino deficiens, it. si tibi vellem maledicta pro maledictis reponere, quid aliud, quam duo maledici essent.*

[84] Hy heeft anders den naam van mooy te kunnen praaten. Van Broederlyke liefde gaat hem de mond over, so dikwils als hy begint te spreken: Mar wonderwel past op dese liefstaalige Man en syn bende-Vogels, 't geen D. Nicolai zalr. by ander Occasie by gebracht heeft: "Glaubet auch ihren Worten nicht, wenn sie viel liebkosen, und auch an sich locken wollen. Denn wie der Teufel sich han verstellen in einen weissen Engel, da er doch ist ein Schwartzter Bengel: also halten sie sich auch gegen die armen einfaltigen mit den ersten, als waren sie eitel Abraham, Isaac und Jacob, plauderen viel von ihrem Creutz, Leiden, Widerwartigkeit und Verfolgung, fuhren auch Gottes Wort (hier behoort mede heer de Naam van JESUS) auf der Zungen, wie der Teuffel den Psalter, sagen viel von der Christlichen Liebe, stecken aber inwendig voller lebendiger Teuffel, Basiliken und Seel-moerderische Krieten: Und gehen damit um, Das sie die Kirche Gottes allerdings um Christum umbringen, und dem Satban zu fuhren.

“ tongde hy) *solte ich darbin geben, das thue ich nicht,*
 “ *die Schweden sind meine Feinde: Ihr habt ihnen das*
 “ *leib schon vol gelogen.*” Nochtans veranderde hy van
 Taal, hoorende, dat ik genoodsaakt was; om naa boven
 te gaan, en seyde, *Hy was den anderen Dag klaar.* 2. Dat
 hy van twee uit den Kerk-rad wilde gevonnist wezen,
 naa de Schriftuur. Want *Lutherus* had geseyt, [85] en
 ik

[85] Een bedenkelyke Zaak is 't, en my altoos eene Vreugde, dat niet
 alleen andere van ons verschillende Gesintheeden, breed op hebben van
Lutherum homophophon te toonen; maar wat ook voor Ketterye de Sa-
 tan, wat Sotternye Dwaal-geesten te Markt brengen, so poogen se alles op
 vaste blyken voor te stellen door 't Verzieren met *Lutherus* woorden, en
 dus te verkoopen onder syn Naam. Hoewel dan niemand verweert is;
Kat' anthron te argueeren; so men de Woorden geen anderen draay geeft
 en onbeknibbelt voordischt: Schoon onse Godgeleerden selve de Schrif-
 ten van *Lutherus*, gelyk ook die sommiger Kerk-Vaderen voor synen tyt,
 met een Graantje Souts op te neemen recommendeeren: Overmids *Lutherus*
 het Licht hem meer en meer opgaande, sommiges verandert en ge-
 beden heeft, ontrent syne eerste Schriften ons toegeeylik te gedraagen. (17)
 Nochtans raakt dit de Hoofdsak niet. *Luther* blyft wel *Luther*, en sy-
 ne Geschriften een onbewimpelt Getuigenis Goddelyker Waarheit, alshoon
 se aangevochten en van die of een ander misduid worden. Hy heeft
 in syn Leeven veele dingen voorspeld, die naer syn Overlyden syn be-
 waarheidt; Daartoe behoort meede 't geen hy ontrent 't misduiden van sy-
 ne schriften (17) noch leevende beklagt heeft: ‘Wat sal ik seggen?
 ‘Hoe sal ik klaagen? Ik ben noch in 't Leeven, dagelyks schryvende,
 ‘predikende en lesende: Noch vinden wy sulke vergifte menschen, niet
 ‘alleen onder Partyen, maar onder valsche Broederen, die onse syde wil-
 lende houden, sich onderstaan myne Schriften en Leere directlyk tegen
 ‘my te voeren, latende my toefien en toehooren, schoon sy weeten,
 ‘dat ik anders leere, en willen sy hun senyn met myn arbeid oppron-
 ‘ken, en het arme Volk onder myn Naam verlyden: wat sal 't noch
 ‘na myn Dood worden? Ja ik zoude billyk alles verantwoord, ter-
 ‘wyl ik noch leve: Maar wederom, hoe kan ik alleen alle monden
 ‘des Duyvels stoppen? In sonderheit van degene (vermits sy alle ver-
 ‘giftig zyn) die niet willen hooren noch opmerken, wat wy schryven,
 ‘maar sich selven slechts met alle neerstigheid daarin oeffenen, hoe sy on-
 ‘se Woorden in alle Letteren op 't schandelykst verkeeren en verderven
 ‘mogen? Aan sodanige laat ik den Duivel antwoorden of ten laatsten
 ‘Gods toorn, gelyk sy verdienen.

ik was een *Luthersch* Leeraar, een Kind van seven Jaaren
 [86] *kost die Schriftuure handelen.* Naa sommige Re-
 dekavelingen

[86] Dus acht de goede Man van Predikers te oordeelen, een Kinder-
 werk te wezen! voor wat moet hy dan houden, dat staat te denken, een
 Predikant te wezen? Geen wonder dat hy 't so licht heeft opgenoomen,
Opus Angelicis humeris tremendum! Immers in dien Sin gebruikt
Lutherus dese spreekwyse, Tom. 3. Jen. f. 386. a. 'Frage du aber hie eine
 'halb kluge vernunft, oder ein Kind von 7 Jahren.' Indien ik all de
 Werken van *Lutherus* niet en besit, so kan ik niet naaspeuren, waar dese
 Woorden syn opgeraapt. Misschien heeft *Van Dieren* diergelyke iets in
 een van syner Heiligen Boekje geledebraakt geleesen; en dan soude mo-
 gelyk de Verklaaring te vinden zyn in *D. Feustkings abgenoetigte rettung*
einiger sonderbahren stellen aus den Schriften Lutheri, welche ein licht-schei-
endes Mitglied der Philadelphischen Gesellschaft in seinem sogenannten ewigen
Euangelio verdächtig zu machen sich unterstanden. 't Gehougt my iets
 waar van geleesen te hebben, dat daar na iweemt, om de maat der Ken-
 nis van Christus, die wy onder 't Nieuwe Verbond hebben, die van 't ou-
 de te boven gaande, uit te drukken: Namelyk, dat een Kind van Christe-
 lyke Ouders wel opgebracht, pertinentier op die Vraag, *Wat dunkt U van*
Christus, wiens Soon is hy? zou kunnen antwoorden, dan certyts de Pha-
 riseen, en Saduceen, en Schriftgeleerde. Daar ben ik seker af, dat
 de Woorden van *Lutherus*, so als *Van Dieren* se te pas brengt, niet beter
 passen als een Vuist op 't Oog. Op 't selfde slag is 't geen *Lutherus* schryft
 T. XI. Witteb. f. 369. [u7] 'Ein Diener des Euangelij, der da prediget und
 'tauffet, ist ein goesser Prophet den Jacob oder Moses gewesen ind, die
 'klarheit unser Prophecey ubertriift weit jener klarheit. Sie haben wohl
 'einerley Speise und Trank und Glauben gehabt; aber unsere Guter sind so
 'reich, das auch ein Kind absolviren koente; und aus dem Reich des
 'Teuffels in das Reich Gottes versetzen, und dasselbe durch nichts anders
 'denn durchs Wort, gleich wie *Jesaias* sagt, c. XI. 6. 8.' En p. 499.
 'Dis sol man oftmahls wiederhohlen, und fleissig treiben, das wir das Pre-
 'digamt lernen in ehren halten, und Gott dancken, das wir noch trefflicher
 'Propheten sind als die Vater und Propheten im Alten Testament gewesen.
 'Denn ietzt zur Zeit kan auch ein Kind oder Weib zu mir sagen: Sey
 'getroft, mein lieber Sohn, ich verkundige dir vergabung der Sunden, absol-
 'viere dich. Ists nicht also? Wer das hoeret und glaubet, das derselbe
 'Vergabung der Sunden und das Ewige Leben hat?' Waar 't dat nu
 iemand hieruit besluiten wilde, volgens *Lutherus* Getuigenis had een Kind,
 spreekken konnende, macht om te absolveeren, te doopen en prediken; ey
 lievé, waar blyft de hoogachting des Predikants, die *Lutherus* door de-
 se uitdruk-

dekavelingen gins en wee'r, en onder malkanderem, naamen die met hem telaarst waren gekomen, schielyk afscheid. Doch bleeven 'er twee van die t' eerst gedepu-
teerde

se uitdrukkingen inboesemen wil? Even so mal waar 't beslooten, wanneer iemand seggen wilde, *Lutherus* had verboden den Bybel te leesen, en alle Boeren, schoon se niet leesen konden, Studenten en Predikanten verklaart, wanneer hy p. 1296. seyt: *‘Auf solche weise konte ihm ein Bauersman aus seinem Acker eine feine Bibel machen, und von seinem saamen, den er sät, et, studiren und lernen den Artikel: Ich glaube eine Auferstehung der Todten. Und sagen, das Korn das ich ietzo sät, — ist mein liebes Buch, daraus ich studire und lerne, das mein Leib, wenn er in die Erde beschorren und begraben wird, ein schoener lebendiger Leib werden wird.’* En p. 770. *‘Ein jeglicher Bauer, ob er gleich nicht lesen kan, hat dennoch taglich diesen Artikel vor Augen und in Händen, das ers greiffen kan.’* En hoe quaalyk was dit gehandelt aan dese Godsman, wiens Oogwit is, het Hoog-gewichtige Artykel van de Verryfenis van ons Vleesch voor Oogen te stellen, en in 't Geheugen te doen bewaaren: wel weetende, dat niet alleen onder 't grauw, maar ook onder lieden van opvoedinge zyn, die wenschen, dit Geloofs Punt vergeeten te mogen en in den Wind slaan. Daarom zal ik er noch byvoegen, misschien maakt 't noch eenen onder honderde indachtig, aan den Hemel te denken, die gelyk als een Mol in de Aarde wroeten: *Siehe das ist, das Gemahle oder Bild so St. Paulus uns Christen fur Augen stellet, die wir zu vor Gotts Wort von diesem Artikel glauben, und nimt fast die gantze Creatur dazu, überschuttet und ersäuft uns darin, das wir allenthalben, wo wir hin sehen, Exempel und Gleichnis genug finden — das ist auf recht Himmlisch und Deutsch davon gered, wie God und seine Engel reden. Darum ob die Welt solche sprache nicht kan, noch verstehet, so müssen doch wir sie lernen die Zunge schaben und die Augen leuteren, das wirs nach Gottes Wort ansehen, und da von reden können. — Aber das mus man nicht sehen noch halten, sondern furuber hin gehen, und nur fressen und saufen, und von allem was da wachset, wie sonst eine Sau uber den Acker lauft, oder im Acker sich wuhlet, und frist, was sie findet. — Hingegen reden die Christen mit Baumen, und allem, was auf Erden wachst, und sie wieder mit ihnen. Den sie sehen nicht daran, wie sie fressen wollen als die Saue, sondern Gottes Werk darin fargemahlt, das er uns thun wil, und diesen Artikel also darin fassen, als ein kostlich Kleinod in ein tuchlein gewickelt, damit unseren Glauben zu starken und bestatigen, den wir zwar in der Schrift gegrundet haben.* Voor 't overige is geen wonder, wanneer Van Dieren de schriften van *Lutherus* averrechts aansiet, en verklaart, *Sit malus interpres, nunquam bona verba juvabunt.*

teerde in 't ruim, dewelke ongerust waaren in haar Ge-
moed over geen uitkomst te sien, begeerende van my, om
naar Conscientie hen te raaden, wat voor een weg mogt
inteflaan wezen. 't *Sweedsche* Consistorie, hernam ik,
is buiten twyffel 't naaste voor ons: En op dat sy L.
be kennen mogten, dat *Van Dierens* Zaak op geen goede
moer lage, so belofde ik, des anderen Dags hen sommi-
ge bewysstukken voor te leggen. Tegens den middag
op den Kerk-raad gewacht hebbende, quaamen 'er trops-
wyse aan, die de Overwinninge vast hadden. Daarom
wierde den tyt versleeten met muggesiften en Kemelen
versflokken, dat is in 't korte geseyt. Edoch 't saakelyk-
ste dat op tapyt quam, was, dat *Van Dieren* een wet-
tige Leeraar zyn moest, indien hem *D. Boehm* [87] gestuurt
hoewel

[87] Dat *Van Dieren* door *D. Anthon Wilhelm Boehm* gevonden te zyn,
die op *Scoghary* bekout heeft, is alreeds hier voor No. 40 getoont.
'k Staa ook toe, dat *D. Boehm* hem aangeraaden mag hebben, in dit Land
getrokken zynde, neffens syn Ambacht School te houden: Nademaal *Van*
Dieren etlyke maanden by hem gebankt had, om te Catechiseeren. Maar
dat hy *Van Dieren* gevonden zou hebben, om syn Rol als Predikant te
speelen, dat gaat een Nootje te hoog. 't Zyn er meerdere blyken, dat
Van Dieren in 't begin niets meer beoogd heeft, dan een School - meester
of Voor - leester te wezen. Doch 't is hem gegaan gelyk men van des
Silver-smids jongen verhaalt, met de Honig-pot. *Monoculus inter*
cæcos Rex, mag so wel door een Dorp - Prediker vertaalt worden,
als *ante fenestram* door een gefel van Sint Goedmans gilt. *Per strepunt mures*,
Domini ubi absunt, heeft hy moogelyk gedacht, 'twelk ik niet vertaalen
kan. So heeft niet alleen den Auteur, wie hy ook zy, (v7) dit als
een merkteeken der Pietisten aangemerkt; 'Ehre suchen sie nicht, wen-
'sie solche nicht haben können; sie werden wohl Schulmeisters auf den
'Dorffern, wenn sie es nicht hoher bringen können.' Maar ik heb
niet minder aangemerkt, dat deese wan-gedachte meer andere Hoofden op
den loop geholpen heeft. Den Aucteur van seker Boek. (w7) geeft
op de Vraage wie man sich am besten einrichten könne zur Haushaltung
Blad. 8. dit bescheyd: Wer nichts hat, und doch Sprachen kan, der kan
öffentliche

hoewel hem te promoveeren [88] mogelyk had vergeeten;
indien

offentliche Schulen anstellen, und den den lieben Gott sorgen lassen. ipse faciet. Daaruyt is duydelyk te zien, dat deesen Vogel van eener Veeren 't geloof der Vogelen en Lelien op 't Veld verlooren hebbende bladsf. 41. van sine gewest is, School te houden. Maar in plaatse van dit, is hy op 't laatste een Voorleeser en cyndelyk een Domine, *fi Diisplacet!* geraakt. De Grond van deese *metamorphosis* is bladsf. 56. te vinden, schryvende al daar: *die sogenannten Geistlichen verlieren unter uns gahr sehr das Monopolium, indem man die Geistlichkeit nicht an die schwartze Kappe bindet.* Sodanige dingen worden in de wereld geschreeven, niet anders dan of *America een Babel ware*, en alle geestelyke alhier 't *Sodom en Gomorrha* bouwden. Want met die woorden is beantwoordt die Vraag. *Wie sich die sogenannten Geistlichen unter so mancherley Secten in America aufführen, und sowohl unter sich selbst, als gegen andere comportiren.* De Vruchten van diergelyke naarichten kan men sien in *Tob. Eifers das grosse geheimnis in allen menschen, oder das durch Turken und heydenthum beschamte Christenthum.* (x7) Deselve heeft neffens andere, deese en *Pastorius* naarichten mee ten gronde gelegd, van buitensporige ergerlyke siellingen daarop te bouwen. b. v. *Wie op den Bybel steunt, die was voor al andere menschen in 't Gevaar van misleyd te worden.* 2. *iedereen moge Zaalig worden op syn religie.* 3. *de Christelike Religien waren niet de waare Religie,* 4. *'t sou beter gestelt syn, wanneer Kerken, Doop, Biecht Avondmaalen Prediken aan kant gedaan wierden.* 5. *de wet in de menschen sy Christus self,* &c. En wat bladsf. 46. staat: *Gods woort und die Religion selbst, wird zu einem verdammlichen Commercio gemacht;* daartoe had mogen die naarichter die Naamen dergeene schryven, die niet schroomen, wanneer de broeders van de groene kist ontrent *Ioseph den Artffchenk in Egypten speelen;* wanneer met den waarsegger geest de hoop van Gewin uytgevaaren is; of wanneer twalf Ambachten met dertien Ongelukken niet baaten; de wegen *Bileams* in te staan: De oogen gehouden synde, om niet 't Swaerd des Straf-engels te voorsien. Schande genoeg! eerst haaken en jaagen naar School te houden; hiernamaals 't Besje draagende niet eens daarna omkyken! dat zyn die yveraars voor God, die Helden, den Eeren-koning Christus te proclameeren, uitgesonden! (y7)

[88] *Risum teneatis amici!* Is dat niet belachelyk, dat *D. Boehm* sou hebben vergeeten gehad, *Van Dieren* te promoveren? Ten eerste heeft hy hem niet bequame daartoe gevonden, beter wetende, wat tot een predikant

indien deselve naaderhand geheele Kisten met Boeken [89]
aan

predikant behoort dan *Ian Rap* en syn *Maat*; met Verloof, dat ik *Van Dieren* taal spreek! En hoe sou hy sodaanig kerken-licht naar *America* gestuurt hebben, sonder aan *Do. Falkner* kennis daarvan te geeven, die van hem een boefem Vrind was? Ten tweede wist *Do. Boehm*, dat 't niet door den beugel gaat, eigenmachtige promoties te onderneemen. Die Lutherse Predikanten binnen *London*, van wat Natie se ook syn, zyn alle gaar buyten lands gepromoveert, alſchoon se, in *Engeland* synde, geroepen wierden. *Do. Straus* aan de *Savoye* wierd Anno. 1716 in *London* door den *Malabarischen* Proopst *Ziegenbalg*, door *Engeland* naar *Copenhagen* passeerende, geordineert. En dat *Do. Hegard* aan de *Sweedſe* Nationaal-kerk 1709 is ingelegent worden door *Do. Edzardi*, aan die zogenaamde *Sweedſe* Kerk in *Trinity lane*, dat is buyten twyffel op speciale order uyt *Sweedſen* geschied, hoewel my onbekent. (27) Daaruyt is klaarblykelyk, dat *Do. Boehm* niet is van fins geweest, uyt *Van Dieren* een Predikant te willen maaken, ik laat staan, hebben.

[89] De Boeken aangaande, so weet ik niet, of *D. Boehm* deselve gevonden, of se aan *Van Dieren* mede heeft gegeeven; gelyk als ik niet seggen kan, of 't geschied is, om se te zullen verkoopen of kaaidraaien voor oude Postillen en *Hoogduitsch-Engelsche-Liturgien*, of verschenken. In syn *Vermahnungs Schreiben an die Hoogteutschers*, p. 15. verhaalt *D. Boehm*.

‘Das jhro Majestet die Konigin, befehl gegeben, das AUF IHRE KOS-

‘TEN eine Anzahl Biblen, Neuwe Testamenten, nebst andern erbaulichen

‘Buchern, in Teutscher sprach verschrieben und UNTER DIE HOOG-

‘TEUTSCHEN vertheilet solten werden. So ik gehoor heb van

D. Boehm, hy is een fraai godvreesend Man geweest, en 't was te wenschen hy had geweeten, schynheilige Dweeperyen van oprechte Godsaaligheid te onderkennen. Of hy onder de gene te rekenen is, die *D. Buadeus* (a8) verschoont heeft; dan of hy vergeeten worden is; sulks raakt my niet. Dat is gewis, dat hy in 't Tooneel-speel der Pietisten verschynt (b8) uit reden, die men overwegen kan. Hier toe behoort een Brief, waar uit de grond van 't Hert sekerst doorpeilt kan worden. Sub dato 16 Jan. 1710. schryft hy aan *Do. Falkner* zalgr. die syn te *Nieuw-York* gedrukte Boekje (siet daar van *Saml. von A. u. N.* 1726. p. 411. f.) hem gestuurt had; aldus: *Was fur eine selige zeit wird es seyn, wen alle diese unselige Streitigkeiten in den Abgrund, woher sie kommen, werden verwiesen und nichts als eine allgemeine zusammenfließende Liebe uberig gelassen seyn? Ich habe oft gewünschet, das solche Religions-Zankereyen in Europa sich zu tode bluten mächten; keines wogs aber in Ost- und West- Indien unter den*
armen

armen Volk bekant wurden. — Solte ich auch von streitsuchtigen leuten angebasset werden, so wurde ich thun, als merkte ich es nicht (digna Theologo pio Verba!) Es laffet sich dieses in West-Indien viel eher practiciren, alwo man volle Vreyheit hat, und an das Joch eines scharfen Consistorij (cessante ordine humano, cessat etiam mandatum divinum?) nicht gebunden ist. Is dat niet naar de taal Canaans; echter is 't overeenkomende met die taal: *Man solle die reine einfeltige Lehre des Euangelij ohne zusatz von Menschen satzungen und besonderen meinungen vortragen.* (c8) Dat heet: Polemica zyn Menschen satzungen; diselve moet men niet voor dragen; waarom? Menschen gebod zal Gods gebod te boven gaan. Doch weder te komen op D. Boehm: Hy was mede een *Membrum Ven. Soc. Angl. de propaganda fide Christiana*. Uit dese reden heeft hy Jo. Arends, en ander Hoogduitsche Boeken in Engeland ten druk bevordert: uit dese reden was hy in staat Vreemde, b. v. de *Deensche* Missionariën in *Trazquebar* dienstig te wezen: (d8) Uit dese reden (sta ik toe) dat hy almede aan *Van Dieren* boeken gestuurt, of mogelyk mee heeft gegeven, corresponderende met die binnen Halle. Maar vleit sich dat niet als een Sak met Haspels, dat hy sodaaniger wyse *Van Dieren* zou geauthoriseert hebben, Kapellaan te wezen? *Ulrich Simerdinger*, eengoet eerlyk Man, heeft een Kist met Boeken mee' gebracht, van D. Boehm ontfangen: Was dat om hem daardoor tot Predikant te wyen? En wie de Boeken insien mogte, zou lichtelyk oordeelen mogen, of sodaanige niet onder diegene Bybels en Boeken behooren, dewelke verboden zyn in andere Landen in te voeren, alwaar de reine Leer gehandhaafd word. 't *Swedische* Religions Uitschryven de 2 November, 1717. is waardig om hier aangehaalt te worden, spreekende uytdrukkelyk §. 2. *deswegen man sich fur den falschen Parallelis oder anfuhrungen und Glossen wohl furzusehen hat; auch deswegen die verdachtigen Bibel editiones nicht zu dulden sind, wenn sie noch so wohlfeil verkauft, oder gahr geschencket wurden.* Item. §. 10. *derhalben werden alle und jede Buch-drucker Buch-handler, Buch-binder — gar ernstlich hiemit verwarnet, das sie der gleichen irrige und Gottos lasterliche Bucher als pseudo-myttische, Alchymittische und Atheistische Bucher §. 9. ja verfuhrische Bibeln abschaffen oder wieder zuruck schicken, und dafur lieber recht Luthersche autores verschreiben sollen.* Niet alleen in vreemde landen, maar self in 't land alwaar diergelyke Boeken gedrukt en uitgevent worden, syn deselve verboden volgens 't Keur—Brandenburgsche Plakkaat de 25. Juni

aan Van Dieren gesonden had. Daarentegen kon hem niet
I deeren

jun. 1700. 'Nachdem Sr. Chur-fürstl. Durchlauchtigkeit zu Brandenburg,
'unserm gnädigstem Herren unterthanigst furgetragen worden, was massen
'in Dero hiesigem Hertzogthum Magdeburg allerhand irrige und ketzerische
'Lehrschriften, als nemlich das so genandte Ewige Euangelium, in-
'gleichen des Bohmens, Weigels, Schwenckfelds, Ioris, Bröklings, Angeli
'Mariani, Baumans und andere Quaackerische Schriften, bisher verkauft,
'und unter die leute gebracht worden — mit gnädigsten befehl das wenn
'dergleichen versuhrische Bucher irgendwo, und insonderheit bey der jugend
'gefunden werden, selbige ihnen ABGENOMMEN, und sie durch dero
'Consistorium von lesug solcher Bucher ABGEMAHNET werden sollen:
'Als wird ein jeglicher hiemit gewarnet, vor derleichen schadlichen buchern
'sich aufs fleissigste zu HUTEN, und wen er deren hat, davon LOS ZU
'MACHEN; oder wiedrigen falls gewärtig seyn, das ihm solche AB-
'GENOMMEN, und er nach befindung der dabey voorkommenden umstände
'uber dem zu geburender STRAFFE gezogen werden solle. — Mit der
'Verwarnung, das derjenige so da wieder handeln moegte, in 200 Gl. STRAF-
'FE verfallen seyn sol.' Geen wonder, dat die heilige lieden aan
andere Liefde-giften stuuren, van Boeken die sy met Schade houden, en
met noch grooter Schade verkoopen moesten. Maar wat Heiligkeit en
Christen-werk is dat, Ketterische, Verleydende, en de Jeugd schadelyke Ge-
schriften aan 't eenvuldige Volk te doen uitdeelen? Sekerlyk geen an-
der dan Pietistische Heiligkeit! ten minsten vind ik onder die verscha-
cherde Boeken dat Hallische Psalm-boek, door J. A. Freylinghausen uit gege-
ven, daarvan E. Hoog Eerw. Theologische Faculteit te Witteberg (e8)oordeelt, —
'Das besagtes Gesangbuch weder ohne besorgendes ærgernis öffentlich
'eingefuhret, noch den leuten recommendiret, und in die Hände ge-
'geben werden könne. Nademaal onder andere Fauten getoont word; —
'Das in diesem Gesangbuch nicht wenig mit irriger Lehre oder aan-
'stößigen und höchstverdächtigen redensarten erfülte Lieder bemerkt
'seyn, welche entweder gantz, oder doch in gewissen passagen und
'stellen nicht zu dulden seyn, ob gleich in manchem etwa eine gute
'Erklärung des Dichters, daferne dergleichen von ihm zu hoffen,
'stat haben könnte. Tot een staaltje dient my No. 104. Hier wird der
'Trost, das man sich Christi Leyden durch den Glauben zueignen sol-
'te, durchgezogen, hingegen das Leiden Christi in uns recommendirt.
'No. 238. Da wird 1. das Abendmahl ein Brod-brechen genennet,
'welches zu Christi Gedächtenis geschehen. 2. Dem Munde die Ge-
'nießung Broods und Weins, dem Geist aber die Genießung des Leibes
'und Bluts gantz mit deutlichen Worden zugeschrieben, und also ein
'entsetzlicher Irrthum eingeschoben. No. 249. v. 18. Das zeigt ei-
nen

deeren, dat hy 't Sterfe-maaken by de hand had gevat;
[90] om

non Menschen, dem weder *Babel*, das ist die *Luther'sche Kirche*, noch *Zion*, das ist, seinen Gedanken nach, der *Pietisten-hauffe*, nicht recht und eben ist. No. 309. Viel andere Dinge mehr in diesem Liede taugen wenig oder gahr nichts, und haben aus der Mystischen, oder viel mehr Fanatischen Schule etwas bey sich. No. 312. Hat viel nichts werthe dinge, sonderlich aber den *Chiliasistischen* Irthum in sich. No. 327. Ist ein Lied so lauter verfängliche redensarten und fanatische expressiones in sich hält. No. 344. v. 3. Diese Worte halten lauter Enthusiastisch zeug in sich, von Verzückung, Göttlichen Blitz, Funcklein der Seelen, Feuer der Gottheit, von wesentlicher Vereinigung mit Gott, und dergleichen. No. 389. v. 4. Da wird der Intention und absicht nach die *Theologia Polemica* verworffen, und ein pur lauter Indifferentismus religionum recommendirt. No. 405. v. 3. Die Pietistischen redensarten haben in einem Christlichen Gesange nicht wohl statt; und schmecken nach *Boehmens* (*Jacob des Schoenmakers*) Schule. No. 456. Ist der gestalt gesetzt, das es einen einfältigen Menschen kan schwermen machen. No. 459. Wird aberhahl ein entzuckerter vorgestellt under einer tantzenden und singenden Melodey. Daher gehöret auch das *Chiliasistische* Lied, No. 552. welches ebenfalls mit einer dergleichen springenden Melodey geletzt ist, und allerhand Verfurisches und Verdächtigs in sich hat. *Dese woorden staan my noch aan te baalen, en alle Christenen te overwegen.* 'Das dieses zu des Sathans letzten Kunst-stuck zu rechnen, das er auch durch Lieder die Leute zu bethören suchet, und zeigen des bekanten *Arnolds Liebes-funken*, in welchen verschiedene Lieder anzutreffen, so in das uns vorgelegte *Hallische Gesangbuch* übergetragen sind, was es für ein Geist seyn müsse woraus ein theil derselben geflossen. Den in selbigen Buch wird nicht allein — sondern auch ein Lied von 56 Versen, in welchem der Dichter doch gar nicht by Sinnen gewesen seyn mus, oder andere Leute von Sinnen hat bringen wollen, als Geheimnis vol recommendirt. — Das man sich nicht genug betruben kan, über das ungluck dieser zeiten, nicht so wohl das solch zeug geschmieret wird; sondern das es vor Göttliche Erleichtungen und dem Worte Gottes gleich gehalten, und als Geheimnis verehret werden sol. [18] *D. Mayer* zalgr. yvert tegen sodaanige Psalmen-smede met een heilige yver voor God, seggende in syn Boek, Hamburgischer Sabbath. Edit. 1717. p. 772. 'Verflucht sey ein solches Lied welches vom Worte Gottes abgehet! Dieses ist ein Gift der Lippen, so ins hertze dringet und dasselbe toedtet. Dieses sind Huren-lieder; wodurch die Seele von ihrem Gott sich trennet, und dem Teuffel nach huret.

[90] om den Kost te winnen : 't waren 'er meer andere

[91] die 't Ambacht met 't Predikamt hadden verruult :

I 2

En

[90] Men heeft almede veel op met *Paulus*, die een Tapyt-maaker zynde van syn Ambacht, somtyts sich bedient hadde, om aan den Kost te komen : En dat alle Apostelen Vischers en Handwerks-lieden waren geweest. Dat mogt passeeren, wanneer *Van Dieren* getoont heeft een Apostolisch en *Paulinisch* Baroep te hebben ; tot daarentoe is dese Verschooning een Goude Deur aan een Verkens-kot gehangen. *David* was tot een Konink van God aangesteld, zynde een Schaap-herder ; meer andere zyn van 't Grauw to den top van Koninklyke en Kaizerlyke waardigheid geklommen. Ey lieve, mag daar om eenig Schaap-herder Konink wezen, of eenig ander *Jan hagel* droomen, dat hem sulks ook ter beurte moet vallen ? De Zaak is in Terminis decideert door een *Wittebergisch* en *Rostockisch Responsum*, 't welk te leesen is in G. *[Dedekenni Thesaurio Consiliorum, Vol. I. p. 795.]* Meer daarvan hier achter !

[91] 't Is Waarheit, dat de *Pietisten* Hoetelaars, Breekebeenen en Martelaars, van Adel en van de Nadel, self van de Spinrok, tot Leeraars aanstellen, en Propheeten verklaren. (g8) Ik heb eertyts dit Dichtje daarvan geleesen :

*Wer als ein luder lebt, in fressen und in sauffen,
Spielt hurt und burt und borgt zu allem weidlich drauff,
Geld aber und Credit wil nun zu Ende lauffen,
Auch mit dem Alter hort die Sunde selber auff,
So blaß er nun zu letzt ins Horn der Pietisten,
Da heißt er bald ein Stern und Kern erleuchter Christen.*

*Da findet etwa sich ein rohes Blut von Adel,
Das nach Gefallen nicht die Bauren placken kan,
Da steht ein Schneider auf, dem steht seine Nadel
Weil er sich sat gemaußt, nun weiter nicht mehr an,
Die wil ein Schwindel Geist bas in den Himmel reißen,
Das sie vor henkers Danek Propheten müssen heißen.*

*Viel Weiber werden auch durch diesen Geist besessen,
Das seine Klugheit mehr bey Flachs und Spindel blieb.*

*Ja Magde mußten auch Propheten beeren essen,
Bis die Entzückung sie in Hel und Himmel trieb :*

Solch Teuffels Affen-spiel mit so viel Ergernissen

Wird man zu Halberstat und Erfurt noch wohl wissen.

So is mede befaamt een *Konigsberger*, (h8) die uit een verdorven Koopman een Doctor en Professor *Theologia* geraakt is ; hoewel hy van te voren de Studien gedreeven, en op ordentelyke wegen dese Officien had aangenomen. *Van Dieren* moßt juist met de Scheer niet uitgeschildert worden, waar 't dat hy

En 't Brood in 't Avondmaal breeken [92] had in 't geheel

hy van eenig Consistorie of Classis wettig beroepen, beproeft, en aangesteld was. Maar so maakt de Kap den Monnik niet. En so heeft immers 't *Swedische* Consistorie *Van Dieren* niet afgekeurt, om dat hy een *Snyder* was, maar om dat hy meer dan een *Snyder* wezen wilde, en echter te kort schoot ontrent 't geen van een *Leeraar* vereischt word.

[92] Die dit laatste seyden, waren er slechts twee, moogelik van dit Gevoelen zynde, dat 't Verschil van de geheele Religie niet meer om 't lyf heeft dan 't Fatsoen van een Kleed. Edoch *Van Direns* fatsoen van brood-breeken was veelmeer te beoogen, twelk erger is dan als *Iero beams* Kalver-dienst, poogende hier meede een mengelmoes voor allerley Gesindheden optedischen. Te *Konigsberg* heeft men eertyts op sodaanige wyse twee verschillige hoofden onder een kaproen willen brengen, ter contrarie van 'tgeen men by onse Theologanten vindt; siet *Dedekennus*. l. c. p. 946. f. en, so myn geheugenis niet seilt, heb ik er een Geschrift van gesien: *Samaritanismus Regiomontanus*. Noch weynige jaaren geleeden, was sulks hernieuwt, indien 't Avondmaal eenen sondag op syn *Luthersch*, den anderen op *Gereformeerde* wyse, so door een *Luthersch* als *Gereformeerde* Predikant uytgedeelt wierde. Men kan 't leesen in I. A. *Turretinus Nubes Testium* (i8) die daarvan veel opheffens maakt: Maar 't spreekwoord segt *Van Duuren is een schoone stad*; so is 't hiermede al gegaan, als met alle mengerye, mischmasch en slikvloyerye, twelk de stad van Duuren niet en komt te sien; (k8) en daarvan alle oprechte Christenen, geene watertrappers synde, onder *Lutherse* en *Gereformeerde* walgen moet; gelyk te sien is aan 't ongeregelde waanbedryf twelk onlangs een *C Reformeert* Predikant te *Gernoda* in 't *Anhaltse*, Mr. *Trabe* bestaan heeft, aan sommige lichtmissen van *Lutherse* 't Avondmaal op *Lutherse* wyse uytdeelende; dat veele *Gereformeerde* afgekeurt en verfoeyt hebben: (18) en so mede een *Luthers* Predikant te *Heirsdorf* in *Groot-pooland*, die even eens deede ontrent die *Gereformeerde*. (m8) Wanneer *Van Diren* niet een *Duitsch-platter* was, die niet eens syn moedertaal verstaat, men sou denken, hy was die *Pseudonymus* sich noemende *I. S. de Durocampo* die 't Avondmaal van een *Franseh* Do. versocht heeft, niettegenstaande hy getuigt *inter parietes ecclesiae A. C. addicta natus & educatus* te zyn. (n8) Edoch hy de rechte Vinder syn willende, van eenen fulpen mantel van swyns-pluymen toetstellen, dewelk alle mantel-draagers past; so is nauwer te letten op syn manier van brood-breeken; synde niet *Puapseh*, niet *Calvinsch*, niet *Luthersch* maar alderley: Want hy breekt het brood, daar vind een *Catholyk*, dat 'er sweemt naar die wyse, die *Paus Sergius* in swang heeft gebracht: (o8) daarvinden de *Gereformeerden*, (wien op de mouw gespelt word; hy worde slechts daarom van *Luthersche* voor onwettig verklaart)

dat

heeft niets om 't Lyf: Al wat tegen hem ingebracht wierde, waren Praatjes en Bloentjes, om hunne taal te verfachten: 't Besluit was, *Catone hoc contenti simus*, wy willen hem tot onsen Leeraar hebben.

Ondertuffchen hebben sommige op *Hackingsak*-dit Geheim der Boosheit dieper ingefien, beseffende dat 't niet sonder Verantwoording wezen kon, een Gemeente, die God

dat fy den oogenschyn naa zullen oordeelen, hy zy geen *Lutherfch*, maar en *Gereformeeerd* Leeraar. (p8) Hy breekt 't, (fo my verhaalt is,) dan van lange *Kookjes*, 't boek dus lang uyt handen leggende, wanneer die woorden komen, en brakhet: wederom van ronde *Brooden*, dewelke hy *eis tessara* gebrooken hebbende, met een mes aan fchyven *snydt*, daarna aan kleinere flukken *breekt*: Eyndelyk gaat hy voort in 't leesen, en dus deelt hy 't uyt op syn *Lutherfch*, of op die eigenfte manier, als 't *Lutherus* heeft adminiftreert. Moet men niet seggen: Hoe heeft den Auteur 't fo krom gekreegen? *Tanta molis erat, variatam condere coenam!* fo 't hem gelukt, fo wensche men hem Geluk! Ondertuffen toont hy een berderen aangesicht te hebben, door de eigenfte manier van *Lutherus* te zullen op volgen, wiens woorden my hierby te binnen fchieten: 'es

'faken ietzt etliche kluglinge an zu flicken, wollen der fache rathen und den hader fchlichten, geben fur, man folte auf beiden feiten weichen und nachgeben. Die laffen wir zwar machen und verfuchen, was fie konnen, gonnē ihuen der muhe wohl; werden fie den Teuffel fromm, und mit Chrifto eins machen, fo find fie die erften. Ich halte aber, es fey mit folchem Flickwerck eben wie Jefus Sirach am 22 fagt: Als wen man Scherben wolte zufammen flicken. Und find zwar der Schuster (und Schneider) viel gewefen, fo ficks unterftanden, aber auch umfonst gearbeitet, und beide Drad und flich verlohren. Tom. VII. Jen. f. 325. Ten minften mag eene Gemeente, van wat Gefintheit defelve ook zy, niet gedogen in die eigenmachtige verbaafteringe des Gods-dienfts. De Lands overheyt ons de veyligheyt van onse Gods-dienst, naar ons Gevoelen, als een duur Kleinood bewaarende, zoude ons dat een Waggelmuts en Landlooper rooven? En een fodaanigen Baftaard van Leeraar is in syn flykende en flinkfe Baals-gang vry wel vergeleeken aan dien tweekoppigen Slang *Amphisbena*, [q8] die doodelyk is, felf aan wat hy flykende aanraakt, en wien hy met syn fenynige Tanden te byten komt. *Bucholterus*, een vermaard Thelogant, [r8] fchildert eenen Leeraar geheel anders dan dus Bondschekkig, waarfchouwende van een *HANS OMNIS* e zyn.

God met syn Bloed heeft verworven in gevaar te setten van verbaastert en verstrooyt kunnen worden, dooreenen onwettigen Leeraar : en hebben 't aan 't *Sweedse* Consistorie in *Pensylvanie* gelangen laten, so aangaande de klachten der Gemeente over syne Misbedryven, als voornaamentlyk de Vrage van syn Beroep en Bevestiging. 't Antwoord was in *duplo* gestelt en luid aldus.

Honoured Vestry-Men of the Congregation at Hackinsack, dearly beloved Friends.

WE the *Swedes* Ministers in this Colony, have got your Letter, in the which you are pleased, dearly beloved Friends, to propose to us your Complaints against *John Bernhard Van Dieren*, whom ye have taken to be your Teacher, asking for our Counsel in this Matter.

For the 1st ye are pleased to inform us, That he omits all the Christian Ceremonies of our Evangelical Church, introducing new ones, as breaking the Bread at the Administration of the Holy Sacrament, confessing that never himself has taken it otherways, neither will alter his Mind, about this Matter, for the Time to Come. And by such his doings, several Persons are departed from this World without taking the Sacrament, for this oneley Reason.

For the 2^d. That *John Bernhard Van Dieren* has made very absurd Church Constitutions, in the wick he proposes what he will have his Hearers do, forgetting his own Duty towards the Congregation; and being Blasphe-
mious

phemious to those oppose against his Absurdities. Nevertheless himself transgresses his own Laws.

For the 3^d. He has sought for to make some Differences in Mr. *Berckenmeyers* Congregation at *Albany*, and he for all is a Minister of Christ lawfully called, ordained and sent. And for such his doings he is of the Vestry excluded from serving your Church any longer, except he will come before us *Swedes* Ministers and answer to these Complaints. But he replies, That we are his Enemies, and so not willing to come, using other Means to get into the Church by Help of a Widow, and Constituting a new Vestry, which upon these Occasions may sute him.

For the 4th. We understand, that he goes about to other Congregations, not uniting but destroying them.

For the 5th. Ye have sent us an Extract of the *Lutheran Consistorium* at *Amsterdam*, and their Judgment about this *John Bernard Van Dieren*, how unfit a Person he is for serving the Church of God.

These, as we perceive, are the Contents of your Letter. And verily we cannot but pity your Condition.

For the 1st. Ye did do very Ill, *dearly beloved Friends*, in taking up with such a pretended Minister; because if ordained, it is not done lawfully. He was with us about his Ordination, but we denied it him, for two Reasons. *First*, that we had not such Authority, that we could ordain Ministers. Mr. *Rudman* indeed did ordain Mr. *Falkner*, the late Minister of the *Lutheran* Congregation at *New-York*; but he was made a Suffragane, or a Vice Bishop by the Arch-Bishop of *Swedland*.

For the 2nd. That we thought him not qualified for that

that Sacred Function. Seeing now that he could not get Ordination by us, he gos up to Mr. *Hinckler*, living about *Manatanien*, and by him, some how was ordained is likely enough. But yet when Mr. *Lidman* once was with Mr. *Hinckler*, and among other things did ask him about *Van Dieren* his Ordination, he protested then, *That Van Dieren was never ordained by him.* However Mr. *Lidman* has no Witness, but will take his Oath before any Magistrate, that he heard Mr. *Hinckler* say such a Thing.

In the mean Time do ye think, dearly beloved Friends, that Mr. *Hinckler* (God knows what he hath to shew for his Ordination of Ministers) could ordain him alone, and we four *Sweedese* Ministers, sent hither by Royal and Episcopal Power, by the Consent of two Kingdoms, and farthermore recommended by the Venerable Society for Propagating the Gospel in foreign Parts, could not? And if he will say, That this was done in Case of Necessity, we deny that too; because we have Vessels yearly and monthly going for *Europe*, whether he could come, get necessary Learning, be lawfully called, examined, ordained and sent; and not get his Ordination by a single Minister, contray to the Scripture, [93] and likewise the Canons and Ecclesiastical Con-

[93] *Van Dierens* Bevestiging hapert aan alle Kanten, wanneer wy de Heilige Schriftuur gade slaan. De Heilige Schriftur vereischt, dat de Bevestiging zal worden voorgenoomen van Mannen die daartoe van GOD of onmiddelbaar gelyk *L. v. Ananias* (*Akt. IX. 12. vergeleeken v. 21. Gal. I. 22. 23. & Gal. I. 17. II. 9.*) of middelbaar en door de Kerk gemachtigt zyn. Want dat dit een Voorrecht der Bischoppen zy, is betoogt hiervoor, N. 54.

Sulks dat dese Kerkelyke wet steunt op de Apostolsche Gewoonte. Nade-
 demaal tot op den Tyt, dat de onderscheit van Bisschoppen en Presbyters
 in swang is gekomen, de Apostelen en derselven Jongeren, die alreeds
 een uitmuntend aanzien en achting verwonnen hadden, door den Geest Gods
 kennis en macht ontvangen hebben, Leeraars, so niet te beroepen, ten min-
 sten te toetsen en door hand oplegging aan te stellen. 't welk hedendags
 van de Kerk, of die aan 't Roer van 't Kerkship sitten, aan sekere Per-
 soonen privative word toe betrouwt. 't Laatste is lichtelyk toe te gee-
 ven; maar by naa 't eerste van Beroeping, *Certis tamen limitibus circum-*
scriptum, &posito populi consensu tacito, heeft D. Muhlius [18] gepoogt staan-
 de te houden; de Getuigenissen van Clemens [18] van Chrysostomus en Oe-
 cumenius [u8] en Eusebius [w8] die ten minsten van de Bevestiging gelden,
 aanhaalende. Sodanig dat hy geen onderscheit stelt tusschen *Chirothesia* en
Chirotonia, naar 't Gevoelen van andere, [x8] maar 't voor eens en 't self-
 de houdende, en Aft. XIV. 23. op de Oplegging der Handen door Paulus
 en Barnabas toepassende; kiest hy de syde van Grotius, [y8] Bilson, [z8]
 Seldenus, (29) Vitringa, (b9) en Hartman. (c9). So lang als dan Hinkler
 niet onmiddellbaar noch middelbaar van de Kerk Authorizatie te hebben
 toont, om gepromoveert te zyn, en te mogen promoveeren, so is Van
 Dierens bevestiging, ten Opsicht van dien Promovent tegende Schriftuur.
 Voorts vereischt de Schrifture, dat de Bevestiging niet zal geschie-
 den, onbesuift, steeltwyse en sonder Beroep; maar bedachtelyk,
 opentlyk, in presentie van meer andere, met betoog van een
 ander wettig Beroep, 't welk over een komen moet met de Schriftuuren
 Order van onse Kerk; byaldien niet elk Schand-Charteque van een of
 Rot opgesteld, voor een Beroep te achten is. Want 'er staat geschree-
 ven, 1 Tim. V. 21. 22. *So waarachtig als men 't voor God en*
alle uitverkoorne Engelen verantwoorden wil, dat men niet
sonder BERAAD, slechts naar EIGEN GOET-DUNKEN of uit
GUNST bandelen zal ontrent de Bevestiging der Leeraaren:
Om niet de STRAFFE Vreemder Zonden over ons te haalen.
 Door dien dan dese Bevestiging door Hinkler voorgenoomen is, zynde Van
 Dieren niet wettig beroepen, self van 't Sweedsche Consistorie onbequaam
 en onwettig verklaard: Is dat niet sonder Beraad? Tegen alle gesonde
 reden: Slechts op aandrang van een Klappaart: Is dat niet naar eigen
 Goet-dunken en Gunst? Indien beide Hinkler en Van Dieren beschaamt daar
 op zyn, de Bevestigings Attestatie schuil houdende; self de Bevestiging
 ontkennde: Wat is klaarder, dan dat sodanige Bevestiging tegen de Schrif-
 tuur, en meer een Aapen-speel zy, dan een deugdelyk Werk, verre van
 met

met die Eerbieding overeen te komen, dewelke alle Menschen aan God en aan dit heilig Amt verschuldigt zyn. Sy selve ondervinden sulks in haat Gemoed, die er roepen: Nood! Nood heeft geen Gebod! Beledigende mits deesen, dat hierontrent Gods Gebod en de Schriftuur tegen gehandelt is. Maar dat ook de Bevestiging van meerder belang zy, dan dus onnoodig geacht te worden, sulks kan men afneemen uit 't Sentiment der Theologischen Faculteit te Witteberg by Dedekennus Vol. 1. p. 667.

“ Ordinatio quatenus examen futuri Ministri Ecclesiae completitur, & quatenus eidem Ministerium publica auctoritate Ecclesiae commendat, Deumque pro ipso invocat, eatenus nequaquam est Res adiaphoros, sed summopere necessaria. Met D. M. Chemnitius duitche en gelykluidende Woorden zal ik dit vertaalen. “ Um

*“ derer willen die du lauffen, mus die Vocation haben ein
“ öffentliches Zeugnis der Kirchen; und die Ceremonie der
“ Ordination ist nichts anders, dan ein solch öffentliches Zeug-
“ nis dadurch die Vocation Ordentlich, Christlich, und Gott-
“ lich bezeuget und bestetiget wird. “* By gevolg wanneer Mr. Hinkler getuigd Van Dieren bevestigd te hebben, so geeft hy hiermede een openlyk Getuigenis, dat Van Dierens Vocation ongeregeld, onchristelyk, en Ongoddelyk geschied zy.

[94] Volgens den Regel van onse Kerk gaat een Herder door de rechte deur in den Schaapstal, langs elf trappen; De eerste is, Een wettige Vacants. De tweede, Een wettige uitsondering, volgende op 't openlyk Gebod van de Kerk. De derde, 't Vertoon aan 't Consistorie, om de Proef Predikatie te mogen doen. De vierde, Sodaanig Prediken in tegenwoordigheid van Consistorialen en de Gemeente. De vyfde, De ondersoeking of iets noopens den Persoon, de Leere, de Gaaven, met reden kon gewraakt worden. De sesde 't Opstellen van een ordentlyk Beroep, door sulc een die recht daar toe heeft. De sevenste, De daarstelling aan 't Consistorie tot geexamineert, geordineert en bevestigd te worden. De achtste, Die Examinatie voor 't Consistorie. De negenste, De Bevestiging op de Beproeving volgende. De tiende, Het Getuigenis hier van by Geschrift. De elfde, De Inwyng door een daartoe geordende Bedienaar Gods. (d9) Geen wonder is, dat Van Dieren dese Deur voorby gaande, elders ingeklommen is, want so veele Sporten van die in 't Opklimmen overstappende, zou hy by ongeluk den Nek gebrooken hebben, eer dan hy, van dewelke 't seker Konink bevreesd had. Ondertusschen blyft hy onwettig bevestigd, gelyk als Hinkler hem dusdanig bevestigende, onwettig en tegens de Order van onse Kerk gehandelt heeft.

our late Præpositus did write a Letter [96] to Mr. Falkner aforementioned, in the which he proposes the Reasons, why this *Van Dieren* could not be ordained by us, and we believe, is yet in being, and therefore desire it may be translated into your Dutch Tongue, and read in your Congregations, that ye may see whatsoever his Proceedings have been. He says farther, that we are his Enemies. And we truly declare, that we hate not his Person, but his Deeds, being no more Enemies to him, than the Apostle St. Peter was to Simon, [97] when he gave him a good Counsel, perswading him to better Behaviours. Being a Taylor, we perswaded him to keep to his Trade, and leave the sacred Office to more fit Persons, or get himself through lawful Means. But [98]

K 2

he

(95) Sedert 1724. te rug naar *Sweeden* geroepen, ende Proopst zynde te *Gangene in Darlecarlia*: Mr. *Samuel Hesselius*, is een Broeder van hem, bekleedende syn Plaatse te *Christijna*.

[96] Deseu Brief, 1721 geschreeven, en uit 't *Latyn* in 't *Nederduitsch* overgeset, hoewel ik van fins was, neffens *Lutherus* Brief von den *Schleichen*, 1535. hierachter by te voegen; nochtans zal ik se voor dese reys te rug stellen, en in myn Kooker bewaaren tot ander Occasie.

(97) Uit wat reden de Heeren *Sweeden Van Dieren* juist vergelyken aan *Simon*, Act. VIII. is beswaarlyk te bepaalen. Mogelyk hebben sy v. 18. 20. in 't Oog gehad. Misschien v. 21. Of zouden se alleenlyk op v. 22. 23. sien? ik laat *Van Dieren* raaden, en denk indien *Simon* de Vader van alle Ketters is, (99) so hebben sy groot gelyk gehad hem tot een Schrikbeeld aan *Van Dieren* voor te stellen.

(98) Sodaanige Driftkoppigheit is aan soodaanige eigen; gelyk so veele *Acta Consistorialia in causa Pietistica* betuigen. Wonder wel heeft sodaanige geschildert *Fr. Myconius* of *Fr. Mecum*, so hy schryft, (99) 'Ich besorge (leggende) solche Koepfe, die von niemand halten den von sich selbst; auch niemand folgen, den ihren eigenen Koepfen; werden sich schwerlich weisen lassen, and wollen eher des Teuffels Maertyrer werden, wie die *Anabapristen*, den das sie sich den Geist Christi sotten richten, straffen, weisen, lehren und zu recht bringen lassen. — Den das ist des Teuffels alte neue und ewige Art und Sunde, das er allein klag ist und niemand folgt, auch Gott

he would take his own way. [99] And ye now, *dearly beloved Friends*, see the Issue of it. We also disown him to be a Minister of Christ, and likewise to be our Brother in the sacred function in order to our Evangelical Church. [100]

For the 2d. As leaving out the Ceremonies and Holy [101] Prayers, - - - - - used

‘Gott nicht, sondern nur ihm selbst. Das macht auch das er bleibt wie er ist, und ist ihm weder zu rathen noch zu helfen.’

(99) Och dat hy noch volgen en omkeeren mogt! So leerne hy desse Les verstaan die van naadruk is, (99) en deselve practiseeren, in so verre 't in syn Weg is. Hy mag van 't dorre Hout op 't groene befluiten.

(100) Dat is duidelyk geseyd; nochtans laat ik het vertaalen. *Wy aldus* (seggen de Heeren Sweeden) *ontkennen hem te wezen een Dienaar van Christus; by gevolg ontkennen wy hem ook te wezen, eenen Amts-broeder, en Bedienaar van onse Euangelische Kerk.* Myn, wat volgt daar uit? Is hy geen Dienaar van Christus, en echter sich vleyende 't te zyn; so is hy, gelyk hem *Paulus* schildert 2 Cor. XI. 13. 15. *Des Satans Dienaar.* Is hy niet onse Amts-Broeder, of duidelyker en onbewimpelt te seggen, geen *Luthersch Predikant*, om een *Luthersche Gemeente* te bedienen, so is hy een van de valsche Broeders mede ingedrongen en neffens ingesloopen zynde, om te verspieden (en te verraden) onse Vryheit die wy hebben in Christus Jesus, dat sy ons gevangen neemen, Gal. II. 4. Op deselve past 't geen 1 Joh. II. 19. Sy zyn van ons uitgegaan, maar sy waren niet van ons. Want, indien sy van ons geweest waren, so waren sy immers gebleeven: *Maar op dat sy openbaar souden worden, dat sy niet alle van ons zyn.*

[101] Onder die heylige Gebeden munt voor andere uyt het heylige *Vader onse*, daarvan seyt *Lutherus* [h9] 't 'Overtreft des Heeren, of 'het van den Heere voorgeschreeven Gebed alle andere, die wy self 'besinnen mogen — Daarom is op den geheelen Aerdbodem geen edler Gebed te vinden, dan dit, wyl het sulke deftige Getuygenissen heeft, dat 'God gaern hoort, dat wy 't om geen wereldsch goed wilden ruylen of 'missen' Die dit verwerpen of andere invoesen, op diegeene past wel, tgeen hy verder [19] schryft: 'Uyt dien hoofde verwerpen wy met 'recht de Gebeden aller monniken en heyligen, die Dag en Nacht met moeyte

moeyte huylen en murmureeren — en als men alle kerken van die bekende Esels In een Plaatze met hunne Geestelyke te samen brachte, so moesten sy bekennen, dat sy noch nooit van herten om het minste drupje Wyns gebeden hadden. Doch der Pietisten aard is, dit heylige vader ons graag uyttebannen, (in plaats van 't welk T. Hoefsnerus pastor Adj. te klein Gaffrow syn eige maakfel te bidden plag. (k9) Gemeenlyk onder den schyn van superfyne Heilichheyte, als of wy niet waerdig noch bequaam genoeg waren, dit heylige Gebed te bidden; of onder den roem van Volkomenheyte; ons niet meer betaamende, met kinderen te babbelen. (19) Hiertoe behooren mede die kerk-gebeden voor en naa de Predikatie en andere formulieren, als in dewelke geene Verandering voorgenomen te worden betaamt, noch minder deselve weglaten. 'twelk tegen G. Arnold, die van geene Gebedsformulieren weeten wil, tegen D. I. H. Bohmer, die 't onder den pausselyke suurdeeg werpt, noch kortlings verdedigt heeft D. G. H. Goetse in *Commentatio Liturgica de emendatione collectarum ecclesiasticarum olim necessaria*. p. 17 et. 20. Wat onse Kerk-order (m9) daarvan schryft, sulks is alreeds N. 52. blads. 38 van my aang-haalt. 't Koninglyke Sweedsche Religions-Ausschreiben de 2 November. 1717. handelt insgelyks van dit chapitre met volgende uytdrukkinge: [n9] 'Gewohnliche Texte, Lieder, — und andere ubliche Cerimonien wie auch das Gebet, so nach der Predigt pfleget abgelesen zu werden, nicht nach eines jeden gut-duncken zu veranderen. 't zelve heeft een door-geleerd en welgereyfte Sweed M. G. Wallin t' Upsal deftig verdedigt, syn amt. 1714. aanvaardende, als S. S. Theol. Lector primarius in 't Koningkl. Sweedsche Gymnasie te Hernosand in Angermanland; als wanneer hy disputeerde, praeside Laur. Molino de certis precandi formulis contra Presbyterianos in Anglia et Pietistas. siet Saml. von A. u. N. 1723. p. 1001. Om de Toestemming van andere Lutherse Gemeenten te toonen, voeg ik er by tgeen A. Mengerling (o9) op die Vraage: 'Ob du die beschriebene, und gesetzte Gebets formulen, enz. 'aantwoordt, damit versundigen sich manche lisdunckel und kluglinge, die 'solcherley Andachts model und Gebets formular in geistreichen Buchlein 'verunbilligen, gering und viel zuschlecht halten, das sie derselben entweder 'fur sich gebrauchen, oder andern zum taeglichen gebrauch gonnen und lassen 'wollen, sondern sie fladdern einher mit lauter eigener andacht und geistley 'gleich als wien andere hohherleuchte Manner bey weiten ihre Gedancken 'und andacht nicht erreichen konnen, und als wenn keine andacht und 'Godgefällige andacht aus den Gebet buchern moge angestellt werden. Aber 'ihr lieben herren, besinnet euch eines besseren, forsten werdet ihr den 'Heyligen Geist selbst hiemit kofmeisteren, rechtfertigen und beklugeln, als 'der selbst ein solcherley gebet-buch und Compendium geistreicher Andachten und

used so long Time, [102] and with so great Edificati-
on [103] in the Church of God, and making new
ones

und Gebets formulen in Heiliger Schrift hat aufzeichnen und beschreiben
wollen' Ens. Dat der Pietisten gewoonte sy, met lange gebeden de Pre-
dikaties beginnen of besluyten, is aan A. H. Franckens Postillen te bekennen,
dewelke onder die boeken gevonden werden, die A. W. Boehm gestuurt
heeft; sulks komt wel te pas, dat een kreupel-baas door honderde van
Gebeds tautologien, gelyk als los sand byeen geknoopt, de Predikatie weder
verwarmen kan; of deselve, door eerst in 't hoogduytsch gedaan, dan op
syn neder-duytsch herhaalt, met lange ellen uytmeeten. (p9)

[102] Ik zal alleenlyk my hier beroepen op Joseph Bingham, de welke P.
V. syner *Antiquitatum Ecclesiasticarum* 1719. 8vo. te London in 't Engelsch
uit gegeven, tegen de tegensprekers van de Liturgien, grondig en bondig
toont, dat de Liturgien of Gebeds-formulieren, alstonds opgekomen zyn, so
draa als de Wonder-gaven hadden opgehouden. [99] Want 't selfde heb-
ben alreeds van de onse getoont, Hartman, p. 412. De *gestis Christianorum sub*
Apostolis, en H. L. Benthem in syn *Engelsche und Hollandische Kirchen und*
Schulen staat, p. 369. andere *Engelsche Auteurs*, Jer. Taylor, Jos. Durellus,
Mer. Casaubonus, Comberus, den Dav. Clarkson wederleggende, niet te geden-
ken, die men aangemerkt vinden kan by D. J. A. Fabricius in *Bibliographia*
antiquaria, Cap. XI. p. 362. En wanneer wy op syn Beloop laten, 't geen
den Auteur des Boeks: A practical Discourse concerning the great
Duty of Prayer, Lond. 1720. 8. Richard Crossinge, beweert, dat de En-
gelsche Liturgie al andere overtreft: [99] So zyn de Gebeden van onse
Kerk, die wy zyn toegedaan, opgesteld, in gelyke waarde te houden, onse
Formulieren naa 't Voorbeeld van de eerste Kerk opgesteld zynde; ho-
wel volgens de Christelyke Vryheit elke Kerk Gebeden en Formulieren
voorschryft: Daarom so wie deselve laaken, beknibbelen of scheuten
wou', die is is te achten voor een afvallige van die Kerk. Siet D. J.
G. Janus de *Liturgia Ecclesie Evangelicæ*, Witt. 1721.

[103] Sulks mag niemand ontkennen, ten zy hy den Geest Gods denkt
alleen gepacht t hebben; te kunnen doen en ordenen wat Edificatie toe-
brengt: Om dat de Kerk-Gebeden den lieden of bekend, of voor Oo-
gen geschreeven zyn, dies beter te kunnen overdenken, wat er gebeden
word. In tegendeel is mede 't Afkeuren, Veranderen, Weglaten van so-
danige Formulieren en blyk van Howardy, Schen-siekte, Nieuwsgierig-
heit, Vrygeesterye, daar door de Kerk geergert niet gessicht, gescheurt
niet gebouwt mag worden. Hier is toepasselyk, in wat achting de En-
gelsche Liturgie gehouden word; waarom zouden dan wy onse Kerk-gebeden
door vrieze Hoofden, en bedilsuchtige Keurmeesters ter syde stellen en
uit-

ones, we highly dislike. Belonging his breaking [104]
the

uitmonſteren laaten. 't Statuut des Parliaments voor de *Rotterdamſche* * overſetting gedrukt ſpreekt daarvan aldus: So wie de uitrykinge der *Sacramenten* of andere publyke Gebeden anders zal gebruiken, als in dit Boek aangewezen en bekend gemaakt is, — dat hy zal voor de eerſte reyse, verliſſen 't Proſyt van alle Geſtelyke Beneficien en Promotien. Als mede dat den Perſoon — *ies* Maanden met Gevangeniſſe zal geſtraft worden, ſonder eenige Borge of Cautie, — Voor ſyn tweede Faute een Gevangenis van een vol Jaar. Ook de derde maal van alſt Beneficien daadelyk berooft zy, en in een Eeuwige Gevangenis geworpen werde.

[104] Hier ſtaat te aanmerken, dat 't breeken des Broods moet worden, aangeſien als 't de *SCHRIFTUUR* gebruikt en verklaart door 't Brood uitdeelen; In wat geval 't geen middel ding is om te doen of te laaten. So min als het Avondmaal te houden of niet houden, ſo min als in onſe Keur het ſtaat, een van de uiterlyke Elementen weg laaten. Of men neem 't als 't in 't *GEMEEN* genomen word voor 't Brood toebereyden en bequaam maaken om 't uit te deelen. [19] In den eerſten Sin genoomen is 't ſo veel als uit en mee'deelen of geeven, 't zy van 't gebrooken of geſneden Brood; en mag des Heeren Avondmaal een *Breeking des Broode* geheeten worden, wanneer 't Brood geſneden is, als wanneer 't gebrooken word: Gelyk 't genaamd word het *Avondmaal* alſchoon 't by Dage van ons gehouden word. Hoewel *Van Dieren*, ſo ik uit ſyn Brief verſtaa, kan in ſyn vierkante Kop niet krygen, dat in 't gemeen, breeken en geeven zal even veel zyn. Hy meent een arm Man zou verhongeren moeten, wanneer hem 't Brood Breeken ſo veel gelden zoude als geeven. Maar *Van Dieren* mocht toch een Kind van ſeven Jaaren vraagen, ik wed, 't zal dit kunnen begrypen. God door *Jefaias* C. LVIII. 7. bevelende, *Den hongerigen 't Brood te breeken*; moet niet breeken ſo veel zyn als uitdeelen en mededeelen? En ſo is 't. Siet *Gen. XLII. 2. Thren. IV. 4. Jer. XIX. 7. c. Ezech. XVIII. 7.* Ja in deſen Sin word ook van de eerſte Chriſtenen *Act. II. 42. c. 44. 45.* geſeyd, *gebleeven te zyn in de Gemeenſchap en 't Brood Breeken of Uitdeelen hunner Goederen.* [19] Of wil *Van Dieren* gelooven: God begeere geen andere dan *Pietiſtiſche Heiligen die den Hongerigen 't Brood breeken*, dat is toonen en niet geven zouden: Hoe komt dat overeen met de Taak van *Jacobus? C. II. 16.* Miſchien zoude men dan ook eerſt onderſoeken moeten, en wachten tot dat iemand recht *hongerig* was? Ja niemand zoude gekleed worden, 'ten zy hy moeder naakt ging, ſchoon hy geſcheurde Kleederen droeg. Dat, kan tot een Staaltje verſtrekken wat *A P P O L L O* en hoe machtig *Van Dieren* in de *SCHRIFT* is; en ſo moet ik hem, hier, ontrent *Gen. XLII. 2.* onderrichten, dat wanneer *Lutherus* 't geeft, in *Egypten* is Koorn veil; in 't *Hebreewus* eigentlyk

the Bread at the Holy Sacrament, it is in it self -

lyk staat; in Egypten sy een breeking des Koorns: Anders sou hy verbaast staan, hoe dit hier te pas quame. Noch duydelyker my te uyten, so sal ik toegeeven, dat door Brood-breeken 't Avondmaal des Heeren aan geduyt worde b. v. ook Aët. XX. 7. hoewel een anders blykt uyt v. 11. c. Aët. XXVII. 35. X. 9. 10. [u9] daarvan 't is, dat sommige behaagen hebben in 't Avondmaal te heeten 't Brood-breeken, en seggen tot 't Brood-breeken gaan, [v9] Maar beduyd sulks niet de geheele handeling *per synecdochen partis pro toto*. [x9] aangaande sowel den Kelk als 't Brood; sowel 't neemen als geeven. Alle waare Protestanten moeten dit bekennen. En hoe mag dan daaruyt beslooten worden, dat men juist 't Brood in 't Avondmaal breeken moeste? niet alleen 't heylige, maar ook een gemeen Avondmaal der Joden 't Brood-breeken genaamt zynde? Men voeg hier by, dat Paulus 1. Cor. X. 16, seyt. 't brood dat wy BREEKEN, en den kelk, dien wy DRINKEN, so sal *ex jure correlatorum* & *similium* klaar zyn, wat ruyme Sin het breeken heeft; en geensins slegts op 't uytdelen des Broods door het te vooren breeken mag geduyt worden. Voorts so heeft de geest Gods de manier, spreekende eigentlyk en in 't bysonder van dit sacrament, [als ook elders Matth. XII. 19 Marc. VI. 4 Luc. IX. 16.] het woord breeken door geeven of te verklaren, of daarmede te verwisselen. Seyt den Apostel, dat is myn Lichaam, dat voor u gebrooken is 1 Cor. XI. 24 so is 't niets anders, dan wanneer Lucas seyd: Dat voor u gegeven wordt. C. XXII. 19. Want eygentlyk is 't Lichaam van Christus niet gebrooken, en so sou 't ook niet geschieden Joh. XIX. 36 sulks dat wy sien hoe 't Breeken met 't Geeven is verwisselt om door 't gebroken die wreedheyt des martelaar-doods van Christus uyttedrukken, die door 't gegeven toeschynen kon versacht te syn. Integendeel wordt 't breeken door 't geeven verklaart, wanner Paulus seyd: Christus nam 't brood, dankte, BRAK 't. 1 Cor. XI 23 24 in welke plaatse die 3 Euangelisten seggen: Hy nam het, dankte, brak en gaf het. Waaruit te besluyten is, dat breeken soveel sy, als 't brood bequaam maaken 't selve te kunnen geeven en uytdelen. Laat ik dan dit *pomum eridos* eens in de hand neemen, vragende, of dit slijt geschieden moet eigentlyk door breeken? Wy Luthersche seggen van Neen; onse nieuwen Reformateur en Allotrioepiscopus seyt van Ja. Ons Neen grondvesten wy op de Schriftuure, die sulks niet vereischt, 't breeken naar den sin der Euangelisten en apostelen soveel synde als geeven; uytdelen. volgens 't geen hier voor getoont, en met Lutherus, als mede Musculus, eens Gereformierden Leeraas Getuygenis bewaarheydt is van Koningius [v9] vry wel aanmerkende, schoon men ten opsichte van de gewoonte Christus en der Apostelen, 't breeken naar den letter neemen wilde, dat echter

echter dit geen gebod maake en slechts geschied sy, ten eynde om 't brood
 uytdeelen. Welke uytdeeling door den Bedienaar geschied synde, en de
 Communicant 't ontvangende, dan eerst volkomen is, om van 't gebrooken
 brood te seggen 't *is de gemeenschap en mededeeling van Christus lighaem*.
 Doch onse Koning/berger seyt en heeft veels die 't geheim van de misse niet
 weeten, daar door om 't Tuintje geleid: *Christus heeft 't Brood GE-*
BROOKEN, en 't geen hy gedaan heeft, staat ons te achtervolgen. Dat is
 volgens 't bekende Polytylliton: *Christi Actio est nostra Institutio*.
 Maar desen Stok-regel gaat niet door den beugel. So weinig als den Ker-
 ter Cerintus met die Taal door raakte: *Jesus is besneeden worden, doet*
U ook besnyden. Christus heeft naar de Mosaische Wet gewandelt, doet gy al
 even eens. (29) Anders kon men seggen: Christus heeft vertig etmaalen
 geest, 't selde staat ons ook te doen. [10] Veel meer geld den regel: *Ad-*
Postum Christi non adstringimur nisi Mandatum addatur, [11] en is toepasse-
 lyk op 't Avondmaal: Anders zouden wy moeten 't Avondmaal houden
leggende; te Jerusaleem; in een Herberge; alleen ter Paasch-
tyt; by Nacht; met syn Twaalven; en boven dit slechts Man-
lieden; te vooren gegeten hebbende. (12) Waar zou hy 't Einde
 vinden, die hier alles te hervormen beginnen wilde? Christus eindelyk
 heeft 't Brood gebroken, 't is waar; en dit of naar Joodsche wyse, of
 op bysondere wyse. Is 't eerste, so heeft men Reden te gissen, dat de
 Vryheit der Christenen ontrent de Joodsche Ceremonies Gelegenheit gegee-
 ven hebben mogt, dat breeken af te schaffen, niemand te dwingen znde, buiten
 't Joodsche Land, Vry van de Joodsche Wet, Joodsch te leeven, Gal. II. 14.
 maar in de Vryheit van Christus bestaan, is Christenen betaamelyk. Gal.
 V. 1. Is 't op bysondere wyse geschied, gelyk uit Luc. XXIV. 35.
Lyræus, Thomas, Cajetanus en andere hebben willen besluiten; ey so zoude
 gelooflik Van Dieren een Heiligje kunnen verdienen, so hy van de wyse
 Christus te toonen had; 't geen hy van Lutherus manier te kunnen voor-
 geeft en verciert. Want de Heilige Schriftuur drukt 't niet uit; *Calvi-*
nus in *Harm. Evangel.* bekent vry, sulks niet te weeten. [13] En op-
 der de Gereformeerde word 't Brood niet op een en deselve wyse gebrooken,
 sommige van hen 't *Eis Tessara* breekende, sommige anders. Waar is dan
 die manier van Breeken, die Christus in acht genoomen en voor geschreef-
 ven heeft, om opgevolgd te worden? Dat behooren ten minsten te toonen,
 die met het Brood-breeken so veel op hebben. Anders is 't mogelyk, Af-
 gederve te bedryven in plaats van God te dienen, wanneer wy niet 't geen
 God bevolen heeft, op soddanige wyse als 't voorschreeven is, verrichten.
 En daarom is ongereimt, wat van Christus beveel gewaagt word; Noch-
 tans

tans is dit *Van Dierens* Laster-taal, *Dat indien Christus 't bevolen had; so wie 't Brood niet breeke, Christus Gebood en Leere overtreede, en de Gedachtenis van Christus te niet maake"* Siet N. 44. In de geheele Schrift word te vergefs naar sodanig Gebod gezocht. Dat men uit die Woorden van Christus: *SULKS DOET tot myn Gedachtenis*, een Gebod van Brood-breeken verſmeeden wil, is dus ongereimt, dat ſelf van ſyde der Gereformeerden ſulks is af gekeurt worden; en aangaande 't beſluit van 't Vernietigen der Gedachtenis Christus, ſo moogt *Van Dieren* met recht en reden ſich ſchamen, ſo hy geleerd had ſich te ſchamen, ander van Avondmaal onderrichten willende, dat hy niet beter weet wat aan dit Woord belangd: *Sulks doet tot myner Gedachtenis*. Heet, Christus Gedachtenis onderhouden, 't Brood breeken; ſo is immers 't Geheugenis van Christus verlooren geweest in alle Tyden, waar 't Brood niet gebrooken is; en noch te deſer Uur in alle Gemeenten, waar men de breeking niet gade ſtaat. *Paulus* beſchryft 't anders; naamelyk, *door des Heeren Dood verkondigen* 1 Cor. XI. 26. en dat zal geſchieden niet wanneer wy het Brood aan ſtukjes breeken; maar wanneer wy het Brood breeken en Avondmaal houden; dat is indien wy van dit gegeven Brood des Sacraments EETEN, en van den Kelk des Heeren DRINKEN. v. 26. 29 't zelve heeft ook onſe Saahigmaaker beoogd in *ſulks doet*; daarom verklaart deſe Woorden de Apoſtel, v. 25. *Sulks doet, ſo dikwyls gy't drinkt*. Wat is nu in *ſulks doet* bevolen? Ik denk te eeten en te drinken 't geen ons in dit Sacrament mede word gedeelt; en niet volgens de *Van Dierensche Paraphraſis*, Is 't dat gy myn Gedachtenis eert, myn Woord houdt, myne Jongeren zyt, ſo zult gy 't Avondmaal niet anders houden dan door 't Brood breeken. Hoewel ik alreeds hier voor No. 68: * *Zanchius* uitmuntend Getuigenis heb aangehaalt, waar uit op te maaken is, hoe weinig de Heeren Gereformeerden 't Bevel van Christus aandringen; echter zoude myn *Koningsbergſche* Antagoniſt ſynen Tyt niet quaalyk beſteden in 't naaſlaan van 't *Reſponſum der Theologiſche Faculteiten te Koningsberg en Helmſtad*, over dit Verſchil. Siet *Dedek. Conſil. Vol I. p. 677. 680.* ten minſten in 't leeſen van *H. G. Maſſus Kurtzem bericht* — [c10] of kort Bericht van 't onderſcheid der waare Euangelisch Lutherſche en Gereformeerde Leere t' *Amſterdam*, 1727, 8: herdrukt die p. 170. aldus hiervan handelt. 'Hier mag de Gereformeerde *Zanchius* voor ons antwoorden, dewelke toſtaat, dat de Woorden *SULKS DOET*, niet van 't Brood breeken te verſtaan zyn. Want hy ſeid, *Indien dit ſo was, ſo moſt niet alleen de Predikant, maar ook alle Communicanten 't Brood breeken.* Want de Woorden

SULKS.

° **SULKS DOET** (namelyk Eeten en Drinken) gaan alle Communicanten aan. So waren ook de Jongeren aan te sien niet als 't Avondmaal uitdeelende, maar ontvangende. Ja men zou verder besluiten, dat elk een van de Communicanten doen moest 't geen Christus gedaan heeft; namelyk, neemen, danken, geeven, en de Woorden van Christus naaspreeken, en aldus self 't Avondmaal houden. —

[105] Aan en voor sich selve 't broodbreeken aangesien: Is wel! maar geheel anders is de zaak geschapen, naa dat dit Breeken des Broods tot een **SCHIBOLETH** geworden is: En wanneer 't selve met een Dwang der Conscientien, en Drift de Christelyke Vryheyt om verre te stooten aangedrongen wordt: Ia wanneer daaronder schuyt een onder myninge der Leere van de tegenwoordigheyt van Christus in 't Sacrament; om dit gevoelen van 't Genieten syns Lighams en Bloeds, te verbreeken sio alsmede dit van 't mondelyke Genieten, onderschevden synde van dat buyten 't Sacrament door den Mond des Geloofs geschied. [110] te wederleggen; alles onder den schyn van 't Herffen-schim der Trans en Consubstantiatie te verydelen, om welker wil 't Brood-breeken in 't Pausdom sal zyn afgekeurt. (110] Of door Voorwendfel van de Vreedheyt des Martelaar Doods van Christus te verbeelden, en zyn bitter Lyden ten toon te stellen geen grond noch byval vindende in de heilige Schriftuure, so getoont is van onse Theologanten. [120] 'Tgeen dan aan en voor sich selve indifferent is, dat moet ten opfichte van deeses Gevoelens Grond of Ongrond in noodzaakelyk, of in onwettig veranderen. By gevolg en indien 't brood-breeken niet meer aan en voor sich selve betracht wordt, so is 't niet indifferent. Want al wat in der daad Indifferent is, kan by geval in Onindifferent veranderen en worden als van God verboden. Dies verklaren haar onse Christelyke Belvders. [130] 'Ook moet men onder de vrye middeldingen niet rekenen soodanige ceremonien, die den schyn hebben, of waardoor den schyn gegeven wordt. (om de vervolging te ontgaan) als of onse Godsdienst van den paapfche niet veel verschildt, of als of wy daar niet seer afkeerig van waren, of wanneer sodanige cerimonien tot dien einde worden vereischt, en opgenomen, als of daarmede en daardoor beide de srydige religien of kerken vereenigt, en tot een lighaam gebracht waren, of wederom een toegang tot het pausdom, en eene afwykinge van de suvereleere des euangeliums en waaren Gods diensts geschiedde, of allengskens daaruit volgen zoude. En 't Consilium der C. Reformerten wegen afschaffung der euangelisch. Lutherfchen Religion in Hessen, [140] overwoogen zynde is op deese propositie, aangaande het Brood-breeken: 'Ob die Luthrischen nicht hierin vielmehr auf Christum selbst, als auf einiges Menschen Lehre oder alten gebrauch sehen, und denselben zuhalten schuldig' uyt die reden aldus geantwoordt 'Den dritten

rent [106] thing, if the Church had so constituted it

[107]

‘ dritten Punkt von der Cerimonie des Brod-brechens betreffend, erkennen wir uns abermahl schuldig, vielmehr auf Christum selbst, als auf einiges Menschen Lehre zu sehen. Darum wir auch eine solche FRACTIONEM mit voor des herren Christi FRACTIONEM halten können, quae contrario sine suscipitur, als nemlich des Herren Christi Creutzigung damit abzubilden, und den abwesenden leib Christi nur damit zubedeuten, sondern quae sit propter distributionem non tantum panis sed principaliter corporis Christi, als des hauptstücks im heiligen Abendmahl. Daher der apostel Paulus das gesegnete und gebrochene Brod mit analogiam sondern Communicationem Corporis Christi, nennet. Weil derowegen das Brood in dem Heiligen Nachtmaal des Herren, so wir Administrircu und gebrauchen, bequemet und abgesondert wird, halten wir solche unsere FRACTIONEM der Einsetzung des Herren Christi gemas seyn: Dabey wir auch in Einfalt gedenken zu bleiben, und die FRACTIONEM an sich selbst, aber nicht MODUM FRACTIONIS voor nothig halten. [110]

[106] So is 't, wanneer Brood-breeken aan sich selve betracht word, dat 't voor indifferent te achten; [110] en wanneer men onderscheidt *Fractionem distributivam & repraesentativam, & inter id quod liberum & contra necessarium statuitur*; in dien sin zyn Lutherus Woorden te neemen. [110] Hieraan is niet ongelyk de Meening van een onser Leeraaren op 't Synode te Eschweg, in een Rymtje wonder fraay uitgedrukt (p10) Want ruimschotiger en bondig vind men, die van de onse dese Stoffe behandelt hebben, en deswege aan gehaalt by Konigius, [110] de welke almede gelykluid ende Woorden des Zanchius invoegende nopens Johannes a Lasco, die sonder breeken des Broods met Melancthon te Witteberg 't Avondmaal genoomen had, op 't laatste bedachtelyk besluit, hoedaniger wyse 't Broodbreeken beide in achtung te houden en indifferent zy. [110] Ja 't zou hierop wel toepasselyk zyn: *Laudamus veteres & nostris assimur annis.* Maar so dan past sich wederom niet, onse Kerk daar over van Keternye betichen; onse Leerars en Voorzaaten verdoemen, onse Gemeenten beroeren, en Scheuringen onder deselve, Ergernis onder de swakken te rokken. Voor secker 't mag hier over gebracht worden 't geen Rom XIV. staat: *Verwerit de Conscientien niet. v. 3. Die daar eet, (breekt,) die verachte dien niet, die niet eet, (breekt.) v. 15. Lieve, verderft dien niet met uwe spyse, om wiens wille Christus gestorven is.* Noch met die spyse die daar is de Gemeenschap van Christus Lighaam en Bloed, voor ons gebrooken zynde en vergooten

[107] we might as well break the Bread, as use Wafers;
[108] but

Is het indifferent, waarom handelt men 't niet als indifferent? op dat niet 't Geestelyke Lighaam van CHRISTUS, syne Gemeente, verbrooken werde!

[107] Wanneer de Kerk het so geschikt en niet anders verordent had, so behoorde men 't op die wyse op te volgen. Want wie mag so bet en stout-wezen, te seggen, dat onse Voorfaaten niet mede so wyse waren geweest, om te weten, wat Christus gedaan heeft, en wat 't aloude gebruik der Kerke geweest zy. Maar nu heeft onse Lutherfche Kerk niet alleen 't Brood-breeken af gekeurt; ten 1. Om dat men *Añus non mandatos* die geen Gebod hebben, niet vermengen moet met *mandatis*. Ten 2. Indien de Inftellinge des Avondmaals niet gewaagt van *Fractio destructiva & representativa*, maar wel *præparativa*, dienende 't Brood ten Einde 't verordent is, uit te deelen. Ten 3. Indien 't nieuwe Verbond geen Figuren toelaat. Ten 4. Christus heeft 't gebrooken, ten einde dat 't een mede- en uitdeeling zyn zoude van syn Lighaam; so mag 't niet geschieden, om dit Gevoelen van dese Gemeenschap te verbreeken. Ten 5. Christus Lighaam is eigentlyk niet gebrooken; so mag 't geen dringend bewys wezen om 't Brood eigentlyk en anders te breeken. Ten 6. 't Selfde gelt ook ontrent 't Voorbeeld des Paasch Lams, waar uit geene noodfaakelykheit te verbeelden staat. [110] In tegendeel heeft de Kerk, uit reden, die by Kromayer (110) te lesen, self de Ouweltjes by behouden, dewelke voor 't Pauzdom, ten minften in die Vyf Eeuwen to de Reformatie in acht zyn geweest. [110] Die ook bequaamt zyn voor Kranke, voor oude lieden. (110) En bequaamer dan self de stukjes van ander Brood, diergelyke wel onder ons in gebruik zyn, dikwyls van wegen groote Koude noch veel onbequaamer uit vallende. Niet te denken, wanneer wy Voorbeelden lyken, dat Christus Lighaam niet zullende gebroken worden, doorsteeken is, Joh. XIX. 34. 36. 37. — — — Waaruit meer *Analogisches* op te maaken waare; sulks dat men 't Instrument om 't Brood te snyden of steeken, geheeten heeft *LANGEA SACRA*, tiste Tarnovio, lib. 2 de Ministr. c. 31. p. 1097.

[108] Of ongesuurt rond Brood, daarvan self de Gereformeerden te Geveef in Zwitserland sich hebben bedient, sonder daarom van andere verkettert te worden. Alhoewel deese Cerimonie mogt kunnen aangemerkt worden als *Topica* en misschien *Chronica*. (110) ten minften maakt ook onse kerk daarvan geen noodfaakelykheit, 't zy wy gesuurt of ongesuurt brood daar toe gebruyken. [110] En handelt Van Dieren onverstandig, de Tanden met hem slookende, die 't Gebruyk der Ouwels niet weder heeft gewilt invoeren; naa dat de Gemeente over twintig Jaaren gewoon was ander gesteecken Broodt tegebruyken.

rent [106] thing, if the Church had so constituted it -

[107]

‘dritten Punkt von der Cerimonie des Brod-brechens betreffend, erkennen wir uns abermahl schuldig, vielmehr auf Christum selbst, als auf einiges Menschen Lehra zu sehen. Daram wir auch eine solche FRACTIONEM mit voor des herren Christi FRACTIONEM halten können, quae contrario sine suscipitur, als nemlich des Herren Christi Creutzigung damit abzubilden, und den abwesenden leib Christi nur damit zubedeuten, sondern quae sit propter distributionem nontantum panis sed principaliter corporis Christi, als des hauptstucks im heiligen Abendmahl. Daher der apostel Paulus das gesegnete und gebrochene Brod mit analogiam sondern Communicationem Corporis Christi, nennet. Weil derowegen das Brood in dem Heiligen Nachtmahl des Herren, so wir Administricen und gebrauchen, bequemet und abgesondert wird, halten wir solche unsere FRACTIONEM der Einsetzung des Herren Christi gemas seyn: Dabey wir auch in Einfalt gedenken zu bleiben, und die FRACTIONEM an sich selbst, aber nicht MODUM FRACTIONIS vor nothig halten. [110]

[106] So is 't, wanneer Brood-breeken aan sich selve betracht word, dat 't voor indifferent te achten; [110] en wanneer men onderscheidt *Fractionem distributivam & repraesentativam, & inter id quod liberum & contra necessarium statuitur*; in dien sin zyn Lutherus Woorden te neemen. [110] Hieraan is niet ongelyk de Meening van een onser Leeraaren op 't Synode te Eschweg, in een Rymtje wonder fraay uitgedrukt (p10) Want ruimschotiger en bondig vind men, die van de onse dese Stoffe behandelt hebben, en deswege aan gehaalt by Konigius, [110] de welke almede gelykluid ende Woorden des Zanchius invoegende nopens Johannes a Lasco, die sonder breeken des Broods met Melancthon te Witteberg 't Avondmaal genoomen had, op 't laatste bedachtelyk besluit, hoedaniger wyse 't Broodbreeken beide in achtung te houden en indifferent zy. [110] Ja 't zou hierop wel toepasselyk zyn: *Laudamus veteres & nostris assimur annis.* Maar so dan past sich wederom niet, onse Kerk daar oyer van Keternye betichen; onse Leerars en Voorfaaten verdoemen, onse Gemeenten beroeren, en Scheuringen onder deselve, Ergernis onder de swakken te rokken. Voor secker 't mag hier over gebracht worden 't geen Rom XIV. staat: *Verwerit de Conscientien niet: v. 3. Die daar eet, (breekt,) die verachte dien niet, die niet eet, (breekt.) v. 15. Lieve, verderft dien niet met uwe spyse, om wiens wille Christus gestorven is.* Noch met die spyse die daar is de Gemeenschap van Christus Lichaam en Bloed, voor ons gebrooken zynde en vergooten.

[107] we might as well break the Bread, as use Wafers;
[108] but

Is het indifferent, waarom handelt men 't niet als indifferent? op dat niet 't Geestelyke Lighaam van CHRISTUS, syne Gemeente, verbrooken werde!

[107] Wanneer de Kerk het so geschikt en niet anders verordent had, so behoorde men 't op die wyse op te volgen. Want wie mag so bot en stout wezen, te seggen, dat onse Voorfaaten niet mede so wyse waren geweest, om te weeten, wat Christus gedaan heeft, en wat 't aloude gebruik der Kerke geweest zy. Maar nu heeft onse *Luthersche Kerk* niet alleen 't Brood-breeken af gekeurt; ten 1. Om dat men *Aktus non mandatos* die geen Gebod hebben, niet vermengen moet met *mandatis*. Ten 2. Indien de Instellinge des Avondmaals niet gewaagt van *Fractio destructiva & representativa*, maar wel *praeparativa*, dienende 't Brood ten Einde 't verordent is, uit te deelen. Ten 3. Indien 't nieuwe Verbond geen Figuren toelaat. Ten 4. Christus heeft 't gebrooken, ten einde dat 't een mede- en uitdeeling zyn zoude van syn Lighaam; so mag 't niet geschieden, om dit Gevoelen van dese Gemeenschap te verbreeken. Ten 5. Christus Lighaam is eigentlyk niet gebrooken; so mag 't geen dringend bewys wezen om 't Brood eigentlyk en anders te breeken. Ten 6. 't Selfde gelt ook ontrent 't Voorbeeld des Paasch Lams, waar uit geene noodsaakelykheit te verbeelden staat. [110] In tegendeel heeft de Kerk, uit reden, die by *Kromayer* (110) te lesen, self de Ouweltjes by behouden, dewelke voor 't Pauzdom, ten minsten in die Vyf Eeuwen to de Reformatie in acht zyn geweest. [110] Die ook bequaamt zyn voor Kranke, voor oude lieden. (110) En bequaamer dan self de stukjes van ander Brood, diergelyke wel onder ons in gebruik zyn, dikwyls van wegen groote Koude noch veel onbequaamer uit vallende. Niet te denken, wanneer wy Voorbeelden lyken, dat Christus Lighaam niet zullende gebroken worden, doorsteeken is, *Joh. XIX. 34. 36. 37.* — — — Waaruit meer *Analogisches* op te maaken waare; sulks dat men 't Instrument om 't Brood te snyden of steeken, geheeten heeft *LANGEA SACRA*, tyste *Tarnovio, lib. 2 de Ministr. c. 31. p. 1097.*

[108] Of ongesuurt rond Brood, daarvan self de Gereformeerden te Geveef in *Zwitserland* sich hebben bedient, sonder daarom van andere verkettert te worden. Alhoewel deese Cerimonie mogt konnen aangemerkt worden als *Topica* en misschien *Chronica*. (110) ten minsten maakt ook onse kerk daarvan geen noodsaakelykheit, 't zy wy gesuurt of ongesuurt brood daar toe gebruyken. [110] En handelt *Van Dieren* onverstandig, de Tanden met hem slookende, die 't Gebruyk der Ouwels niet weder heeft gewilt invoeren; naa dat de Gemeente over twintig Jaaren gewoon was ander gesteecken Broodt tegebruyken.

but a single Minister [109] and a single Congregation [110] ought not to take upon themselves to alter

[109] Geen enkele Domine; van wiens plicht 't is, *Ritus ecclesiasticos* te conserveeren, niet verbaasteren, (siet Gerhard L. L. de M. E. c. vi. § 288) dewelke ook geeven noch neemen kan, tgeen hy niet in handen heeft, noch alleen ophem, maar op de geheele kerk staat. Want over Middeldingen kan somtyts de geheele Religie Gevaar loopen. [210] En men heeft te onderscheyden een middelding, van de Kerk afhagende; en dat van een of anderen Persoon raakende. (a11) Een leeraar behoort sich een rechtbegryp te maaken van Middeldingen, als dan zal hem de lust niet bekruypen lichtvaerdelyk daarmede te handelen; men vindt daarvan onderrichtinge in verklaringe van sommige artykelen in onse Concordie P. 2. p. 413. (vergelykt p. 255.) hier seggen onse Belyders 'als sodaanige Dingen onder den naam en schyn van uysterlyke middeldingen 'voorgesteld worden (schoon hen een andere verve wordt aangeltreeken) 'nochtans in den Grond tegens Gods Woord zyn, deselve moet men voor 'geene Vrye Middeldingen houden, maar als saaken van God verboden, 'myden ens. [b11]

[110] Geene particuliere gemeente. Want onse kerk in voorleeden tyden heeft eervaren, wat onheelen en scheurigen, die haar by naa doodelyk hadden kunnen zyn, daaruyt voortgekomen syn: Sommige particuliere gemeenten ontrent middeldingen wat lichtsinig haar gedragende. [c11] Want de verandering baart meer quaad, dan de ongelykheyt; Hoeveel te meer de Afwyking, waarontrent de geheele algemeene Kerk eenstemmig is? Eene Christelyke Gemeente heeft den raad van Lutherus gade te slaan tegen de hemelsche Propheeten gegeven [d11] 'Es ist 'dir noth, die Christliche Freiheit zu bekennen, und nicht gestatten, das 'der Teuffel da ein Gebod, Verbot, Sunde oder Gewissen mache, da gott 'keine haben wil. Wo du aber solche Sunde lassst machen so ist kein 'Christus mehr, der sie weg nehme. Denn mit solchem Gewissen verleugnet man den rechten Christum, der alle Sunden wegnimt. It. Wo man 'Gebot Vorbot Sunde, gute Wercke Gewissen und Gefahr machen wil, da 'god Vreyheit haben wil, und nichts gebeut noch verbeut, mustu uber 'solche Freiheit feste halten, und immer das Widerspiel thun, bis du die 'Freyheit behaltest. Noch een syne les is aan de christelyke Gemeenten gegeven van onse saalige Belyders l. c. p. 415 'wy gelooven leeren en 'bekennen ook, dat in den tyt, wanneer de belydenis wordt vereischt, '(daar de Vyanden van Gods woord de suivere Leere des Euangeliums 'soeken te onderdrukken) de geheele gemeente gods en een jegelyk Christen, 'maar bysonder de Dienaaren des Woords, als zynde de Voorstanders van 'Gods Gemeente, schuldig syn de leere en wat tot den geheele Godsdienst behoort

alter [111] the Ceremonies and make new ones. [112]

For

‘ behoort, uyt Kracht van Gods woord, vry en openbaar, niet alleen met
 ‘ Woorden, maar ook in het Werk en Daad selve te belyden, en dat alsdan
 ‘ in dit Geval, ook in sodaanige Middeldingen, men de Tegenstryders niet
 ‘ wyken, noch gedoogen sal, dat de Vyanden deselve tot verswakking van
 ‘ den suyveren godsdienst, en Voortplanting en Bevestiging van de Af-
 ‘ godery, door Gewelt of List opdringen, gelyk geschreeven staat
 ‘ Gal. V. 1. II. 4. 5. ens

[111] Met wat gevaar sodanige Verandering bestaan wordt, is uyt de
 Woorden van onse Godsaalige Belyders afstemmen l. c. p. 4. 6. toonende
 dat daarvan afhangt. ‘ De bevestiging van de valsche leer, Waangelooove
 ‘ en Afgoderye, Verdrukkinge van de suivere Leere, insgelyks ‘t Verlies
 ‘ van de Christelyke Vryheyt, om welke te bewaaren de heylige Geest
 ‘ syn Kerk belast heeft ‘en tenlaatste besluytende: ‘ Ook worden door
 ‘ sodaanige Toegeevingen en Gelyksstellinge in de uiterlyke dingen, ‘daan
 ‘ men noch alvorens in de Leere niet Christelyk vereenigt is, de Afgoden-
 ‘ dienaaren in de afgodery gesterkt, en daartegen de rechtgelooovigen
 ‘ bedroeft, geergert, en in hun Geloove verswakt, twelk beyde een ieder
 ‘ Christen by de Saaligheyt van syn Ziel schuldig is te vermyden, gelyk
 ‘ geschreeven staat *Matth. XVIII.* ‘ Men merk al mede den Christelyke
 yver van onse belyders tegen diergelyke verbaastering. p. 418. seggende
 ‘ wy verwerpen en verdoemen ook, wanneer sodaanige Middeldingen in
 ‘ dier voegen afgeschafft worden, als of het de Gemeente Gods niet
 ‘ vry stonde ten alle tyden, en op alle plaatsen, naa Gelegenheit, soo
 ‘ als ‘t voor de kerk oirbaar is, sich van een of meer in Christelyke
 ‘ vryheyt tebedienen.

[112] Nieuwe Cerimonies intevoegen, dewelke by de Kerk nooit syn
 gewoon geweest past geen enkele Domine noch Gemeente; Temeer om
 dat self de geheele Kerk, niet voegt, nieuwe sorten van Gods-dien-
 stigheyt in te stellen. (err) En so ‘t al quam te gebeuren, dat nieuwe
 Cerimonies of Orders van de Kerk souden worden ingevoegt, seker ‘t
 most met meerder Overleg en Consent geschieden. (frr) Hiertoe moeten
 wy rekenen deese Cerimonie van ‘t Brood.breken, ‘t welk ten eenemaal
 by *Luthersche* Vreemd en ongewoon is. Dat men my bereden wil door
 een Oog getuygenis, dat die onse te *Rotterdam* ‘t souden opvolgen, sulks
 mag noch wat op de lei slaan blyven. Want my is uyt *Dedekennus*
consilia bekend. (grr) Dat seker Leeraar binnen *Rotterdam* ontrent ‘t
 jaar 1624 Vryheyt gesogt hebbende, om in plaats van *Ouweltjes* ander
 Brood te neemen en breeken; sulks dat hy tegen Protest en Verbod te
 drie reysen, ‘t Avondmaal met Breeking des Broods gehouden had; uyt
 syn Amt geset is door ‘t Synode en Kerkraad. En hoewel hy naa der
 hand

For the 3d. That he is so busie to go about to other People and make Differences in Mr. Berkenmeyers Congregation, is a great Sin. [113] But he that is unjust in

hand niet meer dan twee maal in 't Jaar op syn nieuwe fatsoen 't Avondmaal te administreeën beloofd had: Nochtans hebben de Theologanten der Duytsche Academien syn Deportement toegestemt, en goed-gekeurt, noch syn Restitution aangeraden, dan onder Voorwaerde van syn Misbedryf in 't openbaar en op altoos te herroepen. Daarom geloof ik, sy zullen daarvoor gelien hebben, die 't Ienensche Responsum raet opmerken gelezen hebben. *Insonderheit ist his Zubeforgen, (schryven die Heeren,)*

'der leidige Satan, als ein Feind der Christlichen kirchen, und turbator ordinis, concordiae & pacis suche durch diese Novation, Occasion und Gelegenheit, andere irrthume in die Niederlandische Evangelische Kirchen einzuschleichen, und weilien er solches nicht thun kan, offensichtlich, so versuchters heimlich, verstellet sich in einen Engel des Lichts, und wie ers bisher an vielen orten practifires hat, also tentiret er noch Calvinismum per praevaricatum unvermerckter weyse einzufuhren. Waar 't moogelyk onder Lutherse 't intevoegen, so moest 't op die Voet geschieden, gelyk Konigius (hii) heeft aangeraden; niet gelyk de Voorbeelden syn, die voor den dag komen. Van sodanige Verbaastering onser Cerimonien heeft met Dietericus salgr. (iii) een Afkeer en Walgen, die een Voorstander is van de Waarheyt des Evangeliums, en de Christelyke Vryheyt.

[113] *Sonde is 't, en groot Quaad. 't Welk bekennen moet elk een, wie 'er weet Zielen te wardeeren. Wanneer 't gebewen zoude ontrent Wereldsche Goederen, 't geen Van Dieren bedryft, aangaande Gods Kerk, en Woord, 't heilig*

Amt en Zielen; wie kan seggen wat van hem bekomen mogt. Seeker Man, Jo Rabe, (kii) die een Vyand der Pietisten zyn wil, verraadende en openbaar maakende 'Ihre augenschein- und handgreifliche Lugen, Betrug und Falsch-

heit, dadurch sie die heilige Dreifaltigkeit und dero heiligen Engel in Lugen-Geister verandelen,' dewelke hy binnen den Tyt van Vyftien Jaaren onder hen heeft waargenoomen; mag zyn die hy wezen wil; ten minsten heeft hy reden om te seggen: 'Ich mochte nur wissen wie solchen

leuten zu muthe ware, dassie etliche Jahren her den Lugen Teuffel ohne Scheu vor den Geist Gottes, veneriret und angebetet haben. Wahrlich wie Davids Josia Hiskia und Josaphats Eifer-geist in theils orten das ruder fuhrete, solte diesen Verbrechern der ersten Tafel und auf der that erwischten falschen Propheten und Lugen-geistern eine wunderliche und wohlverdiente Ahndung und Strafe gewis wiederfahren: Die weilien sie wahrlich sehr grosse Gottes-lasterung zu schulden kommen lassen, dargegen alle Sunden gegen die andere Tafel nur lapalien, und wie Mukken gegen CAMEL

in one thing, is also in others. [114] We hope for all they will for the future beware of such Ministers. [115]

For the 4th. Ye have done very well, *Dearly beloved Friends* in excluding him from the Service of your Church, and better ye will do, if ye hear him no more, [116] since he is like to destroy your Congregation. Neither take up with such Men, till they can shew necessary Testimonies from some Consistory in *Europe*, of their Lawful Ordination and likewise a good Conversation.

For the 5th. We are of the same Mind with the Venerable Consistory at *Amsterdam*.

And so, *Dearly beloved Friends*, we hope ye will take our Answer in good Part, and send a Copy of it, or the Original to Mr. *Berkenmeyers* Congregation at *New-York* and *Albany*, to be read there. Not that we have got any Authority more than other Ministers. But we

M

have

zuachten.' (kii) Dit dat *Van Dieren* my in myne Gemeente te onderkruypen poogt, is so quaalyk misdään, dat hy, al waare hy de wettigste Leeraar, verdient had, Eer en Amt te verliezen (lii)

[114] Dat zyn *Bileams* en *Judaas* wegen; waar begin en einde is de Loon der Ongerechtigheit.

[115] De Hoope kon vervult worden, waar geen Betoverde *Galaten* zyn. Maar de Klagte van *Hieronymus* word meermaals bewaarheit, dat die 'er klappen kunnen als *Bruggeman* te meest gelden. (mii)

[116] Wonder wel is deesen Raad over eenkomende met *Chrysostomus* Antwoord op die Vraage: *Of men onwettige Leeraars moët gehoorfaamen?* Onwettig? (hernam deselve) *Wat is dat te seggen?* So op de *Leer* en 't *Ge-loof* gesien word; *vlies*, en laat hem loopen; al ware hy niet slechts een *Mensch*, maar self een *Engel*: *Hoewel aangaande 't Leeven en Eelyd, so raecht niet al te vies.* [nii]

have a Precedent in Ecclesiastical History, [117] That if any Church did forsake the Truth, or commit Disorders in any kind, other Churches did sometime take upon

[117] Een pryswaardig Gedrag! waar van een overvlieger leeren mag, hoe weinig sich voegd, een vreemd Amt, eene vreemde Gemeente te onderkruipen; byaldien E. E. Consistorie reden by brengt, waarom 't selve bestaan heeft kunnen, by Geschrift een vreemde Gemeente te antwoorden. Moogelyk hebben hunne Eerw. ook staat gemaakt, gelyk 't gebeurt is, dat men seyde: *Dat Sweedsche Schryven raakte hem niet, wien te promoveeren de Sweeden niet waren machtig geweest.* Hierby schiet my in de Gedachten, dat A. Mengerling, *Scrutin. Consc. Cat. p. 1391. fr. 32.* schryft: *'Solche eigensinnige hochmuthige Land-licentiaten, Starkopfe und Trotzmauler sind, die da sagen: Was hat mir der zu gebiethen, vorzuschreiben, was zeucht er sich in sin, ist er doch mein Superintendens und Inspector nicht.'* Maar 't is fraay wel geantwoord, wanneer hy 'er by voegt: *'Solche Gefellen aber, die nach allem muthwillen uber ihre Gemeine herrschen wollen, konnten nicht leyden, das sie von anderen ihrer schuldigen Gewissens- und Ampt-Gebuhr erinnert werden, und verrathen sich damit, wes Geistes Kinder sie sijn.'* Van Dieren mag 't neemen so als hy wil. Wil hy den Raat van Godgeleerde niet aan neemen, so zal hy ondervinden dat 't Spreekwoord, van de Snyder-tafel genoomen, Waarheit zy: *Lang naaien kort den Draad.* Ondertusschen komt hier uit de nieuwe Kerkelyke Histori ook te pas, doen tusschen de Luthersche Academie te Halle eenig Verschil van wegen de Pietisterye gereesen was met 't Stads-Ministerium, dat boven die Anno 1692. M. Nov. aangestelde hooge Commission [011] eene andere 1700. van den 13 April tot in de Maand van Junij gehouden worden is, volgens bevel van syne Keur-Vorstelyke Doorluchtigheit, waartoe een buiten landsch Theologant, D. Johan Fischer, Koninklyk Sweedsche General-Superintendent in Liefland, President van 't Opper-Consistorie, en Pro-Kantzelier van de hooge School te Pernaw, neffens twee Keur-Vorstelyke Geheime Raaden verordent was. Meer diergelyke Voorbeelden uit de aloude Kerken-geschiedenis heeft D. Hulsman met vry beknopte woorden beslooten; [p11] toonende dat de Ver voor Gods Eer, en de Liefde jegens de Geloofs Broederen genoegzaam zy, die Leeraars daartoe aantefetten. De Natuur der Zaake vereischt ook geen andere Rechters; so als Puffendorf leert. [q11]. Daarom hebben wy reden E. E. Sweedsch Consistorie in 't Aangesicht der Christelyke Kerk te danken voor 't Getuigenis der Waarheit hierdoor versiegelt en aan ons betoont. Zou de Uitkomst niet naar Wensch volgen, so zullen sy, die de Waarheit niet aanneemen, noch gehoorsaamen willen, so veel weniger Verschooning vinden aan den Dage des Oordeels Gods, voor 't Aangesicht der Engelen en Heiligen.

upon them (as the Case did move) to warn, advise, reprove it, and so declare against its Proceedings, as prejudicial not onely to the Wellfare of that Church, but to the common Interest of Truth and Peace; but this was not in Way of Commanding Authority, but of fraternal sollicitude. So did the *Roman Church* interpose in reclaiming the Church of *Corinth* from its Disorders and Seditions. So did *St. Cyprian* and *St. Denys of Alexandria* meddle in the Affairs of the *Roman Church*, exhorting *Novation* and his Adherents to return to the Peace of their Church. If any Dissention or Faction did arise, other Churches, upon Notice thereof, should yeld their Aid to quench and suppress it, countenancing the Peacable, checking and disavowing the Fractious. So did *St. Cyprian* help to discountenance the *Novation Schism*. Thus we all Christians should assist one another in the common Defence of Truth, Piety and Peace, when they are assaulted in the Propagation of the Faith and Enlargment of the Church, which is to contend together for the Faith of the Gospel, to be good Soldiers of Christ, warring the good Warfare, striving for the Faith once delivered to the Saints. So we commit You and the whole Congregation to Gods fatherly Care, remaining,

Dearlly beloved Friends

Your constant true Well-Wishers and Brethren

Philadelphia the 31st Day

of October, 1727.

Jonas Lidman,

Pastour & Provost at Wicacoe.

Samuel Hesselius,

Minister of the Gospel at Christiana.

Petrus Tranberg,

Minister at Racoon.

Andreas Windruswa,

Minister at Pensneck.

Accor-

Accordeert met syn Principaal, 't welk getuigen
1728 den 13 May, op *Loonenborg*, in the
County van *Albany*.

F. Salisbury.
Samuel Ten Broek.

DIt zyn die twee Brieven, myne Vrienden, dewelke
myn Wachterstem rechtvaardigen, en U L. overtui-
gen kunnen van 't onwettig Beroep, waardoor *Van Dieren*
sich tot eenen verleydende Herder, onse Gemeenten tot
verstrooide Schaapen heeft gemaakt. De onwettelykheit
syns Beroeps, waarop 't *Amsterdamsche* Besluit speelt, is on-
wederस्पreekelyk. Want hy heeft syn self, zynde een Sny-
der, en bestedende syn Tyt aan een Ambacht, maar niet
om de Godgeleerdheit te begrypen, ingedrongen, met ver-
cierde Woorden, als dien *D. Baëin* gesonden, nochtans
niet gepromoveert zou hebben: Met Wan-order, een Be-
roep verkrygende, alleenlyk door 't Volk te bekouten, son-
der Beproeving en Toestemming, veel meer met Afkeuringe
van 't Consistorie; de Bevestiging soekende op redelyke wy-
se, echer deselve neemende op onredelyke wyse: Met
Vertoon van een openbaar Looper en Huurlinz. Want van
Skoghary, die hem de Priester-kap genaaid hadden, weg-
gaande, zoekt hy employe onder die op de Kamp; daarnaa
te *Nieuw-York*; self onder de *Gereformeerden*; en hier door
de Mande gedroopen zynde, op *Hakkingsak*; eindelyk (hoe-
wel hy is noch 'niet aan 't Einde vande Wereld) onderkruipt
hy ook myn *Albaanische* Gemeente. Wie dat een Godde-
lyke Sending en Beroep wil heeten, die mag met meerder
recht een Ondier of Weerwolf voor een Mensch houden.

Van

Van fyne onwettelyke Bevestiging getuigen de Heeren *Sweden*: Niet willende zich bemoeijen met een onbequaam Man te bevestigen, op dat sy L. niet Deelgenootschap mogten hebben aan de Ergernis, Scheuringe, en Grouwelen en Ontheilging des Goddelyken Naams, dewelke geene als verlichte Gods Mannen voor uit- en wy ongelukkige voor Oogen siende, befuchten. Wat zoude ons dan beweegen dit Getuigenis te verwerpen en niet aan te neemen? Is alleenlyk *Van Dieren* infallibel, al andere Menschen Leugenaars te kunnen maaken? Is het waarschynlyk, dat al die Mannen, haare Conscientien souden uit de oogen geset hebben, en noch setten, en om uwe Zielen van heil te beroven, haare Zielen in de rappoese geeven? Eertyts heeft hy plegen te pochen over een onmiddelaar Beroep, even dat Brandmerkt hem een Dwaal-geest te wezen. [118] Wanneer en waar heeft hy Christus gesien? Waar zyn de Wonderdaaden? Waar de Kennis in alderley Taalen te spreekken? En wat Beloften zyn daar van, op onse Tyden en op sodaanige Loopers passende? Immers had hy niet behoefte so veel moeite ne neemen, om gelyk andere Leeraars en door hen bevestigt te worden. Of hoe? heeft *Hinkler* verklaart een onmiddelaar beroepen Bisschop te wezen, indien hy *Van Dieren* gepromoveert heeft, den welke ordentlyke beproefde Leeraars afgeweefsen hadden? Wat was dan toch de rede, op nieuws met de klap te loopen, om de Bevestiging by
Do.

[118] Vry wel schryft de Heer van *Seckendorf* noopens des Schoenmaakers *Jacob Bohms* Verdediging (111) es heiffet in summa: 'horen
'sie *Mosen und-auferstunde. Geschweige wenn ein handwerks-Mann mit gants*
'neuen und gezwungenen Auslegung en der Schrift (die Welt reformiren wil,
'und sich weder mit klaren Zeugnissen gödlichen Wordts, noch Wunderwerken
'legitimiren kan.

Do. *Lidman* [119] en *Falkner* zalgr. [120] te bejaagen.

Wy zyn alle Geestelyke Priesteren ; dat is Waarheit. Doch hoe kan daarmede 't openbaare Predikamt vernietigt zyn? Heeft onsen Heiland niet geweeten, 't Leeraamt instellende, wat dese vreemde Grieken weeten? Wy zyn, dat is noch meer, in seekeren sin Bisschoppen. Sulks toont uit *Heb. XII. 15. X. 24. Danbauer.* [111] *Es ist (seyd hy) ein jeder Christ als Bischoff seines neben-Menschen.* En wederom : *Ein jeder Christ ist seinem anderen mit-Christen zum Bischoff gesetzt, denselbigen vor zeitlichen und ewigen Schaden zu warnen.* Sodaaniger wyse kon *Van Dieren* droomen, een Bisschop van de geheele Wereld, een nieuwe Paus te wezen. Wy zyn ook geestelyke Koningen ; zoude ons dit een algemeen Voorrecht geeven, wereldsche Koningen te wezen, door God regeerende? De *Snyder-konink Jan van Leyden* heeft aldus gedroomt ; en die *Pietisten*, 't geestelyke Priesterdom misbruikende, besluiten met reden op 't Koninkryk.

[119] Do. *Lidman* heeft my by monde verhaalt, dat *Van Dieren* te rug komende van *Manatarnien* hem hemel-hoog in de *Sacristey* te *Vicacow* gebeden had, om hem te promoveeren.

[120] Do. *Falkner* heeft dit Getuygenis onder eige Hand op gestelt :
Als er von Pensylvanien zuruck kalm, nachdem er da, auf eine unordentliche ungeziemende weise von einem alten Pfaltzischen Prediger, ordiniret, und mich an der Raritans fand, ersuchte er ebenwohl mit vielen scheinheiligen Reden und mißbrauch des Namens Gottes, ob ich I. F. ihn nicht wolte ordiniren, verschweigende, das er ordiniret (welches er vor recht und wohl gethan, erkennt) und als er in York kalm, lies er mich dabey, das er nicht ordinirt und als ich darnach es erfuhr, und ihm vorhielte die Falschheit und Mißbrauch des Namens Gottes, die er an Raritans, da er mich so ersuchte ihn zu ordiniren, begangen, hat er zuletzt nach bestraffung mich um des Bluts Christi willen um Vergebung gebeten, sagende, der Teuffel habe ihn verblendet, er konne blutige Thränen drüber weinen, das er das gegen mich, der ihn liebe erwiesen, gethan habe
 Die Geest-dryver ! Hier belydt hy ; wat geest hem openbaaringen toont, en uyt hem spreekt.

Koninkryk. [121] Wat uitkomt is daarvan te wachten? Pretendeert in tegendeel *Van Dieren* een middelbaar Beroep te hebben, een *Luthersch* Predikant te wezen, gelyk te befluiten is uit syne poogingen om naar hedendaagse wyse bevestigte te worden? So stond hem te toonen, dat syn Beroep en Bevestiging volgens de Order van Gods geopenbaarde Woord, en onse Symbolische Boeken geschied was. Maar indien 't hier aan alle Kanten met *Van Dieren* hapert, als een die van Jeugt op niet de Godgeleertheit maar 't Snyder- of Silversmids Ambacht geleert heeft; die niet met de Eerste Vingeren aangeraakt heeft, wat op hooge Schoolen geleerd word; die geen Lettertje te toonen heeft van voor eenig Consistorye beproeft te zyn; die syn self heeft ingedrongen door een onnoosel Volkje te bepraaten; die van eene Plaats en van een Volk tot het ander loopt, blyken geevende of eenen veranderlyken God of geen en te gelooven, geene Religie toegedaan te zyn, maar deselve gelyk een Scharwensel te gebruiken. So is middag-helder en sonne-klaar, dat syn Bevestiging tot 't heilig Amt van een *Luthersch*

[121] Die swermer I. F. Rok roepende: *Ich fodere durch den ewigen Geist gesalbte Priester*, die voegt 'er by: *Ich fodere meines Reichs Ampt-leute*, siet Saml. von A. u. N. 1725. p. 478. En een ander Auteur van 't Boek *Unfug der Pietisten*. schryft p. 27. *Das thatige Christenthum ist nicht der Endzweck der Pietisten, sondern das Tausend-jährige reich, darin sie mit den Münsterischen Wiedertaufern die konige und Potentaten der welt trachten unter die Füsse zu treten. Erstlich suchen sie nuhr ihr geistliches Priesterthum zu be haupten, und das Ministerium zu unterdrucken; haben sie das weg, so folget weiter, das sie auch Konige fur God seyn müssen. Denn es heist ein Königliches Priesterthum, das Petrus i Pet. 2. 9. ihnen versprochen, darum das sie nicht nur Priester, sondern auch Konige seyn sollen Apoc. I. 6 V. 10. Diesen ULYSSEM spahren sie mit dem Polyphemo bis zuletzt.—Wer hatte dem Bernhard Rottman angesehen, da er noch evangelischer Prediger war, das er mit seinem Knipperdolling gantz Münster rebellisch machen, und verderben wurde!*

Luthersch Leeraar onwettig gedaan is, al had hy een Commissie te toonen, die met honderd Segels versegelt was ; ja, al had hy *Zedekiaas* des Soons *Cnaenans* Ysere Hoornen op syn Hoofd, so is hy een onecht en Bastaard-Leeraar.

Wilt gy *L. myn beminde*, dat niet insien ? veel meer U laten blindhokken van deese Man, die hem vermeet te zyn een *Leyder* der Blinden, self een blinde *Leyder* ? Ik vraag U *L.* noch eens, of gy bestaan wilt op uwe Conscientie te neemen, voor goed te keuren, wat andere wyse onsydige Mannen af gekeurt hebben en verwerpen ? Slechts daarom, dat my voorsprooken hem tegensprooken word. De Zaak leid voor uwe Oogen, gy kont, so gy wilt, oordeelen van de Eenstemmigheid met Gods Woord. Wilt gy dat ook verwerpen ; daarom dat 't *Van Dierens* gedoen afkeurt ? Sommige syn so verre gegaan om te seggen : So *Van Dieren* niet gepromoveert was, sy wilden hem aan de Noord [122] laten promoveeren. Die geene bedenken niet, wat sy seggen of doen. Predikanten bevestigen heeft meer op, als 't spreekword seyd : 't Is so licht te doen, als de Hand op 't Hoofd leggen : meer dan de Kap vouwen en den Hond op 't Hooft leggen. Wat Kapelletje zal voor sodaanig Paapassen, of wat Rasp-huis voor sodaanig een Bisschop ? Ja ! die *Slyker*, hy koop speck syne *Documenta* te besegelen, en melde sich

[122] In Noord- of Nieuw-Engeland zyn twee *Presbyteriaansche* Hoogeschoolen, als d' een te *Nieuw-Haven*, in 't Graaffschaft van deselve Naam, onder de vereenigde Colonie van *Connecticut*. (111) Doch dese Academie is nu ontrent twee of vier en twintig Jaaren geleden te stand gebracht, en begint nu eerst befaamt te worden. De tweede Hoogeschool is dat Collegium te *Nieuw-Town*, naaderhand om die redens wil *Cambridge* geheeten, acht Engelse Mylen van *Boston*, in 't Graaffschaft *Middelsex*. (111) Hier toe is 't Begin gemaakt *Anno* 1630. Hoewel de vast stelling door Gouverneur

ſich. Hier is een Proefje, [123] waaruit, is 't dat hy 't leefen of verſtaan kan, hy mede gelyk als met Ellen afmeeten mag, dat hy een ſo langen Neus aan de Noord, als aan de Suyd komen mogt te krygen. Maar dan ſo 'ta al even veel is, ſo mogt hy den Neeger *Do. Syn Copalations-maat* daarom verſoeken. O blinde Wereld, die ſodaaniger wyſe voor Waarheit verklaren moeten, 't geen ſy hen ſelve beſta hebben, niet te zullen gelooven waarachtig te zyn.

Noch een ander is Wyſer, voorgeevende, *Hinkler* zy door Biſchoppelyke Macht geautorifeert, Predikanten, ſo mede *Van Dieren* te beveſtigen. Dat luiftert nauw, wanneer daar by gevoegt word, *van twee Biſchoppen geautorifeert*. Want tot een wettig Predikant te beveſtigen is een eenvuldige Autorizatie genoeg. Schier had ik geſeyd: Sy liegen als of ſe [124] *Luthersche Psalmen* ſongen. Dat is op myn

N Taal

vernour en Counſel 1640. geſchied is. Een daarvan is genaamt het *Harvardſche* [p. 66. 156.] het ander *Stoughtonhall*, [p. 125.], miſſchien voor de Indiaanen, dewelke hier den Gradus van *Baccalaureus* en *Magiſter* aanneemen. Van 1700 aan is men beſig gewest, een Boek-ſaal, en Mediciniſch Tooneel aan te leggen. [p. 119.] Eindelyk heeft dit *Collegium* een *Diploma* verkregen voor *Doctores* te maaken. En hoewel in *Mr. Viſchers Gros Britanniſches America* (1710. 8) daarvan ik my bedient heb, p. 173. aangemerkt wordt, dat buytens *Mr. Increase Mather*, niemand tot Doctor gepromoveert zy: So is uyt 't *Catalogus eorum, qui in Collegio Harvardino, quod est Cantabrigiæ Novanglorum, ab Ann. 1642. ad Ann. 1727. alicujus gradus laurea donati sunt*, toonbaar, dat deſe *D. Mather*, die *Crescentius Mather, Socius, Rector & Præſes* genoemd word; Anno 1656 Doctor gepromoveert zy; maar voor hem en Anno 1642 hebben alreeds *Benjamin Woodbridge*, en naa hem Anno 1678 een ander *Cottonus Mather*, inſgelyks Anno 1700 *Timotheus Cutler* deſe Eer genooten. Er is 't Getal der gene die alhier gepromoveert zyn, begroot op 993. (w11)

[123] Om redens wille gaat verder en ſiet de Aanwetting [xii].

[124] Beſchaamt zou ik wezen over ſodanige ſegswyſe te gebruiken; maar 't is om hem te beſchaamen die Vinder daar van is, en Voorpleyter. Den Heer *Carolus Tuxman* heeft Lof en Roem verdient door ſyne ernſtige en

taal, 't is Waarheit. Waar 't niet dat ik verstaan had,
dat

en Theologische Stoffen tegens de grouwelyke Vrygeesten aan 't Licht gestelt. [vii] Dat hy een Liefhebber zy van sedelyke Gesangen, blykt mede ult syn Beginsel van Hemelwerk. Ik geef ook aan syne Bedilfuchtige Keur-meesters 't over, om te ondersoeken, of *Algerbe* in Spanje ligt. P. 1 p. 158. Of *Margarete* uit 't *Latyn* voortkomt, meer dan *Agatha*. P. 2: Voor. **. 3: b. Wat reden hy hebben mag sekere Natie dus haatelyk te handelen, om niet alleen de Smaad-naamen van de selve op te baggeeren; P. 1. p. 212. maar mede soongerymt gelyk als p. 154. en elders te pas brengen: Of dat niet heeten mag Gods heilig Woord misbruiken, wanneer hy p. 129 den *Wyngaard O. D. A. snyden*, een aardig *Paschnaam* en de *Bruid leiden*, 't welk 't selfde seyd, een *Werk der Duisternis* noemt. Ten minsten kan ik niet verkroppen, dat hy sulc lelyke Bullebak van Spreekwyfen aanhaalende [zii] dus bescpottelyk naa den Oorspronk vraagt. Al schoon sodaanige belachelyke reden den *Lutherschen* tot Satisfactie dienen. [ai2] Hy vraagd zoude het sien op de vaardigheid, om dat de Toonen der *Luthersche Kerk-gesangen* rasser gesongen worden dan de onse? Of zoude het wezen om dat die *Wyfen aangenaam* zyn? Ey lieve, is dat niet vry wat *Cycloopsch* beslooten? Wat aangenaam is dat, zyn Leugens: Wie ras spreekt die liegt? Wy singen de *Psalmen Davids* in onse *Nederduitsche Kerken*; kunnen die tot Leugens veranderen van ons gesongen wordende, meer dan wanneer sy van andere gesongen worden? [bi2] De *Hoogduitsche Gereformeerde* singen ook ras, en almede gemeenelyk onse Lieder; dit bruikt geen Bewys. Veele der *Gereformeerden* hebben haar met sonderlinge *Vertrouffling* bedient van *Luthersche Gesangen*, wanneer sy waren om den Geest te geeven. [ci2] Mag dan in den Mond der *Gereformeerden* *Waarheit* wezen, wat Leugens zyn in onse Monden? Of is 't, seyd den Heer *Tuynman* verder, om dat de *Leugenaars* noch vroom willen schynen? Dit is so lelyk en onbeschoft gesproken, dat ik 't niet uitpluisen mag. Hy mag dan onse Lieder voor Leugens achten, en die goede Leeraars pryfen, op de welke past 't geen 'er volgt: *Leugenaars zyn goede Paapen, &c.* Doch wanneer hy vervolgt: *Ik laat andere dit beter raaden*, so geeft hy 't op, een goede *Waarsegger* te wezen. En ik denk dat *Sirach* het beter heeft geraden, dan den Heer *Tuynman*. Men liegt gern van de Lieden seyd die C. XIX. 15. So my vry flonde *Kanttekeningen* daar op te maaken, ik zou setten, op de Lieden, namentlyk op de *Luthersche*. Hoewel voor een *Kanttekening* van de LXX. *Overfettters* mogt sy niet passeeren. Echter is 't *Waarheit*, en 't gaat al meer so als *Do. Dezius* te *Rotterdam* klaagt: [di2] *Dat aan ons dikwyls, so wel van onweetende als quaadaardige, sulke Stellingen, Gewoelens en Leere worden toe gedicht, en ten Laste gelegd, die wy nochtans nooit hebben gehad, veel min in onse Symbolische Boeken zyn begreepen noch staan, ja, zelfs*

dat *Van Dieren*, 't Avondmaal, als voorgefeyd, uitdeelen-
de, aan iemand in 't Kamer-kapelletje geroepen zynde, een
Boek van *Lutherus* getoond had, by oogenschyn bewyfen-
de, dat *Lutherus* op de felve wyfe, gelyk als *Van Dieren*,
het Brood gebrooken zou hebben. Doen dacht ik, de
Satan was geheel los geraakt de Wereld te blindhokken

felfs zyn verfoeiende en verwerpen. Hy wierd voor een wys Man gehou-
den die de *Luthersche* uit gekreeten heeft als niet geloovende, *Dat Christus*
ten Hemel zy gevaaren. So veel seg ik tot een Staaltje. En my toe-
grauwde onder meer dan vier Oogen defelve, wy geloofden geen Goddely-
ke Verkiefing; verftaat, had ik seggen mogen, fodaanige gelyk te *Arminius*
beschryft. [612] So is 't aller gemeent, den *Lutherschen* die van ons fo
klaar en openbaar en duifendmaal verworpen Confubftantiatie [fr2] aan
te wryven: Geloovende een waarachtige [gr2] wefentlyke Tegenwoordig-
heit van *Christus* Lighaam en Bloed; fodaanig dat, 't geen *Christus* ons 't
Brood in 't Sacrament neemende, te eeten geeft, fyn waarachtig Lighaam
zy, en wat hy ons, den Wyn in 't Avondmaal neemende, te drinken geeft,
fyn waarachtig Bloed zy: 't welk van alle die dit Sacrament gebruiken
waarachtig gegeten en gedronken word, fo als 't de Verholentheit van dit
Sacrament en 't Verschil der Hemelfche en Aardsche Stoffe vereifcht.
Al dit, volgens (1.) de Woorden van *Christus*, die fyn Lighaam in dit
Sacrament te Eeten, en fyn Bloed in dit Sacrament te Drinken ingeftelt en
bevolen heeft: Want daaruit mag men aldus befluiten: 'Gleich wie

der Leib Christi und sein Blut mit Brood und Wein durch die Worte der
Stiftung im gebrauch des heiligen Abendmahls vereinigt find; also werden
sie auch empfangen, gegessen und getrunken. Nun aber find Christi Leib und
Blut mit Brood und Wein durch die Worte der Stiftung im Heiligen A-
bendmal vereinigt, nicht leiblich, natuerlich und menschlicher Vernunft und
Sinnen begreiflich; sondern Sacramentlich, und uns unbegreiflich. Derowe-
gen werden d. r. Leib und Blut Christi mit Brood und Wein im Abendmahl
gegessen und getrunken; nicht leiblich, natuerlich und menschlicher Vernunft
und finnen begreiflich, sondern Sacramentlich, im Geheimnis, ubernatuerlich,
und uns unbegreiflich. (hr2) (2.) Volgens de Verklaaringe des Apo-
stels, die fulks te zullen geschieden beschryft, door dat het Bloed zy de
Gemeenschap en mededeeling van C. Lighaam, en de Wyn zy de Gemeenschap ende
Mededeeling fyns Bloeds. (ir2) En (3.) volgens 't algemeene Christelyke
Geloof, (kr2) waarin wy belyden, Dat de Menfch Christus Jesus waarach-
tig God en de waarachtige God Almachtig is. Want waar 't dat wy dat
niet geloofden, of dit ontkennen wilden, fo waaren wy geene Christenen,
maar felf die Anti-Christ die geschildert word, 1 Joh. II. 22. 23. IV. 3.

en met Leugens te bedriegen. Laat Mr. *Hinkler* voor my een vreemde Knecht wezen, die synen Heere staan mag en vallen. Alſchoon hem mede te Beurte valt, 't geen *Dan. Falkner* in *Curieuſe Nachricht von Penſylvanien* p. 56. ſchryft: *Die Leute alhier inſgemein verſtehen ſo viel von der Krankheit menſchlichen Hertzens, das ſie wiſſen, wan auch der Pbrer Krank is, ſonderlich wen er unordentlich Krank wird. Daher dan auch die Raiſonirung mehr gefubret wird, uber das Leben als uber die Lehre des anderen.* *Hinkler* ſelf een Man op ſyn Daagen zynde, behoort te weten, dat den Tyt gemaakt, om Rekenshap te zullen geeven van in 't Amt gekomen te zyn, en hoedaanig hy ſich daarvan heeft gequeeten. Alleenlyk ſeg ik dit, al war Mr. *Hinkler* de wettigſte Predikant in ſyn Pontificaal gedoſcht, voorſien aan elke Vinger met Biſchoppelyke Bullen; echter heeft hy een quaalyken Miſgreep gedaan in *Van Dieren* te beveſtigen op een onordentelyke wyſe; geen wettig Beroep, geene Atteſtaties toonen konnende; die van 't *Sweedsche* Conſistorie onbequaam geoordeelt en afgeweſen was; En ſo dat niet in den weg gewelt was, *Van Dieren* zou ſich weinig om den Biſchop *Hinkler* bekommet hebben. En hy die een anderen op onredelyke wyſe in 't Amt kruit, is niet minder deelachtig van de Sonde, [125] Straffe [126] en Schande

[125] Dat dit Sonde ſy, een onwettige Beveſtiging te beſtaan, ſeyt ſelf de Geelt der Waarheyt 1 *Tim.* V. 22. met dien mogen die Blanketters en Voorpleiters 't opneemen. So is ook duydelik en klaar, dat ſo een *Uſurpateur* van Biſchop, als een Baſtaard van Leeraar in gelyke Verdoemenis is. Dit is ſo gewis en ſeker., als onſeker de Boodſchap van Sint *Pieter* aan *Leo* den Paus weſen mag. [112]

[126] De Straffen, die beyde over hen haalen, is Gods Gramſchap, en ſwaarder dan dat de Pyn der Helle genoeg ſchynen mogt, om dit quaad te

Schande, [127] die daaruit voort komen, dan die geene self die dusdanige kromme Wegen inslaat. Sulks dat hen beiden iemand heeft toegewenscht, Dat de Wind hen gelyk als de Sprinkhaanen (128) mogt weg waayen in 't Roode Meir. *Van Dieren* self, so hy dit Spreukje niet acht voor uit den Wind opgesnapt; by aldien syn Promotie meermaals geseyd is onder *Jan Balboorns* Handen geweest te zyn, zonder van *Hinklers* Autorizatie te reppen, nochtans heeft hy die Promotie onwettig verklaart, indien hy na der Hand gesocht heeft by andere op nieuws promoveert te mogen worden, *Hinklers* Promotie verbergende: en indien hem noch onlangs die vertroosting ontsnapt is, *De Schuld zy dan by Hinkler, die hem onwettelyk promoveert had, so 't onwettig ware.* [129] Ja Wat noch meer is, wie kan seggen, dat *Hinklers* Autorisatie het Segel draagt, of syn aan *Van Dieren* geusurpeerde Bevestiging wettig zy gedaan: *Hinkler* sich self daarop schamende, en hem gepromoveert te zullen hebben ontkennende, een Geval van Nood verciende;

te wreken, om dat men beduchte heylige Dingen niet heyliglyk handelt, en de Sielen dus gering acht, die Gods Soon so hoog heeft geacht, om te doen, al 'tgeen hy gedaan heeft; volgens 't Getuygenis van *Chrysostomus* (m12)

[127] De Schande is daarin bestaande, dat, indien men 't heylig Amt niet meer in waarde houdt dan dus lichtvaerdiglyk te werk gaan; elk een denken moet 't syn Broederen van gelyke kappen, hy die de Bevestiging voorneemt, en sulkeen die bevestigt wordt. *Glycerius* de Kayser heeft nient alleen, onwettig beroepene, maar selve een onwettige Bevestiging onderneemende, en dartoehand leenende, uytgebannen. (n12)

[128] Want sodaanige Slykers syn gelyk aan die sprinkhaanen der *Egyptenaars* den bloeyende Staat der Kerke Gods verdervende. (o12)

[129] Maar goede Meister *Van Dieren*; Dat houdt niet Steek, te seggen *Wat gaat ons dat aan?* Sie gy daarvoor toe. Hy die u heeft ingekruyt; heeft 't grootere sonde; (p12) Edoch is uw verschooning een aanklaage ende weg ter vertwyfeling volgens 't Vonnis van *Chrysostomus* (q12) noch meer siet in deaanwysingen (y6)

rende ; sulks dat hy bevestigt te worden niet had noodig gehad. Do. *Lidman* 't eerste met Eede willende bewaarhouden, so laat ik aan wyser Menschen over te oordeelen, of op diergelyke Praat een Kerk te bouwen is, en of een Christelyke Gemeente, en derselve Voorstanders, die overweegen wat Zielen der Menschen zyn, hunne Conscientie gerust mogen stellen over de wettelykheit eens Leeraars die door sodaanige Praatjes word staande gehouden tegen heldere Reden ende Besluiten van E. E. Consistorie. Bedenkt doch, Christenen ! dat gy L. Gods Woord verwerpt, naar 't welk de Beproeving is geschied ; Dat gy de Kerkorders, dewelke in sodaanige Ongeregeltheden niet gedoogen, bruskelyk overtred ; dat gy Eerwarde Gods Mannen in 't Aangeficht laastert, als de Goddelyke Waarheit en Eer, hunne Conscientien en Amts-plicht, uwer en ander Zielen Welvaaren uit de Oogen settende ; dat gy L. eenen *Autocriton*, een sich selven Verdoemende rechtvaardigt, en voor staat die hem self verwerpelyk maakt, door uwe Conscientien te verwarren, uwe Religie verbaasterende, uwe Gemeenten scheurende ; dat gy het onwaardeerbaare Pand van onse *Luthersche* Religie tot een Vrybuit geeft, alle Swermerye de Deuren openende ; Dat gy uwe Kinderen in 't Gevaar stort, van meer grootere Dwaalingen ; dat gy L. U, gewaarschouwt zynde schuldig maakt, aan al het quaad, dat alreeds onder ons gestookt is, het toekomende niet sluitende, al het Onheil dat onder ons smeult, drygende metter haast in lichte Vlammen uit te barsten, so gy 't niet zoekt te smooren, aan al het Verderf, dat ons te beurte kan vallen, God aanschouwende dit ons bedryf met een Oog van Gramschap en Wraake, is 't dat gy L. niet van Sin, van Taal, van Daaden wilt veranderen, bedenkende wat tot uwe Vrede

de dient. So gewis als de Onwettelykheit deses *Van Dieren* betoogt, en middag helder in 't Licht is gestelt: So gewis maakt gy L. U deelachtig van syn boose Werken door hem verder voor te staan, en al syne Voorpleyters en Blancketers. [130]

Ten

[130] Siet 1 Tim. V. 22. *Legt niemand haast de Handen op, maakt U ook niet deelachtig vreemder Sonden.* En dit Woord gaat alle Christenen aan, 't geen wy leesen, 2 Joh. v. 10. 11. *So iemand tot U lieden komt, en brengt dese Leere niet, dien neemt niet in 't Huis, en groet hem ook niet. Want wie hem groet die maakt hemself deelachtig van syne boose Werken.* Maar ten opzichte van een Gemeente, die eenen onwettigen Leeraar heeft, getuigt Cyprianus (r12) De Schuld des Leeraars kan niet anders dan gelyk als de Pestilentie de geheele Gemeente besmettelijk maaken. Ja bedenkt dit wel, gy L. op Skoghary, en die gy hem de Handen geleent hebt, om in 't Amt te kruien, ander wegen inslaande dan dewelke die Gemeente goet gekosen had; die gy gewaarschouwt bent door de Heeren Sweeden, by Mond en by Geschrift, dat gy niet zoudet U verflouten de Wetten van Gods Huishouding te overtreden. Waarmede overeen komen de Woorden van Th. Großbauer, seggende:

'Unordnung in der Kirchen ist nicht aus Gott, sondern aus dem widerwärtigen, welcher erst die Kirchen-Ordnung im Paradies aufgelöst. Er biliet grossen Herren Bischöffen, und Pfarherren ein, (merkt dit Bisschop Hinkler, en Pfarheer Van Dieren, en die wyser zyn willen als andere) es schade nicht, das ein wenig die verfaßte Kirchen-Ordnung versäumt werde; es betreffe doch nur Ceremonien und mitteldinge, wenn nur die selbe in Drostribus, was die reine Lehre belangt, in acht genommen, und Gottes Wort rein und lauter auf der Cantzel gepredigt wird. Aber alle diese Leute wollen nicht merken, das der Widerwärtige seine Teufcherey alhier gebräuchet, und indem er ein kleines, auch das geringste Gelenk aufbeuget, das er damit die Gantze Kette schimpfret, und von einander löset: In dem er ein einzig Radlein an dem Uhrwerk ausnimmt, das damit das gantze Uhrwerk verdorben ist; und Stille stehet.' Gy L. op Skoghary bent 't

die met oogen aangien hebben; hoewel de meeste alreeds elders vertrokken zyn, wat Verbaastering in onse Religie, wat Wanorder en Grouwelen, wat Ergernis en Scheuringe onder onse Broederen hy heeft aangericht: Gy hebt 't beleefd; gy weet 't, so gy 't weten wilt, hoe getrouw hy gehandelt heeft by uwe Gemeenten, die hem, laat ik so seggen, in Eer geset hadden, dat hy U, in plaats van dankbaar te wesen, verlaaten heeft; ander Gemeenten en Gesintheeden soekende. Gy bent, die in uwe Conscientien beroert zyt geworden over wat ander daarvan gesenteert hadden, en hebt

my

Ten laatste vraag ik dan voor God U L. die gy van
myn

my afgevergt, dat ik als een *Philippus* de onnossele mogt onderwyfen; om niet de Sielen van een geheele Gemeente in 't Gevaar te stellen. Gy weet immers, dat ik niet gesocht heb, U L. te verwarren, of aan my te trekken; hoewel gy gedacht had van myn Plicht te zyn, U te komen sien, sonder Consent van myn en uwe Kerk-raad. Want twee maal den eersten Winter op *Loonenborg* versocht zynde, heb ik 't van Hand geweest. Voorlede Jaar naa boven gekomen zynde, om voor onse *Albanische* Broeders te Collecten, heb ik in *Do. Eligs*, ende niet in *Van Dierens* Kerk gepredikt; om die reden, die uwe Kerken-oudste aangehoort en aangenoomen hebben, sonder de selve te kunnen wraaken. So heb ik van dien heiligen Vader niet gerept; schoon ik wist, dat sommige van U L. Brieven hadden, waarin ik lelyk genoeg en als de schandelykste Quaad-doender geschildert ben; ja vele verwondert waren my te sien, van wien sy gehoord hadden, dat ik al uitgebeeten en op reys zyn zou naar *Holland*. Nochtans by aldien ik naa der Hand een Brief ontving, van seker Man, wien syn Styl en Pen verrad, en van drie andere onderteekent is, sub Date 1727 den 21. August. van dese inhoud: *‘Sintemahl es den Eltisten auf ihre Verantwortung ankahme, wie auch der Gemeine selbst, dan niemand verdirget seine Schafe einem untreuen Hirten; nun dieses trifft nicht unvernunftige Thiere an, sondern die Seelen der Menschen, fur welche Christus gestorben ist, und werden einmahl wieder gefodert werden, wen der Herr Christus wider kommen wird, Gericht zu halten. weilens es dan so wichtige Sachen sind, die einfaltige Leute, zumahl Bauersleute nicht grundlich verstehen, und mit jenem Kammerer wohl sagen mussen, wie kan ich, so mich niemand anleitet, und bedurffen auch eines Philippi, der durch den Geist Gottes gesandt, uns unterrichtet; so ersuchen wir ernstlich und bitten, uns davon zu unterrichten, &c.* So heb ik U L. terstond 't *Amsterdamsche* Extract en hiernamaals 't *Sweedse* schryven op gestuurt. Maar wat Reden hebt gy nu, dit alles voor Leugens te verklaaren, myn Naam op 't haatelykste te radebraaken, de Beloften aller op *Skoghary* woonende aan onse Broeders, als of gy Bastards wart van ons, te staaken, en noch boven dien andere Gemeenten, die dit Dier niet willen aanbidden, te willen dwingen, dat ook sy eenen Wolf in plaats van eenen Herder souden aanhouden. Eerst was ik een *Philippus* door den geest Gods gesonden: Nu integendeel al wat lelyk is, om dat ik niet wyser of so mal wesen wil, goed te keuren, 't geen ander Godsmannen afgekeurt en verfoeyt hebben. Wilt gy U niet raaden laten, 'so staat U ook niet te helpen. Maar weest verseekert, gy Schalk uyt uw, Mond een Pen sult gy geoordeelt worden, en God sal van uwe Handen de Sielen eischen, die gy ten Roof overgeeven hebt, uwe eige Siel niet achtende, hoewel gy wyse genoeg zyt, mooy daar van te praaten!

myn *Albanische* Gemeente zyt, end U dusdaanig hebt af-
 gescheurt, uw' wettigen Leeraar verlaatende [131] en
 deese Wyfelaar aanhaangende, hem met Uytfinnigheit
 te pryfen, als of hy alle Menschen kon leevendig ten
 Hemel brengen. [132] Of 't Wysheit zy, seggen tegen al-
 le Reeden: *Laat ik Gek wezen?* of gy L. noch verder
 aldus wilt doolende gaan, en een *Ephraim*, als een ver-
 lokte Duyf wesen, die niet merken wil, dan *Egypten*
 aanroepende, dan tot *Afsur* loopende. Gy verstaat wel, wat
 ik seggen wil, en sult best weten, wat gy L. geseyt
 hebt. Ik houd uw' Woord U L. voor. Gy hebt geseyd: *Gy soudt niets te doen hebben met hem, syn onwettig Be-
 roep aan den Dag zynde.* Bent gy niet gewarschouwt door
 t' *Amsterdamsche* Schryven? Kan jets dudelyker zyn, dan gelyk
 't *Sweedsche* Consistorie sich verklaart? Ten eerste in 't ge-
 mein: *Wy also ontkennen hem te wezen een Prediker of
 Dienaar van Christus:* En ook ontkennen wy hem te wezen
 een Broeder in de Heilige Dienst en Order van onse *Luthersche*
Kerk. Hierna in't bysonder: *Gy hebt U L. vry wel ge-
 queeten in hem te hinderen van de Dienst in U L. Kerk,
 en sult noch beter doen, so gy hem syn Leefdaage nit meer en
 hoort.* Myn Beroep tot U L. is wettig, dat hebt gy bekend:
 Hoe kan my dan worden afgevergt, myn Kudde te ver-
 laaten? Verlaaten en overgeeven aan een Wolf, om
 deselve te verstrooyen en verdoen? Gy zegt vry en open-
 baar, en hebt meer dan eenmaal tot andere en tot my
 spreekende

O

[131] De Klagte van *Chrysostomus* (s12) past vry wel op my; *Dat som-
 tyts een Leeraar verwerpelyk word, om dat hy van andere gepreejen word.*

(132) Wederom naar de Taal van *Chrysostomus*, (t12) *Dat men uit onver-
 stand onwaardige Leeraars Hemel hoog pryst, om rechtsinnige Leeraars in een quaad
 aansen te brengen en neer te loopen.*

sprekende betuigt: Gy *badt tegen my niet*; Niet tegens my *Amt*; Noch tegens mynen *Persoon*. Waarom benauwt gy dan myn *Siel*? en doet myn *Hert* van droefheyt door-griefd worden, over de *Versmaadheit* myns *Amts*, over 't Verkorten van uwe *Beloften*; over 't dwarsboomen van myn *Onderneemingen*, over't *Verscheuren* en *Verstrooyen* van die geene, die van uw *Vleesch* en *Been* zyn? over de wreede *Verbaastheyt* tegen uw *Ingewanden*, tegen uwe *Sielen*, tegen *God* in de *Hemelen* te woeden onophoudelyk? [133] Nooit mag in onse *Daagen* gehoort zyn, dat een *Leeraar* van *Leer* rechtsinnig, van *Leeven* onbesproken, in syn *gedoen* onberispelyk, van syn eige *Geloofs*-genooten en *Vrienden* (want gy segt: Gy *beht niets tegen my*,) so snoode is mishandelt geworden gelyk als ik, so achter de *Rug*, als self aan *Heylige Plaatse*. [134]

Doch

[133] Ik weet niet, zal ik over die *Baldaadigheid* klaagen, of meer over *Gods Langmoedigheid* my verwonderen; dat mag wel heeten: *En, qui Christiani sunt, (die hen Voorstanders van de Luthersche te wezen beroemen) servius etiam quam Adversarii, quam Hostes Christi Opes perdunt. Tibi Gloria Domine, quantus apud te abyssus clementiae, quanta est patientiae copia!*

[134] Daarvan sullen wel geen *Liedjes* gedicht worden, om langs de *Straaten* en *Huysen* te laten singen. Wel die geene, die berouw hebben over des *Jesuyters Batoli* raad niet opgevolgt te hebben! Ondertusschen sal ik *Lutherus* raad opvolgen: *Es halte sich ein jeglicher diese lehre, das du nicht scheltst noch fluchest, sondern alles gutes wunschest und erzeigst, Denn er wird doch wohl seinen Richter vinden, der es ihm nicht schenken wird, ob du gleich nicht rachest, noch zu rachen suchst. Denn God wil keines Muthwillen ungestraft lassen, sondern selbst richten an unsern feinden, und ihnen heim schicken, was sie an uns verdienen, wie er selbst spricht: Mein ist die rache, is wil vergelten—Darum halte deine faust stille, und gib raum seinem zorn und straffe, und lass ihm machen, als der nicht wil ungerochen lassen, und HARTER STRAFFET DEN DU ES BEGEHREN MAGST. Denn er hat nicht dich sonder viel hoher God selbst angetastet, und ist schon in seinen Zorn eingefallen, dem wird er nicht entlauffen, wie ihm denn noch keiner entlauffen ist. Was wilt*

Doch dat zal ik versmerten, en God bidden, om 't allen te vergeeven, noch aan iemand van U L. of aan uwe Naakomelingen te wreken. 't Zal geschieden, is 't dat gy L. tot bedaaren komende, tot God wederkeeren zult, en uwe Sielen redden. Wat Dol-driftigheid is toch, dewelke gy L. toont tegen uwe Geloofs-Broederen, die boven dat bykans allegaar naa 't Vleesch uwe Vrienden en Bloed-vrienden zyn; Om te bestaan 't geen U L. in 't Verderf brengt? 't Grootste Verderf, die Sielen Mordenarye, is onverwinbaar: Indien de Godsdienstigheid tot spyt van andere Sielen gepleegt word, hoe kunnen uwe Zielen gevoad worden? 't Avondmaal word gehouden tot aanstoot van uwe, tot ergernis van andere Sielen, is dat niet Sielen Mordenarye? Dit allerduurste Liefdemaal van de uitmuntenste Liefde Jesus tegen ons word aangestelt, den Toorn en Gramschap voor God en Menschen te openbaaren, die echter niet in 't verborgen gequeekt, en alleen met niet bloedplengen niet geoeffent is. Want hy die 't uitdeelt, seyde vry, *Hy zoude my een Broek van 't selve Laaken maaken; hy was gekomen de Loonenborgsche te verstrooien gelyk die op Hakkinglak: Die 't ontvangen, lochenen niet, onse Vergaderingen te schuwen, om dat se hen den - - - overgeeven hebben, de Broeders te breeken, de Kerk onder de Voet te hebben, eenen eige Domine te houden, van geene Versoeninge te hooren.*

O 2

Immers

*'wiltu den zurnen; weil schon Gottes Zorn, der unmässig grosser und
 'schwerer ist, den aller Welt zurnen und straffen, über ihn angangen ist,
 'und bereits hoher gerochen, den du dich rachen kontest, und hat dir
 'nicht den zehnten theil so weh gethan, als ihm selbst. Warum wiltu
 'den viel fluchen und rachen, weil du siehest, das er in solchem schweren
 'Urtheil lieget, das du dich vielmehr seines Jammers erbarmen soltest,
 'und für ihn bitten, das er mocht herab kommen, und sich bessern.*

[W 12]

[135] Immers is dat niet anders, dan met bloedige Handen

[135] Dat is klaar, indien hen een algemeene versoening aangeboden is door dit geschrift, dat de kerken-dienaars hebben omgedraagen, aldus luydende :
Immanuel ! Al onse Broeders in 't gemeen en in 't bysonder worden mitsdien vriendelyk en van Gods wegen versocht, dat syl, doch eenmaal gelieven willen, ter harten te neemen, dat die Scheuringe, dewelke gelyk als een Vuur voor langen tyt onder de Asch geglimt, en eyndelyk opgevlamt heeft, niet anders dan onse Heylige Religie doodelyk, onse Sielen schaadelyk, allen Christenen ergerlyk, en God vooral misbagelyk vallen moet. En dat, so wy anders onse Sielen en Saaligheyt willen redden, het geraadenst is, tot een algemene en bertelyke Versoening te komen ; sonder dewelke wy ten eenemaal leeven noch sterven mogen, noch eenigfins ons van Gods Genade verseecken. Tot dien eynde, en overmits boven dien de Rekening van wegens 't Collecten-geld, ter selven Tyt in tegenwoordigheyt van twee syner Koningklyke Majesteits Vrede-Rechters sal worden opgemakt en afgeleyt : So wordt de 13 deeser aanstaande Maand van May ; twelk syn sal de maandag volgende op den derde Sondag na Paschen, beraamt en vastgesteld, om op Loonenborg in 's Domines huys, so vroeg als 't mogelyk is, by een te komen ; so 't ware, dat iemand, sonder beoorlyke Satisfactie te krygen, de Versoening niet kon aanneemen, op dat eenpariglyk in 't Aangesicht en van de geheele Gemeente, verwachtende de Goddelyke ondersteuninge, daarover mogt kunnen Besluyt genomen worden. So veel bloedige oorlogen met Turken en Barbaaren syn te niet geraakt ; hoe zoude dan een misverstand tusschen Christenen en Christenen, Broeders en Broeders, Vrinden en Vrinden, niet te beslissen en byteleggen syn ? Weest onder malkanderen vriendelyk, hertgrondelyk, en vergeeft d'een den ander, gelyk als ook God U vergeeven heeft, (en vergeeven sal, is 't dat d' een den ander vergeeft,) in Christus. Met deese beylvol Apostolsche Vermaaninge besluyt deese Bekentmaakinge
 U. L.

den het Avondmaal geeven, met bloedige Monden 't selve ontvangen; gelyk als Kortholt feyd, (x12) van die gene, die met een onverfoenlyk Hert God bidden: *'Es ist nichts Boshafters, als eine Seele die andern ubels wunschet, noch nichts unreiners, den eine Zunge, die solch Opfer bringet. Du zernagest deinen Bruder, und machest damit deine Zunge blutig, nicht anders als die wahnwitzige Leute, mit ibrem eigenen Fleische die Zahne blutig machen. Was meinestu wohl, wie der Teuffel lachen und sich freuen musse, wen er dergleichen Gebet hoeret: Und wie hingegen Gott daruber musse zurnen, wie sehr er dich musse bassen, und was fur abscheu er aan dir musse haben, wen du solche Dinge betest.'* Die eendracht des openbaaren Godsdienfts te hinderen, eenen wettigen Leeraar uit te bannen, doet men alle Krachten inspannen, men spaart geen Geld noch Kosten eenen Looper te banken, men doet als uitsinnige moeite, om hem naa te loopen en hooren. Och die ontrent ons woenen, beklagen ons, die wy malkanderen al het gebrand Hertleer aandoen: Gene zyn gereed en hebben 't getoont, ons te bouwen, en wy bestaan alles, waar door wy moeten gebroken worden? Myns deels kan ik my troosten met dat Goddelyke Antwoord, 't welk *Samuel* hooren most: *Sy hebben niet U, maar my verworpen.* Maar in der daad vind ik weinig Versachting van myn Smert, *Gregis mei vulnere vulneratus*, en God uwe hartnekkigheid wreken willende, God, dien gy verlaaten hebt, *Baal* naahonkende, door 't teeken van 't Dier aan te neemen, onse Euangelische
 Waarheit

UL. *Welgesinde en uw Sielen-beyl soekende Leeraar WCB.*

Geschreeven op Loenenborg den *Saterdag* voor *Paschen*. 1728. 't aantwoord, dat die *Diakonen* gebracht hebben, staat Numer. XVI. 32.

Waarheit en God verlochenende. [136] Dit is alreeds een blyk van Gods Gramschap en Verbolgentheit, U L. aldus te sien vallen. Willen wy God in syn Toorn noch tergen? Of willen wy ons tot eenen Muur maaken, en tegen de bresse staan, door smeeken en bidden, om de breuken Zions te heilen, die so gespleeten is. Laat U, Beminde Sielen-Kinderen eindelyk myn raad gevallen, want 't is hoogen Tyt! Overdenkt wat onheil alreeds over ons gehaalt is, meer dan door openbaare Verdrukking ons had gekonnen overkomen? [127] Hoe veel goeds gehindert en gestaakt is, meer dan veel Jaaren tyt vergoeden mag; wat yffelyk quaad 'er gebrouwen, en noch in til is, meer dan te denken staat, en gy selve weet. Wat mag God denken, die rechtvaardig is, geevende ons Vreede en Veiligheit, onsen Godsdienst te pleegen, dien wy verstoorren?

[136] So is van verscheyde Theologanten in bysondere Geschriften getoont, dat een Indifferentist, of die met de Religie Spot dryft, eene Schaduwe maakt, waaneer de Son schynt, met een Atheist, die geen Religie heeft, en so mede geen God gelooft. (y12.)

(137) ook onse Gemeente, hier te lande moet met andere Lutherische Kerken klaagen, dat ons de meeste Spyt aangedaan sy van die *nihil magis quam hostis detestantur nomen*, (z12) meer dan van openbaare Vyanden geschieden kan. Maar niemand mag 't vreemde dunken, die gelesen heeft tgeen Simon Pauli zalr. Uyt Lutherus heeft bygebracht [a13]

Das Stuklein fleisch, das hinter den Zahnen steckt, das thut den grosten Schaden dem Reiche Christi: Großer als wenn die Welt sich mit der Faust, als mit Ertrancken, Hencken, Verbrennen, Kopfen wieder das Word setzet. Es hat viel ein erger ansehen wenn man, einem den Kopf abhauet, denn wenn ein falscher Prediger oder Schreiber austrit. Aber eine falsche Predigt, ja ein falsches Wort das da komt geflogen in Gottes Nahmen, das hauet einen haufen Seelen hinweg, das wohl eine gantze stad und land hernach sol fallen. item. Unser lieber Herr-God hat die ohren aufgethan, das sie das rechte Euangelium gehört haben. Aber wo nur ein Rotten-geist dahin komt, platzen die Leute so bald darauf, und werden so toll, und den anderen Lehrern so feind, das mich verwundert, das solche feine Hertzen den ich Leib und Seel vertraut hatte, uns so giftig feind konnen werden, als waren sie voller teuffel.

ren? So wie een Kuil maakt, die zal selfs daarin vallen, en wie den Tuyn door breekt, dien zal een Slang steeken. Overdenkt sulks, en doet alle Poogingen aanwenden uwe Sielen te redden. Is in oploopenheit iets geschied? God, die barmhertig is, zal 't overfien, en Boete voor de Sonde aan neemen. Ja, ik zal God aanroepen, dag en nacht, uwe Sielen niet van U L. te willen neemen, 't en zy uw' slaapende Conscientie wakker is geworden; het quaad te bekenen, 't geen gy doet: Op dat uwe Kinderen de Tanden niet stomp worden, door dat de Vaders onrype Druiven eeten. Denkt aan de laatste Uur, die ons verborgen is, aan den Dag des Oordeels, die genaakende is, aan de Rekenfchap die gewis is, te vreefen dien God, die Lighaam en Ziel verderven kan tot in de Hel toe. God zal hem uwer ontfermen, die niet wil dat iemand zal verlooren gaan. Laat U slechts uwer, die gy (ik ben seker daar van) uw' dagen in Ongerustheit verslyten moet: Laat U uwer Broederen, die sodaanig droevigen staat met traanende Oogen aanschouwen, met Verbaastheit hooren, met gevoelige Herten besuchten: Ja, ik bid U, so gy L. te verwyken bent, laat U L. myner ontfermen, uwer Sielen Welvaart soekende, so waarachtig als God leeft, en U L. aan Christus stede vermaanende: Laat U versoenen met God! versoenen met uwe Broederen! Trekt wederom aan den ouden Yver voor God en de Goddelyke Waarheit, die wy belyden: Laat de Liefde van en tot onse Saaligmaaker, des Werelds Heiland, ons op nieuws ontvonken, hem in een oprecht wezen te dienen, en so niet alleen aan God te gelooven, maar om synent wil te lyden, tot onse Blydschap, wanneer nu hy verschynen zal, ons, en alle Geslachten der Aarden te vergaderen voor syne Vierschaar. Aldaar zal ik reken.

rekenschap geeven, hoe ik U L. heb gewaarschouwt, myn Amt te voldoen, om myn Siel te redden; Als mede gy L. met wat reden gy myn Amt versmaadt, [tot verderven van uwe Siel; dan of gy die getrouwe Herder- en Wachter-stem hebt aan genomen, uwe Sielen te redden. So wie 't hooren wil die hoor 't. Ik zal ten minsten geen stom Hond wezen, gedenkende, gelyk *Lutherus* (b13) schryft: Ik heb Sonden genoeg op my, verre zy 't, met die onvergeeflyke my te belasten, dat ik in 't Amt geset zynde, myn Amt versuimen, my schuldig zou maaken van door godlooser wyse swygen, de Waarheit te verbergen, en so veel Sielen te verraden. Ondertusschen mag dit Geschrift voor uwe Oogen en in 't Gesicht van al de Wereld liggen, als een Getuigenis van dat ik onschuldig ben aan U en uwer Kinderen Bloed; onschuldig aan de Verbaastering van onse Leer; onschuldig aan de Verswakking van onse Gemeenten; onschuldig ontrent alle Beschuldigingen waar mede een *Simeï* my, en myn oprechte Geloofs-broederen, Ja, onse Geloofs-Vaderen *Lutherus* en andere gelaastert heeft. Een *Zacharias* mag seggen, De Heere scheld U, gy Satan! Ja, de Heere scheld U, die *Jerusalem* verkooren heeft. Myn Wensch is met den Apostel: Maar de God des Vreedes vertreed den Satan onder uwe Voeten kortelyk. De Genaade onles Heeren *Jesus Christus* zy met U.

Ondertee kent met eige Hand

van my

J. B. Berkenmeyer

*Aanwysinge der Auteurs en haar eige Woorden er
in de Aanmerkingen aangehaalt zynde.*

a. **N**Onnulla ejus ominis nomina notavit summe Rev. & Cl.
Dn. *J. H. von Seelen*, de ingrato quorundam pseudo-Lu-
theranorum erga Lutherum animo. n. a. (b vide *P. L. B. Anti-*
quarius durch *Europa*. p. 837. (c *Cyrillus* ep. IV. ad *Nestorium*:
‘Fieri vix potest, quamcunque demum vitæ rationem inieris, ut
‘pravorum maledicorum dentes evadas; sed illi quidem maledicen-
‘tiæ & acerbitalis os plenum habentes, coram omnium judice cau-
‘sam dicturi sunt.’ Allegante *B. Kortholto* in tractatibus Theol.
a s. ven. filio 1679 editis p. 464 (d ‘Quod semel, inquit, Deo di-
‘catum est, ad profanos usus non transferendum: quia hoc est sacri-
legium, omni furto & rapina atrocius. (e vid. *C. E. Brochmandi*
system. Theol. de Min. Eccl. p. 891. edit. 1633. (f vid. *D. M. Lu-*
thers Guldenes Kleinod: durch *J. Morgenweck*. p. 888. (g ap. *M.*
Freudium in tr. *Alamode-Teuffel*; in app. p. 294. tritatur granum,
ut reponatur in horreo. quadratur lapis, ut sine sonitu mallei in tem-
pli edificio collocetur. movetur turbo, ut Elias rapiatur in cælum.
(h T. VII. Jen. f. 406. ap. *G. C. Z.* in libello: *munterer Priester*. p.
137. (i Ex Ms. exhibentur hæ litteræ ab Auctoribus Cl. Recensifi-
cationum Novantiqu. *An.* 1723. p. 713. 717. (k Vid. *B. Smolkens*
Lieder-Flammen. ed. 1717. p. 22. (l *Ej. Geistl. Wanderstab*. 1719.
p. 96. (m *Cyrilli* verba sunt: si pro gloria Dei veritatem prædi-
care formidaverimus, ne videlicet in aliquam molestiam incidamus,
qua, quæso, fronte sanctorum martyrum certamina & triumphos a-
pud populum laudibus evehemus, quippe quas uno hoc nomine
præcipue decantamus, quod magna animi contentione præstiterunt
hoc quod dictum est: usque ad mortem certa pro veritate. ap. *Kort-*
bolt. l. c. p. 464. (n *Ambrosius* ap. *G. Schelgrigium* Disp. poster: quid
liceat pro fama § 9. p. 11. ‘Nemo despiciat, inquit, quid de se unus
P quisque

quisque & maxime vir optimus sentiat : negligere bonorum judi-
 cia, vel arrogantiae vel dissolutionis est, quorum alterum superbiae
 adscribitur, alterum negligentiae. (o *Cyprianus de Cornelio Ro-*
mano ad Antonianum ep. LII. scribit : ' Quod quaedam de illo inho-
 nesti & maligna jactantur, nolo mireris, cum scias, hoc esse opus
 semper diaboli, ut servos Dei mendacio laceret, & opinionibus
 gloriosum nomen infamet, ut qui conscientiae luce clarescunt, ali-
 enis rumoribus sordidentur. (p Ita expressa verba habent *Cicero-*
nis l. 2. de LL. conf. G. Konigii heptas Cas. Conf. p. 109. (q *Siet*
Luthers Guldenes kleinod. p. 947. (r *Ap. Freudium l. c. p. 290.*
 & 302. conf. *Dedekenni Consil. vol. 1. p. 722. a.* Et quod dixi, de
 instituto illo, gregem sibi concreditum & rudem scripto etiam eru-
 diendi, errantem reducendi, certe revocandi; ejus, ut taceam alia,
 in vicinia nostra, in vico qui *Neo-rupella* vocatur, recentissimum
 habemus exemplum : Ut videre est ex epistola, quae, cum mea sub
 prelo sudaret, eodem exiit. *A Letter from a Minister of the Church*
of England to his Dissenting Parishioners, shewing the Necessity of
Unity and Peace, and the dangerous Consequences of separating from
the established Episcopal Church. By a Missionary from the Honour-
able Society for propagating the Gospel, &c. Nomen ei est *Wetmore*
 & haud ita pridem concessit *Rupellqs*, postquam aliquot annos ad-
 modum *Rev. Dn. D. Vesey* Ecclesiae Anglicanae, quae *Neo-Eboraci*
 est, antistiti; (alius enim est adhuc *Castellanus*) subsidia ias praestitit-
 set operas; quamque spartam nunc ornat *Ven. Dn. Colgan*; quos a-
 micos & fautores privatim et publice me expertum esse, publice
 profiteri juvat. (f *Broehm. de Min. Eccl. p. 887.* ubi testatur esse
 partem non postremam muneris pastoralis. Conf. *F. A Halbauers*
Klugheit erbaulich zu predigen. p. 533, 538. f. (t *In de Voorrede*
van Luthers kleine Catechismus, t II. Deel der Luthersche Concor-
die, blads. 55. (u Ita sonant verba Epitaphio inscripta: QUI O-
 MNIA QUIBUS DEGEBAT LOCA, PIIS COGITATIONIBUS
 COELUM FECIT. *Siet Nachricht von dem berühmten Joseph Halle*
in Saml. von A. und N. 1725. p. 184. Percelebris hujus Angli latus cingat
 ex nostris *D. J. Maukisch, Gedanensis* Theologus tam celebris, quam
 ipsum *Gedanum* est propter exercitia, quae ibi florent, Catechetica.

Vid

viu. ejus Dialcepsis de Doctrina Catechetica, in genere, p. 219.
 (x *In de Voorrede syns Boeks: Die alte Religion, aangehaalt van*
Kortholt l. c. p. 97. (y *Lege eundem l. c. p. 435. n. 10 f.* (z *Ib.*
p. 440 — 450.

aa **U**it een Boek geheeten: Ratio & institutio studiorum Societatis
 Jesu, ed. *Amw.* 1635. Conf. *Halbauerum l. c. p. 541.* Indeeft
 quod *Ignatio Lojole* hanc gloriam vindicet *Claudius Fleurius* in
 præfatione Catechismi Historici; monente *Cl. V. Buddæo* in historia
 Catechetica, quam ex ejus Collegio Literario communicavit *J. M.*
Schammeliuſ in *Vindic. Catechet.* p. 152, 156. (bb *Noch behooren*
hiertoe de wonderkracht van die Medicamenta Narcotica, van 't Saat
Dutroa, en Maſſac. En 't geen in 't begin van de Pietiſterye met de Ec-
furſche Life, of Anna Maria Schuchartin, gepaſſeert is, inſgelyks met
Anna Eva Jacobs, certyts de Schinder-Anna, biernaamaals die Blut-
ſchwitzerin geheeten, en met Anna Margreta Jahnin, en meer andere,
kan hier af getuigen. Siet 't Boek: Ausfuhrliche beſchreibung des
Unſugs welchen die Pietiſten zu Halberſtad in monat December 1692
geſtiftet, p. 94. 103. 104. 105. 109. 112. 124. it. Colbergs Plato-
niſch-Hermetiſches Chriſtenthum. P. 1. p. 294. En Weigelius uytfik-
nige grootspreekerye is bekend, voorgeevende, eenen ſpiritus te hebben, der
in einer ſtunde einen Bauren promovire zum Doctor; der die ſpra-
chen lehret, verklähret Chriſtum, enſ. (cc *Theol. Tractat. p. 114*
 (dd *Ap. eund. Korth. p. 122, 458.* (ee *Uit ſyn bericht, warum D.*
L. das wertlein allein Rom. 3. gebrauchet habe. T: V: Jen: f: 140
aangehaalt van D: J: Müller die Augſburgſche Confession aus Heiliger
*Schrift erklaret, in beſlagen p. 183. (ff) conf. Korth. l. c. p. 99, ** At-
 que exinde patebit, qua fronte auctor libri de Reformatione varias
 orbis partes, imprimis Belgium occupante, qui 1719. Harlemenſi-
 bus typis Belgice est excuſus, affirmare p. 300. ſit auſus: Amſtelo-
 damenſes ſubreptitie hanc ſibi arrogaffe prærogativam. Cauſam in-
 iquiſſimæ cenſuræ æquus lector ædipo non opus habet, ut conjectura
 aſſequatur. Tanquam forex ſuo ſe indicio prodit auctor, livore & vindic-
 andi pruritu abreptus. Sane ordinem quemcunque proſcribere velle &
 gradus ſuperioritatis omnes cum abominabilis papatus jugo tollere;
 quid aliud eſt, quam Deum, qui Deus ordinis eſt, papicolam facere

& papatum aliis invidere, sibi tribuere? Rectius & valde opportune loquitur, me iudice, *Grotius* in pietate ord. Holland, p. 118. Existimamus tanto nos puriores fore, quanto longius ab omnibus Ecclesiae Rom. institutis recesserimus, nullo discrimine, neque volumus animadvertere, inter multos illius corporis morbos aliquas tamen mansisse sanioris aevi reliquias. Excohsit medicina modum. etc. Et quis quæso mirabitur, virum adeo vanum & palpitantis verticis succensere collegis suis, iisquedicam scribere, siquidem detestabile est, quam minime eum pudeat, p. 267. universæ nostræ Ecclesiæ affricare, quæne cogitare nos posse, credat oportet, qui non vult dici amens demens; (gg. *Siet saml. v. A u. N. 1721. p. 365.* spectant hæc verba initialia: 'Litteras ad nos attulit. & ad gubernationem ecclesiæ esse vocatum: Cum autem rogati essemus, ut explorata ejus eruditione, adderemus publicam ordinationem - Quare ei juxta doctrinam Apostolicam publica ordinatione commendatum est ministerium docendi evangelii, & sacramenta a Christo instituta administrandi juxta vocationem. Interim fatendum est, dari quoque casus ubi a consueto more recedendum, & examen vocationi præmittendum esse suadet *Gerhardus L. L. de M. Eccl. S. XIII. §. 169.* (hh *Vid. Frid. Spanhemius* in elencho Controversiarum p. 389. (ii *Volgens 't getuigenis van Alphonfus Virvesius. Siet C. Krumboltz* notas legitimæ spurixque vocationis p. 52. (kk *I. B. Carpzovi* illagoge in libb. symb: E. L. p. 112. 421. (ll *ibid. p. 102: 129.* (mm *gelyk als de Brandenburgers se beeten, en dewelke ingelyft is in 't syntagma Confessionum* vid. *Carpz. l. c. p. 123.* (nn *Siet I. Mullers Augsburgische Confession aus der Heyligen Schrift erklaret* p. 173. (oo *Siet I. H. v. Seelen* de Reformatione Lutheri spectante etiam ad mores: n: c: p: 13. maar dat deese bastaard-Catechismus alreds 1587. gedrukt zy. synde die van 1589: de tweede druk, sulks is te sien uyt *Gesenius Defensio Catechismi præf. a. 4. p. 1.* en uyt *Waltherus Gloria Catechismi c. 10. §. 84.* ja denselve bedrog hebben de Jesuyters hieromtrent meermaals, en wederom noch onlangs 1722 gespeelt te Augsborg, en 1724 te Erfurt, onder dit Opschrift: *Curieuser Christ-Catholischer Catechismus aus den Buchern D. M. Lutheri gezogen, &c.* Siet *Saml. von A. und N. 1722 p. 635.* f. it. *M. Jo. U. Hildebrands* abser-

itung des sogenannten Christ-Catholischen Catechismi, Jen: 1724: 12
 conf. Saml: von A: und N: h: a: p: 159: (pp 'Intelligimus, schry-
 'ven dese, Augustanam Confessionem, non spuriam illam & adulte-
 'ratam, quæ decennio post Comitiam Augustana, Wittebergæ inter pri-
 'vatos parietes confarcinata fuit, & Calvinismo haud obscure patro-
 'cinatur, ac propterea neque a Luthero neque a Protestantibus ap-
 'probata, aut confirmata fuit: sed primam illam genuinam & in-
 'variata[m] ipsi Carolo V. in Comitibus exhibitam: Neque Augusta-
 nam Confessionem quoad generalia tantum, aut sensu quocunque, sed
 etiam quoad specialia sensuque orthodoxo, in ejusdem Apologia &
 Formula Concordiæ explicatam & intellectam. (qq Na den Sin-
 van sekeren Auteur, Auguste d'Ovelgune geheeten, in Traduction
 de l'union entre les Evangeliques & les pretendus Reformes: p. 13.
 'Pource qui est de la Confession varice, elle ne merite pas d'en porter
 'le nom, n'ayant jamais ete-presentee a la Diete d'Augsbourg. Et com-
 'me une fille vierge cesse de l'etre, des qu'elle s'est laissee corrompre,
 'dememe une Confession varicee & falsifiee, cesse d'etre une Confession.
 (rr In de Voorrede van syn kleine Catechismus. Siet Concordia of Lu-
 thersche Geloofsbelydenis, P. 2 p. 59. (ff In de Voorrede uber den
 Bericht des Ministerii Tripolitani. (tt Vid. S: Edzardi animad-
 versiones ad C: E: Weismanni Historiam Eccles. N. T. p. 55. 63. En
 in plaats van een verklaring deser Woorden kan dienen Historia Col-
 legiatismi, opgesteld zynde door G. F. Niehenck, in orat. de Diabolis-
 mo in Pietismo, p. 17. Waaruit op te maaken is, dat de Pietistische
 onbeilen voortgesprooten zyn uit die beweegingen te Frankfort ontrant
 1670 van D: Spener; te Leipzig 1686 van A: H: Frank, en P: Anto-
 nius; desgelyks te Erfort en Strasborg na der hand voorgenoomen. Vid.
 Hardschmids Diff. Histor. de Conventiculis. En D: V: E: Læschers
 Schwenkfeldismus in Pietismo renatus c. 2 § 2. Confer sis etiam S.
 Edzardi Animadversiones modo laudatas, p. 83. Interim nec sine
 voluptate lege, quam egregie funestos hosce tumultus palliare con-
 tur, & tanquam afflatus Divinos conatusque pietatem veram promo-
 vendi crepet A: W: Bohmius in Historia Pietismi. quam ipse Svecico
 Theologo qs. oppositam subtexuit tract. tui Pietas Hallensis a se Anglice
 converso, 1707, 12. profecto Cohorti Fanaticæ annumerandus, qui
 Arduum

Arndium, Gerbardum, Mayfartum, Egardum, Andream, Tarnovium, Grosgebauerum, Spenerum, Mullerum, Lutkemannum, Koriboltum, Antonium, Frankium, Schadium, Achillem, & (Speneri nec non Frankii Hæstorem, quemadmodum eum pingit) Breithauptum, uno omnes Pietistarum nomine maectat; & piis manibus Divi Mayeri improbe insultans, inque eum quam virulentissime invehens, tandem his finit verbis: ' So that upon the whole, we may infer from thence, ' that the Spirit of Envy and Bitterness, masked with the specious ' Title of Orthodoxy, will never be wanting wherever the least Motion ' is made towards a real Reformation of the Church, now languishing ' under many Corruptions of Life and Practice: Æque varia & inconstans, longe tamen confusior & magis mutila est de Pietismo relatio, quam dedit P: v: Mastricht in Theol. Theoretico-pract. 1075 excusatus majori jure a Collectoribus Rerum Novantiqu. 1724 p. 1050. (uu Edzard: l. c. p. 105. (xx Siet H: H: anfrage bey Tit: Hr: M: M: wie Cuntii unions martyrey zu defendiren sey: (yy Siet idea pietismi, oder kurtzer entwurf von der Pietisten ursprung, Lebre &c: 8vo: 't Besluit van dit Traactatje dient hier ook geletsen te worden:

Du siehest da, mein Freund, was Pietismus ist,
Wie falsch ihn Lysius zu Königsberg beschrieben,
Der nach gewohnheit ihn mit falscher Elle misst,
Die er als Kaufman sich voor diesen lies belieben.
Den ob gleich alle nicht durch gleiche Classen gehn,
Und in der Schœwrmerey *gradatim* differiren;
So mus man dieses doch der Waarheit zu gestehn,
Das sie zum wenigsten mit allen *colludiren*.
Daher gestehstu nun, das *Pietismus* feyn
Ein Volk, das Irrungen in dem Verstande heget,
Und in dem willen nichts als bloße bosheit træget,
Im Leben aber fuhrt es Heucheley nur ein.
Sie bethen fleissig nach, was Ketzner nur gelærmt,
Und sind der Lehre nach, volkomne *Montanisten*,
Sie machen bruderschaft mit denen *Donatisten*,
Und glauben, was vorlengst, schon Plato hat geschwärmt.
Sie fallen ungescheut, Nem *Paracelso* bey,
Und halten fleissig sich, zu den *Pelagianern*,
Zu *Schwenkfeld*, *Muntzern*, *Bohm*, und den *Weigolianern*,
Zu des *Origenis* und *Carlstads* Schœwrmerey:
Rathmannus tritt durch sie, nun wiederum ans Licht:

Was Wiedertaufer einst, und Tremuli geschrieben,
 Was Osiander sich, und Major lies belieben:
 Auch was Arminius und selbst Arius spricht,
 Was diese Stunde noch die Syneretisten schreyen,
 Was sonder alle seham der Geist der Vreyheit schmieret,
 Was wieder Gottes Wort man jemahls statuiet,
 Fuhr in *Compendio der Pietismus* ein.

(22. Hiervan kan men sien *Saml. van A. und N.* 1720, p. 667. meer diergelyke Sweedsche Plakkate de 1655, 63, 67, 72, 94, 1706, 1713, worden gementioneert in 't Schryven des HeerBaroons van Stierncrona de 1721, 't welk neffens 't Edict van syn Koninkl. Maj. Frederik van Sweeden te leesen is *ibid.* 1722, p. 136. In 't boek *Umfug der Pietisten* p. 52, is niet minder getoont, dat de Pietisten van Kayser, Koningen, Keur-Vorsten, Vorsten, Graaven en Republyken verklaart zyn, als waerdig om uit 't Land te worden gebannen. Wie den (schryft den Auteur) kein einiger der allergröesten Potentaten und Republiken unser und der Reformirten Religion in gantz Europa ist, der nicht darinnen hand angelegt. Breviter has procerum comminationes, quæ crescente malo, repetitæ sæpius sunt, recensuit auctor; collectæ autem omnes exhibentur alibi a D. Loschero, immortaliter de Ecclesia Christi merito. Sufficiat mihi, mentionem facere Edicti, quod in causa Pietistica promulgatum atq; editum est A. 1703, d. 20, Feb. & alius A. 1711, d. 15. May, a Regimine quod *Hanoveræ* est Ecclesiastico. Illud enim, quoniam Cl. *Jenensium* *Buddeus* oppugnatum iverat, paucis ab hinc annis, nuper admodum vindicatum concise graviter ac modestissime est ab Antistite quodam *Gotttingensi* eleganter docto clareq; merito. Vid. 'Regiæ & Electoralis *Hanoveranæ* Ecclesiæ Ministri *Epistola* ad f. t. *J. Fr. Buddeum* Theologum *Jenensem* de Pietistarum characteribus, qui sacri tribunalis *Hanoverani* auctoritate jam ante quatuor lustra prodierunt, nunc demum falsitatis perperam accusatis, cum censura Superiorum, 1724. quam integram inseruere Relationibus Novantiquis Dnn. auctores clariss. p. 739. f. conf. de Edicto ipso eisdem in U. N. 1703. p. 357. * *C. Tuynmanius* redeivius *Batavorum* *Erasmus*, parte 2. *Adagiorum Belgicorum* p. 5 id refert his verbis: *Dus werd een Gesintheit onder de Menxisten genaamt de Drekwagen, om dat sy aannaamen sulke die andere uitwierpen.*

23 **V**id *Krumboltz* l. c. p. 17. (b3) *Hieronymus* in c. v. *Michae* commentans: *nunc* inquit *loquentibus* & *pronuntiantibus* *plenus est orbis*. loquuntur, quæ nesciunt: docent, quæ non didicerunt: Magistri sunt, cum discipuli non fuerint. c. *Korth*. l. c. p. 17. (c3) *Diff. de recta studii Theologici conformatione ipsius, Theol. Zachar.* praemissa: 'in eo potius laborant, ut brevi experiantur, an lingua sit animo expeditior, en an supinam ignorantiam felici loquacitate tegere possint (d3) in tractatu: *Pfaffius* heautontimorumenos. p. 155. ubi ad verba *Pfaffii*: *Ubique tollitur iste vanus clamor hic est templum Domini: Ubique tanquam idolum sectam suam veneratur plebs, perinde ac Dianam suam Ephesi; exclamat: Steterunt comae & vox faucibus quasi haesit, cum haec tanto impetu legerem ab auctore eructata. si enim vel Atheorum princeps, qui nullis religionum repagulis coercetur, haec evomisset, acerbiora vix credo unquam fuissent. An vanus Judaeorum clamor in nostra ecclesia resonat, Templum Domini?* Atvero horrendum dictu & falsum quoque esse, hæc talia si nobis ogganniantur, dudum præclare evicit *Sontagius*, vere dum viveret orthodoxus in *Diff. quæ inscribitur: Candidi calculi*. p. 44. f. (e3) vid *Saml. von A. u. N.* 1723. p. 530 (f3) *ibid.* p. 536: (g3) vid: *Kromayeri* *scrutin: Relig:* p. 211: *Crenius* p. ix: *animadvers:* p. 205: I: H: v: *Seelen* de ingrato quorundam pseudo-Luth p. 20. *G. Wernsdorffii* *Historia A. C. §. 1-6.* (h. 3. fiet *Saml. von A. u. N.* 1725. p. 903. *bysonderling van syn afval* 1724. p. 26-46 (i3) fiet *V. E. Lofchers* *Th: Munsteri Doctrina & fata §. 7:* (k3) fiet *G. M. Pfefferkorns* *etlicher Lutheraner, wie auch wiedriger Religions-verwanten, als Papisten, Calvinisten, Turken und Heyden* gute urtheile von Luthero: 1713: 8 it: *G. Meieri* *judicia mitiora de Divo Luthero Pontificiorum, Reformatorum: Brem:* 1708. conf: I: H: v: *Seelen* de Reformat. Lutheri non humana n. r. Huc etiam spectat opus, quod ipse meditatur, *Wimmerianum*, id quod elucet ex ejus *Commentatione Historico Literaria de Luthero omnia in omnibus* post hæc edenda. Imo lippis & tonforibus notum est, quam honorifice de Luthero nostro senserit *Calvinus*: cujus ad illum epistolam, cum vir quidam eruditus putet, se primum luci publicæ dedisse, liceat hoc loco observare, quod

quod ante 70 annos & quot excurrit, eandem jam e tenebris protraxerit Celebris Theologus Reformatus, & incomparabilis Orator, Alexander Morus: Is enim non solum ad calcem orationis 1648: habitae qua causam Calvinii contra H: Grotium agit, exhibet has litteras: sed p: 15: ita etiam declamat: 'quis nescit, quos Helvetia, quos Britannia Dei viros dederit? aut quis *illum* ignorat, cujus ductu & auspiciis Germania Romani praefulis jugum excus sit? qui *princeps omnium* spiritu Eliae armatus, ausu plane Divino contra foedam nundinationem ac caetera id genus carcinomata, non tam verba fecit, quam tonitrua jactavit & fulgura & salutaria per totum orbem incendia miicuit. Ne Deus autem finit, ut per ullum dedecus *Lutheri Pancratia* istae illius *indomiti*, grasseremur ad Calvinii laudationem instruendam, cum praesertim Calvinus ipse dum viveret,, nunquam nisi honorifice de Luthero sentiret ac scriberet: quod si jam edita scripta minus contestarentur, hactenus inedita Calvinii ad Lutherum epistola penes nos est, ipsius Calvinii manus apertissime demonstraret. Quibus autem in locis varia deprehendatur lectio Epistolae hujus a Moro & ab aliis editae, id aequae opportune observarunt Collectores saepius laudati 1724. p. 1079. (13) conf Pfefferkornii laud. Libellum p. 38. f. & B. L. Backmeisteri librum, qui inscribitur: *Freywilliges Bekenntnis vornehmer Calvin. Lehrer, das man bey der Luthr. Religion und lehre gahr wohl konne selig werden. Rost. 1628. 12. it I. H Manne aanmerkingen over 't werk der Reformatie* p. 260. (m3) in Vindiciis Reform. Luth. p. 28. 32: (n3) de ingrato quorundam pseudo Lutheranorum. (o3) vid. S. Edz. Machiavellus Pietisticus in animadvers: supr. laud. p. 147. (p:3) Siet P. L. B. Antiquarius *durch Europa* p. 854. (q:3) Siet Rau Theol. polem. contrav. 3. c. 1. qu. 1. *Durrii*. Comp. Theol: Mor. p. 77: (r3) in monumentis ineditis. estque Frid. III. (13) *siet Saml. von A. u. N. 1723. p. 133. (t3) siet Schusselburg l. X. Catal. Haeres p. 28. (u3) Tom. 2 jen. fol. 198. (x3) Tom. 2 Witt. p. 4. (y3) T. 2. Alt. 130. 755. VI 551. [z3]* Diss. *Gand idi calculi* p. 46. & appendice in tus udeterus; & si non panhaereticae, tepentis tamen religionis cultores ac sequaces p. 46. hoc epiphonema addens; adeo vanum est, Lutherum cum Christo in Lutherum sine Christo transmutatum hic ire.

a4 **T**. IV. Bibl. univ. p. 262. historiam quinque articulorum recensens: *on espere, inquit, que personne ne s'offencera des noms d' Arminiens, Supralapsar etc parce qu'il est presque impossible de marquer distinctement et en peu de mots les Theologiens, qui defendent differentes hypotheses &c.* [b4] *Siet Saml. von A. u. N. 1720 p. 657. [c4] 't zyn woorden, genomen uyt 'i Responsum, betreffend das praetendirte tausend jabrige reich Christi 1715. 4. p. 20. [d4] I. B. Carpzovii fil. Disp. De artic. fid. jud. quae extat in ej. Disp. Academ. n. 12. p. 466, [e4] vid I. H. .v Seelen Vindicias libr. symbol. p. 2. 3. [f4] dese was aldaar d. 23. July 1692. overgeeven Siet ausfuhrliche beschreibung des unfugs der Pietisten entz. p. 26 28.69.* (g 4 *daarvan hierna ; nu beoog ik die woorden : Ipsa synodus Dordracena a Rege nostro Jacobo monita, ut ad aliarum Reformatarum Ecclesiarum confessiones, quantum in se foret, decreta sua conformarent, ita canones suos fabricavit, ut vel illi, qui in his articulis explicandis ab invicem dissentirent, tamen constitutionibus synodi unanimiter subscripserint.* (h.4. *in't Tractaat. de Concilio Dordraceno, magno concordiae sacrae, impedimento. Siet Saml. v. u. N. 1725. p. 962. Idem quoque quotidiana comprobat praxis. Nam Theologi Lugdunenses in Batavia, errores Rœllianos, cum indies recoquantur, damnantes; quem in finem editum est 1723. 4. judicium Ecclesiasticum, quo opiniones &c. in pæfat. *. 2. b. expresse docent.* Adstringendos esse candidatos ad detestationem, damnatarum opinionum Cl. Rœllii. Idem confirmatur exemplo Doctoris et Professoris *Duysburgensis*, qui in suspicionem veniens simulatae & fucatae subscriptionis, ab officio remotus & regiones Borussiae relinquere jussus est. vid. Collect. Novant. 1724. p. 946. (i.4. provocatur communiter ad p. 796. Epist. imprimis ad illa verba. *Si, ut dicitur, consilium est Vestratum, ut Augustanam Confessionem amplectantur, & sædus Protestantium ambient, ipse cogitare potes, quo loco meæ ac mei similium litteræ sint habendæ.* Sic Harle-
 menfis ille scriptor historiae Reformationis in Batavia p. 257. aperte assertit, atque affirmat, quod Petrus Martyr, de quo non aliter constabat, quam quod Augustanae Confessionis invariatae, dum Argentorati se teneret, esset additus, hoc consilio A. 1547. Oxonium sit accersitus

Titus, quem A. 1549. secuti sint M. *Bucerus* & P. *Fagius*. Quicquid sit, certe Nic. *Sanderus* in lib. de origine & progressu schism. Angl. p. 180. non obscure innuit, quod Henrici VIII. præceptor, *Reffensis*, non solum auctor scripti regii, sed & fax & tuba fuerit, Augustanam confessionem arcendi, id quod bilem *Luthero* movisset. Per brevem at minime cotemnendam relationem de hoc Cardinali & de auctoribus vitam ejus illustrantibus legas in Recens. Novant. 1724. p. 851. (k.4. Siet M. *Burnets Historie van de Reformatie der Kerk van Engeland* i Amst. 1686. 4. daarvan als een continuation zyn sal *Job Strype Annals of the reformation and Establishment of Religion in England*. Lond. 1725. verhandelnde de Jaaren der Konigin *Elisabeth*. tot 1580. Saml. von A. und N. van dat Jaar, p. 1146. (l4 Siet Mr. *Burnets Historie* Tom. 2. p. 330 - 340. (m4 Ibid. p. 653. & inter annexa documenta no. 55. (n4 Siet *Amsterdamsche Courant* 1726 no. 35 *London* de 15 Mart. (o4 Illustriss. *Archi Episcopi Cantuariensis Guil. Wake* Epistolam ad Pastores & Professores in *Helvetia* de 8 apr. 1719. quæ a *Turretino* & plurimis aliis laudatur & transcribitur, nobis cum etiam communicarunt Collectores Recens. Novant. A. 1722 p. 983. Completius hæc egit *Lintrupius* Danorum Præsul Gravissimus, cum honore mihi nominandus, in schediasmate, quo ostenditur quo in præstio in Anglia sit *Sinodus Dordracena*. Danarij procat. in honorem mihi nominandus diss. openditur quo invitio sit in Anglie syn. ad usford. in cena (p4 Siet *unterredung zweyer studenten aus Engelland*. p. 1. (q4 titulus ita habet : *Concordia, dat is Christelyke, herbaalde, en eendrachtige Belydenis der Leere en des Geloofs van de nagenoemde Keur-Vorsten, Vorsten en Standen der Augsborgsche Belydenis en derselver God-geleerden uyt de Latynse en Hoog-duitsche taale getronwe-lyk overgeset door eenige God-geleerden de Augsborgse Belydenis in deese vereenigde Neederlanden toegedaan, en ten dienst van onse Evangelische gemeenten aan't Licht gegeven door Mr. Z. Dezius te Rotterdam* 1715.8. Ejusdem hujus pl. Rev. operæ debemus etiam versionem sua laude non defraudandi libere *Arndiani* de v. c. 1713. 4. primum & nunc altera vice recusum : utinam ne speista excidamus, quam nostræ ecclesiæ fecit, *Mulleri* labores adeo desideratos eodem idiomate evulgatos propediem videndi ! (r4 ap. *G. I. Vossium* de trib. sym. T. VI.

opp. p. 507. symbola sunt tessaræ & signacula, quibus inter fideles perfidosque secernitur (s4 *Siet Saml. v. A. u. N. 1723 p. 844.* (t4 *I. G. Hoffmeister in zyn d. 31. Decemb. 1718. op't Zwingliaanse Jubilaum te Zurich* gebouden oratio historica de beneficijs in Ecclesiam Tigurinam a Deo collatis, *getoont hebbende, wat spyt en smaad deese Vry geesten de geestelykheid en de overheid hadden aangedaan, zeyt: ma-* jora audent, Confessionum publicarum, nostræ etiam Helvetiæ, For-
 mulæ consensus, aliorumque scriptorum symbolicorum auctorita-
 tem, disciplinæ ecclesiasticæ cancellos & vincula omnia convellunt.
 Independentiam, religionum omnium tolerantiam, monstrosam tene-
 brarum cum luce, Christi cum Beliale mixturam, novam inquam
 Babelem, anarchiam omnium absurdissimam moliuntur, in qua li-
 mites omnes a Deo, a scriptura, ab ecclesia positos pro lubitu ve-
 sano transiliant impune. Audacia in effrenatam tuentur chremati-
 smis, fictis revelationibus, fictis cum Deo colloquiis, inspirationibus
 & nescio quibus phantasmatibus atq; mostellis aliis. Et erant inter
 nos: heu fateri pudet; sed cur pudet fateri? qui pestem hanc, cum
 pro summi muneris ratione eliminare Ecclesiæ finibus & vel in ul-
 timas terras & vel infra mortuos amandare debebant, tolerandam
 esse clamarent, & *Gamalielis* exemplo expectandum, donec Deus
 rem suam ipse agat, & noctambulones hos in apricum producat;
 sed bene est, protraxit in lucem Deus noctivagos illos tenebriones,
 referatis eorum fraudibus, &c. (u4 ita refert *Lutherus T. V. Jen.*
 p. 34. (w4. Ex patribus Pontificios strenue confutavit *D. S. Glassius*,
 in tractatu, brevi ante obitum ejus *Noribergæ* edito: & quan-
 quam ultra mille exemplaria prelo fuerint subjecta; mirum quam
 raro is in conspectum veniat. Hinc orta est, nec temere, suspicio, stra-
 tagemate quodam Jesuitico hunc librum rarum esse factum, qui i-
 psis fides erat in oculis. Vide *Nachricht von den 2, 3, 4, Superin-*
tendenten zu Sondershausen in Saml. v. A. u. N. 1720. p. 486. (x4 vid.
D. Sontagii abrogationem librorum E. L. symbolicorum illicitam p.
 24. (y4 ita idem *Celebris quondam Altorffienfis Theologus in Diss. quæ*
candidi calculi inscribitur p. 9. Cæterum omnis religio est nulla
 religio, ceu Polytheotes est Atheotes. Quando quidem Babelica il-
 la & Samaritica collusio veritatis cum mendacio, veritatem ipsam
 ad

* ad extremum absorbet : contemperari certe cum illa nullo modo,
 * Deo placente, potest. Siquidem in utramque partem claudicare & ne-
 * que calidum, neque frigidum esse, imo politicorum quorundam
 * more temporibus callidissime inservire, abominabile coram facie
 * Dei merito reputatur. Rejiciur qui duobus dominis inservit : ex-
 * puitur duarum religionum minister. Syncretistæ autem epistolam
 * comprobant prophetæ Zachariæ exhibitam, Juxta quam omnes fu-
 * res & falsi Doctores absolvuntur. * Verba sunt J. L. Fabricij in
 litt. ad B. nostrum Mentzerum datis, egregia ; modo ne facta aliter fu-
 issent. Vide ejus vita a Cl. Neocoro concinnata in Bibl. nov. lib.
 1698, p. 654. & Acta Erud. 1709, 172. p. (24 Siet excerpta aus den
 ohnlangs herausgegebenen reisen Francisci Careal eines Pabstlers
 Tom. 2, p. 43. in Saml. von A. und N. 1722, p. 639.

as **V** Id. loca auctorum allegata a V. Cl. Engelschal in Godgehei-
 ligten beytrag zum wahren Christenthum. Conf. Acta Erud.
 Germ. P. 114, p. 398. Ejusdem etiam fursuris sunt deliramenta, quæ
 nuper admodum nonnemo deliravit de *Socrate*, quod ejus fides con-
 formis sit revelationi ; de *Platone*, quod quæ ipse docuerit, eadem nos
 doceamus & pro fundamentalibus doctrinis propinemus ; de *Seneca*,
 quod cum *Salomone* immortalitatem animæ negaverit ; quod deni-
 que metus pænæ æternæ *superstitionem Christianorum* augeat, quam
 ideo multis parasangis post se relinquat superstitio gentilium
 omnium. Vide observationes ad librum *Arthur Collinij* de libertate
 cogitandi (*Free-thinking*) apud Collect. Novant. 1724, p. 862. (b5
 In Relacao do cominho que fez por terra & mar, vindo da India para
 Portugal no Anno 1663. p. 18. (c5 *Brochmandus* Syst. Th. T. 2,
 de Min. Eccl. p. 967, & p. 882. *Forma* (inquit) *Ministerij* constat
 legitima vocatione, sacra ordinatione & officii sacri decenti admini-
 stratione. * Inter recentiores, qui calamum adversus Fanaticam Co-
 hortem strinxere, eminet alter Germaniæ *Philippus*, Celebris *Altorffi-*
ensium Praesul, D. G. G. *Zeltnerus* in *Breviario Controversiarum*
 cum Enthusiasticis & Fanaticis. 1724. 8. edito, vide contr. XXV. sit-
 ne Evangelii Ministerium cuivis divinam vocationem sibi persua-
 denti permittendum. p. 404. f. (d5 *S. B. Carpzovij* Lanx Satur-
 oder Miscellan-Predigten, p. 39. en wat viertegen Osterodus, Smalci-
 us,

ns, Th. Nicolaides, en andere, door de Weder-Doopers en 't Munster-
sche gespuis verleyd zynde, op de baan gebracht hebben, vindt men p.
43. wederlegt. Boven die gene die al daar zyn aangebaalt, is vry welte
lesen Brochmand de Min. Eccl. p. 905. (e5 G. Koning. in Caf.
Consc. p. 715 ' Quis suscipiet imperatoris, regis, ducis, consulis, le-
' gati, quinimo infimi duntaxat opilionis partes, nisi illius muneris de-
' fungendi præcedentem sortitus sit vocationem? & solum Dei mini-
' strum, in tam arduo, non dicam, onere, ied munere, carere istac
' posse existimabimus. — quarto; ut doctrina futuri ministri mi-
' nus suspecta reddatur, ac si hausta esset ab illis, qui a sincera religi-
' one sunt alieniores. (f5 ita D. Mayerus docuit in museo min. Eccl.
P. I. c. 1. § 2. (g5 Siet Krumbholtz notas legitimæ spuriaque Vo-
cationis. p. 34. § 39. Multo ut solet, solidius, pertractasse hoc argu-
mentum opinor, Dn. D. Zeltnerum in Diss. de illegitima ministro-
rum vocatione, Altorf. 1723, typis excusa. (h5 Vid. Dieterici In-
stitutiones Catecheticae edit. Lips. Nov. p. 400. Vide Carpzovij Is-
agoge in libb. E. L. Symb. p. 424, & ab eod. p. 428 citatos. (k5
Carpzov. ibid. p. 429. (l5 Brochm. de M. E. p. 968, & c. 7. (m5
Vide Ekhardi Christianus Religiosus. p. 377. (n5 Vide Kromayer.
Theol. pos. pol. T. 2 p. 404, a. (o5 Brochm. l. c. p. 908. Krumbh.
l. c. § 32. (p5 Brochm. l. c. p. 885. (q5 Diabolica est, abomina-
bilis, damnabilis, exitiosa, iudice Krumbh. p. 21, 34. (r5 t' Am-
sterdam 1689, 4. gedrukt; 't VI. formulier van de Anneeming en In-
segening der Predikanten. p. 45. f. (s5 In Waschterstimme aus dem
verwusteten Zion. Siet Th. Grosgebauers 3 geistr. schriften (1682, 8.)
p. 91. (t5 Siet Carpzov. Lanx Satur. p. 74, 78. syne woorden p. 77
zyn opmerkens waardig: ' Cæterum ut ordinationi cum Socinianis &
' Arminianis detrahendum non est: ita cavendum, ne in alteram par-
' tem cum Pontificiis prolabaris, qui absolute necessariam faciunt, &
' sacramenti rationem ei affingunt. (u5 Siet D. Zeltners vitæ Theol.
Altorffens. p. 14, en Saml. von A. und N. 1722, p. 1077. (w5 Ex-
hibet has quoque litteras Koningius in Caf. Consc. p. 713. spectant
autem huc sequentia: ' Pleriq; omnes volunt videri boni Lutherani;
' at quare in retinendo ritu hoc ejus exemplum sibi non proponunt
' imitandum? cur non amplectuntur pulcherrimam cerimoniam,
' quam

quam nos videmus *Lutherum* sancte observasse? an *Ministri* Evan-
gelici accedant ad suas functiones *sicuti bubulci* ad pascenda sua ar-
menta? alia sunt piorum judicia, quibus dulce admodum est, ritum
illum in nostra Ecclesia esse introductum. Plane etiam confido, Am-
plissimum Senatorum ordinem non permissurum, aliqui pro suo lu-
quod bitu ordinationem publicam negligent. Cæterum ab Anno 1525
hunc ritum Apostolicum a B. *Luthero* restitutum esse in persona G.
Rorarii, discimus ex Relationibus innoc. 1705, p. 840, ubi exhibetur
historia ordinationis ministrorum ecclesiæ. (15 Lege laudatos a
Carpz. in Isag. ad libb. symb. 429, q. 11. (y5 *Kromayer* Theol. pos.
pol. P. 2. p. 409, § 29. P. 1 p. 828, b. (25 Illes novaturientes, qui
teste *Bucano* loco 42, qu. 40, p. 502, ad vitandam opinionem neces-
sitatis vel cultus, manus porrectione uti malunt, merito solideq; con-
fudit B. *Waltherus* Centur. Miscel. c. 46, p. 439.

ab **D** Rum wird bey der insegnung (seyd *Carpz.* in Lanx satura p.
79 God durchs gebet seiner verheissung erinnert, und mit
den Händen der Prediger aller Himlischer Segen auf solche Beruf-
fene Prediger gelegt. Wie den Augustinus: Quid est aliud manus
impositio, nisi oratio super hominem; Und Ambrosius: Homo im-
ponit manus, Deus largitur gratiam; Sacerdos imponit supplicem
dextram, & Deus benedicit potenti dextra: Episcopus initiat ordi-
nem & Deus tribuit dignitatem. (b6 l. c. p. 722. luyden syne woor-
den: 'Euangelici contra statuunt, UNANIMITER, neminem in
ecclesia Christiana bona cum conscientia publicos & ordinarios actus
administrare posse, nisi legitime sit *VOCATUS & ORDINATUS*.
Ordinatus quidem, tanquam isthac ratione potestatem nactus hujus-
modi sacra munia obeundi, quocunque loco & tempore necessitas
postulaverit: vocatus vero, tanquam ad hunc potius quam alium
locum alligatus & obligatus. (c6 Vide præter alios *Hulsemannum*
erudita apologia ministerij Euangelici de ministro ordinationis sacer-
dotalis, ab *Alexandro VII* in indicem librorum prohibitorum relata,
ubi autor semper *Huselmannus* audit, observante *Carpz.* l. c. conf. et-
iam *Dietr.* Instit. Catech. p. 402, f. & *J. Guntherum* in Apologia mi-
nist. *Lutherani* contra *Helvigii* tr. quod presbyteri destituantur facul-
tate ordinandi presbyteros, edita Gemanice *Lips.* 1691, conf. *Fabricii*
Bibl.

Bibl. Antiq. c. XIII § 12. (d6 Vide citatos a *Carpz.* in *Ifag.* in lib. *fymb.* p. 873. 931. qu. 14. 889, qu. 38. (e6 *Id.* *ibid.* p. 908. (f6 *Carpz.* *Lanxfat.* p. 41. (g6 *Carpzov.* *Ifag.* p. 423. *Kromayer.* *Th. pos. pol.* P. 2 p. 404, § 12. 415. aph. 2. *Titius* autem & *Fleischerus* his contradicentes vestigia premunt *D. J. Sluteri* in *Diff. de min. ordine & vocat.* p. 99. & *Thomasij*, nec non *Bohmeri* & *Riperi*; qui posterior tamen ad bonam mentem rediens, *Dissertatione* sua de lege, legibus Divinis & positivis in specie (*Hamb.* 1722. 8. edita) laudabiliter restituit, quæ, fœtum ingenii sui immaturum edens: (de quo consulas *Relat. innoc* 1717, p. 450, 1719, p. 280.) prostraverat. Reliqui meliora edocti sunt a *B. A. van Felde* in *politica sacra* p. 240. & *J. A. Kromayero* in *Commentatione* de potestate ecclesiastica, *Goth.* 1724. 4. conf. *Collect. Novant.* 1721, p. 933, & 1725, p. 980. (h6 *G. Koningius* in *Caf. Consc.* p. 712. verba *Hieronymi* decantata recitans: ' Quid clarius (*inquit*) ex hac *Hieronymi* sententia, quam Episcopos non Divino, sed humano Ecclesiæ jure presbyteris esse superiores? Et quia Presbyteri, re procul dubio deliberata, tandem servandi ordinis & tollendi schismatis causa, in hujusmodi constitutionem consenserunt, jure ad se divinitus parili lance pertinente cesserunt, & solenni conventione Episcopis potestatem super se permiserunt, idque anexa ordinationis licentia, tanquam sigillo obsignatorio, ut nempe posthac primi essent Episcopi, deinde Presbyteri, & Diaconi, sed non sine indultu Episcopi conniverunt. Hinc male factum ab *Acrio* Presbytero, de quo *Augustin. de Heres.* c. 53 & *Epiphan. Heres.* 75. quod re non amplius integra & ob merum interesse privatum, schisma excitare, toti Episcoporum Choro litem intendere & omnem differentiam inter Episcopum & Presbyterium potius tollere, quam in eutaxia, tam longo temporis tractu frequentata acquiescere voluerit. (i6 *Carpzov.* *Ifagog.* p. 422. & citatos p. 931. qv. 13. p. 431. qv. 18 *en onse Concordie* P. 1. p. 305. P. 2. p. 47. f. *alwaar onse Belyders rond uyt seggen*: dat sodanig voorrecht der Bisschoppen en Farheeren alleen uyt een menschelyke verordening sy voortgekomen. (k6 *Luyterse Concordie* P. 1. p. 202. conf. *Gerhard.* in *LL. th.* Tom. 6. §. 235. (l6 vid *Hoornbeckium* & *Zieglerum* & alios laudatos a *Carpzov.* in *Lanxfat.* p. 908. f. (m6 *Homel.*

Homil. 2. in 1 Timoth. (n6 in't *aanbangsel van de Smalcaldise artikelen*. P. 2. p. 48. (o6 ap. *Cyprianum* in Ep. p. 103. refertur de Cornelio Episcopo, illum habuisse virginalem conscientiam, quod rite vocatus fuisset. Ergo vi oppositorum, spurie vocati meretriciam habebunt sive adulterinam conscientiam. *Krumbh.* l. c. p. 46 (p6 *C. Kortkoltus* l. c. p. 162. et in notis p. 479. ex quo referam tantum, quae *Cyprianus* habet ad presbyteros plebemque Carthagini universam : *in ordinationibus clericis, fratres Carissimi, solemus vos ante considerare & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* (q6 *D. Mublius* in nothigen unterricht von prediger-wahlen p. 21. 23. ubi notabilis est Canon XXII. Concilii III. & IV Carthaginensis : *nullus ordinetur Clericus, nisi probatus vel Episcoporum examine, vel populi testimonio. it ut Episcopus sine consilio clericorum non ordinet, ita ut civium consensus & Testimonium quæratur.* Hic omitti non debet *Hincmari*, Remorum Episcopir, escriptum, ad quod *Gerhardus LL.* de M. E. c. 3. sect. 13. provocat : ' adducite te examinandum, quia, ut ' longe ante nos dictum est, non est facile dimittendus, cui est proximus committendus. Qui enim loco docti ordinat indoctum, is facit ' eum magistrum, qui debebat esse discipulus, & offert coecum animal (r6 qua par est devotione expendatur : Non esse hominis pii & probi, se obtrudere ecclesiae : sed Dei esse & Jesu Christi, emittere operarios in vineam suam ; nec satis est, instructum te esse insignibus ad docendum donis, sed praeterea necesse est, a Deo ut voceris. quae vocatio nisi accedit ad dona, documento est, nolle Deum tuis in sacro ministerio donis uti ita *Brochmandus* l. c. p. 968. cas 9. (s6 *Jesuita Rainaudus* habet sequentia, quae utpote veritati congrua, non improbanda : *Si intrusio clerici fit occulte, non adhibita violentia, est furtum sacrilegum. At si aperta vi grassetur, rapina est, quam esse furto deteriore, optime demonstrat Chrysostomus, conf. Krumbh.* l. c. p. 43. f. (t6 *Illustris Puffendorpius* de habitu Religionis Christianae p. 150. hunc in modum differit : *iur vocandi doctores ecclesiae ad principem non spectat eo modo, quo ius constituendi magistratus & alios, qui munia civitatis obeunt publica. Hoc quippe in solidum ipsi competit, velut pars summi imperii : sed doctores ecclesiae ut tales, non sunt proprie publici officiales regis, sed sunt servi Christi ; ministri ecclesiae,*

non civitatis. (u6 *Leo Imp, ep 89.* ita sancivit: *Expectarentur*
certe vota civium, testimonia populorum; quæreretur honoratorum
arbitrium, electio Clericorum, quæ in sacerdotum solent ordinatio-
nibus ab his, qui norunt patrum leges, custodiri. referente *Krumbh.*
l.c.p.43. (w6 *Pyratae sunt, qui regendae Christi navi obtrudunt, Chry-*
sostrmus in libro perquam egregio de sacerdotio, cujus post binas Can-
tabrigienses 1710 et 1712. nuper admodum, aliam & magni aestimata
editionem adornavit, at que Stutgardiae 1725 imprimendam curavit
J. Alb. Bengelius. vid. *Recensiones Litterarias dictas Saml. von A. u.*
N. eo Anno p.443. (x6 *neque paratam esse veniam dixerim illis,*
qui ulla sui ambitione dignitatem eam obtinuerint; Nam ne illis
quisquam relictus est excusationis locus. Decere enim arbitror, vel si
te eo sexcenti vocent; atque adeo cogant, non illos spectare, verum
animi tui dotes prius examinare, viresque tuas omnes exacte perscru-
tari, atque ita cogentibus demum cedere, (y6 *et quonam illi pacto*
fese una cum illis in praesentaneum conjicit periculum? Nam cum
 illi liceat, ut se ipsum perse servet, nimirum & alios secum perditos
 perdit. Unde enim speranda est salus? Unde veria expectanda?
 quinam internuntii & deprecatores? Illi ipsi fortasse, qui nunc nos
 cogunt & ad necessitatem adigunt (*Vercieren een*) geval van nood
 (z6 *Et spurie vocantium & spurie vocatorum poena erit ignis aeternus*
vermis nunquam moriturus, dentium stridor, extremae tenebrae, disse-
cari. (*Sy syn uyttebannen van de gemeenschap der Kerk*) atque in
hypocritarum ordine cogi (voor huychelaars en vagabonden te achten)
Nequaquam nunc res est de frumento hordeoque dissipandi, de obus ovi-
busque pascendis, sed de ipsomet corpore Jesu curando. Ecclesia enim
est Christi corpus. Operose hæc congesta legas ap. *Krumbh. l.c.p.49.50.*
 a7 **I**N Institut. Catech. p. 401. (1.) *Sine legitima vocatione, nemini*
publicum ministerium capeßere fas esto. (2.) *Nemo in ecclesia au-*
diendus, nisi legitime vocatus. [b7 *Haudquaquam meretur titulum*
ministri Dei, potius ministri Diaboli, quia spuria vocatio non opus
Dei, sed Diaboli est. conf. *Krumbh. l.c.p.46.* (c7. *Siet Dietrichs The-*
ologische Consilia und bedenken p. 264. 265. Huc etiam spectat, epi-
stola D: Aeg: Hunnii ad D: Mylium, super quaest: quo loco habendum
sit ministerium pastorum non per omnia legitime vocatorum ap. *Dede-*
kennum

kennum Vol. I. Consil. p. 758. sq. Toto enim cœlo differunt minister spurius & spurii ministri ministerium illibatum. (d7 *Gelykmen se vinden kan* T. IV. Jen. Germ. f. 99, 100. Alia ejusdem tenoris Lutheri verba allegata a D. Luc. Osiandro legas apud Dedek. l. c. p. 765. (e7 *Brochmand* de M. E. p. 912. D. S. Schelgwigius synops. Controv. sub pietatis prætextu motarum Art. 26, p. 287. it. 28. p. 309. D. Zeltnerus in supra laudato Breviario Controv. cum Enthuf. & Fanat. p. 373, f. & 386, f. 391. (f7 *Carpz.* Lanx Satur. p. 923, 924. Vide etiam, quam graphice eos depingat D. Mublius l. c. p. 10. (g7 Comm. in Mal. 2. 7. Siet A. W. Langens *Bedenken, was doch wohl von der jenen Prediger Vocation, &c.* p. 11 voor al dese Woorden: *Fundamentum legitimorum Doctorem Christianorum est legitima & ordinaria vocatio. Non pro lubitu arbitrioque huic statui se ingerunt ipsos, verum a Domino Deo ordinarie ad eum promoventur.* (h7 in Lanx satur. p. 928, § 66. [i7 Emphaticum est elequium Konigii in Cal. Consc. p. 725. *Megalandri* nostri verbis id corroborantis: 'Præsentē vocatione confirmantur auditores, se non vagantibus terræ volucris, sed Dei legatis esse commissos, quibus ut Deus per vocationem quasi suum votum tribuerit, ita paratus sit, deinceps etiam in illis operari, & permiaſterium eorum, conversionis & salutis opus in Populo suo perficere. p. 728. Concludimus hunc casum verbis B. Lutheri, imis sensibus figendis: Non contemnenda est vocatio; neque enim satis est, habere verbum & puram doctrinam, oportet etiam, ut vocatio sit certa, sine qua qui ingreditur, ad mactandum & perdendum venit. Nunquam enim Deus fortunat laborem eorum, qui non sunt vocati, & quanquam quædam salutaria afferant, tamen nihil ædificant. T. IV. Jen. Lat. in Cap. 1. Gal. fac. B. (k7 'quem quæso latet, nostra ætate neminem ad munus sacrum in ecclesia obeundum admitti, nisi a tota ecclesia sit vocatus? Hoc enim si non diligenter observaretur, sed unicuique liberum esset, pro lubitu decendi, ac sacra administrandi, nonne ingens inde confusio oriretur, quæ ipsi Deo, boni ordinis auctori ingrata foret, ac quævis mala secum afferret. Ita D. Gætzius in quæstionum e Th. Cal. specim. qu. 1. num quis se ipsum ad M.S. vocare possit. p. 4. (l7 'quis (inquit *Schmadius* in Comm. ad Hebr. p. 557.) sibi ipsi sumit

' honorem officii ecclesiastici, ejusdem hujus officii honorem deho-
 ' nestat, nec legitimus ecclesiæ minister esse potest, sed turpissimum
 ' sacrilegium committit-Tandem qui sacratissimam legem violat,
 ' omnino turpissimum *sacrilegium committit*, quando rem divina le-
 ' ge consecratam, sibi ipsi contra omnia jura rapit. (m7 Extraordi-
 ' naria (vocatio) uti non temere asserenda, ita nec temere cuiquam
 ' statim credendum est, eam jactanti & forsân Enthusiasmo inclinanti,
 ' sentiente *Krumbh.* l. c. p. 33. Fusius hæc tractantem legas *Gerb. L. L.*
 ' de M. E. c. 3, sect. 3, § 82. It. *Carpz. Lanx Sat.* p. 40. 904. (n7 *Be-*
 ' *ze* verba vol. 3, f. 355, in medium allata sunt hæc : ' Præteritio fra-
 ' ctionis, quoniam non ad ipsam sacramenti confectionem, sed tan-
 ' tum ad veri & prorsus legitimi ejus usus formam pertinet, actum
 ' ipsum non vitiat. * De verbis *Zanchii*, longa serie a *B. Dieterico*
 ' allegatis, pro chartæ angustia solummodo aducere libet, quæ 2 col. 163
 ' leguntur : ' Non introducenda est fractio, invita & reclamante ma-
 ' jori ecclesiæ parte, ne hanc ob causam schisma fiat aliquod ; & dum
 ' volumus frangere panem, *frangamus* simul & dissipemus *corpus ec-*
 ' *clesiæ*.— Neque tam necessaria est fractio, quam conservatio corpo-
 ' ris Christi, quod est ecclesiæ ; & præpotterus est zelus, qui cum ru-
 ' ina ecclesiæ conjunctus est. 4 col. ibid. Video quidem quid fe-
 ' cerit ipse, (*Christus*) quid etiam Apostoli : nec ignoro, sequenda esse
 ' Christi exempla ; sed apertum hac de re *mandatum non lego*, sicut le-
 ' go, porrectum panem esse accipiendum & edendum, &c. sed fac &
 ' illud de fractione esse præceptum, quomodo tamen demonstrabis,
 ' mandatum Christi esse, ut frangatur panis coram toto cœtu in mensa,
 ' non autem satis esse, si *fractus & divisus* in mensam afferatur. col.
 ' 6 ibid. ' At licet patres non ignorarint alterum usum, propter au-
 ' thoritatem Apostoli, qui sic habet : *Hoc est corpus meum, quod pro*
 ' *vobis frangitur* ; plerique tamen omnes senserunt in hoc, cum pri-
 ' mis juxta veterem *Hebræorum* consuetudinem, qui magnos panes
 ' afferebant in mensam, *fractum fuisse a Domino Jesu* panem, ut
 ' *fractus dividi ac distribui inter multos possit*. Et iterum epistola al-
 ' tera ad eundem, lib. 1 col. 166. T. 8. ' Si meliores in contrariara
 ' partem afferrentur rationes, libenter audiam. Nam quod quidam
 ' præceptam esse volunt (fractionem) propter hæc verba : *Hoc faci-*

te in mei recordationem meo iudicio fallitur : tum quia liquet,
 mandatum hoc de fine, non ad factum Christi (fregit) sed ad fu-
 perius *mandatum de accipiendo & edendo pane* referendum esse :
 tum etiam, quia sequeretur, male fieri a nostris ministris, quod so-
 li frangant panem, cum mandatum hoc (si de frangendo etiam pa-
 ne intelligatur) non ad solos sed, ad omnes fideles referatur, qui-
 bus etiam omnibus dixerat prius: *accipite, edite*. Responsum *Zan-*
chii in causa hac datum *Heid.* 1572. insertum legi meretur, in *Thef.*
Dedekenniano vol. 1 p. 549. (o7 *Siet Saml. von A. und N.* 1722,
 p. 27. f. Alia hujus viri scripta inque repurgatam ecclesiam præcla-
 ra merita recenset Vir eruditione clarus & nobilis *Niebenkius* in *Diff.*
fama & vita Nobilis Theologus Lutheranus, p. 7, — 15. promittens
 ibidem, se illius famam adversus *Arnoldi* criminationes vindicaturum
 esse in *Theologo nobili vindicato*. (p7 ita *M. Freudius* in tr. *Alamo-*
de-Teuffel, in append. p. 290. (q7 Vide *Broehm.* l. c. p. 971. (r7
 l. c. p. 52. (s7 Vide *Kromayer* in *Th. pos. pol.* p. 731. (t7 *Tom.*
IX, Altenb. f. 788. Of in *syn Voor-reede over de Smalcaldische Ai-*
tykelen. Siet onse Concordia, P. 2. p. 2. (u7 *Lutherus Kleinood*, p. 497.
 (v7 *Siet 't Boek: Untersuchung von dem wesen des Geistes*, p. 9.
 (w7 Est ille cum pl. tit. *Curieuse nachricht von Pennsylvania in Nord-*
America, welche auf begehren guter freunde auf vorgelegte 300 fra-
gen, by seiner abreise aus Teutschland nach obigen lande An. 1700 er-
 theilet, und nun *An.* 1702 in den druck gegeben worden, durch *Dan-*
Falknern, Professore Burgern und Pilgrim alda. Ff. und Leibz.
 1702, 8. Ut suspicor, sunt hæ Quæstiones eo consilio transmissæ,
 quod suppeditatum erat in Epistola quadam *An.* 1694. *Germanopol.* de
 7 *Aug.* data & 1695 publicata sub titulo: *Copia eines Sendschrei-*
bens aus der Neuen Welt, betreffend die erzehlung — welche zu dem
ende diese reise angetreten, den glauben an J. C. alda aus zu breiten.
 (x7 *Siet Saml. von A. und N.* 1720; p. 118. it. 1724; p. 217. ubi ali-
 um ejus tractatum æque scandalosum videas sub incudem vocatum
 a *J. F. Wencelio*. (y7 *Siet de Voor-reede a. 2 en de nachricht*, p. 56
 die 100 frage. (z7 *Siet Saml. von A. und N.* 1723, p. 321.

a8 **D.** *J. Fr. Buddæus* Pietismi infamiam, quæ nonnullis inusta
 est, abstergere conatus in Epistola de nonnullis ad quorun-
 dam

dam in S — Ministrorum innocentiam vindicandam spectantibus, vide *Saml. von A. und N.* 1723, p. 952. Eandem epistolam Lat. & Germ. 1724, recusam obelisco notarunt etiam Recensores rerum Novant. h. a. p. 544. Et quam infelicem patronum Pietistarum in S — egerit *Buddeus*, id demonstratum ivit *D. G. Wernsdorffius* in præfat. programmatis, quod ibidem recensitum invenias, allegans exempla *Frankii*, *Speneri*, *Breithauptii*, *Sprægelii*, *Schutzi*, & *Fluggii*. (b8 Vide Responsum *Witteb.* in causa Piet. *Waldeccensi* p. 26. it. *Continuation des Pietistischen gesprächs zwischen Sincero und Zelotes.* p. 29. l. c. 1723. p. 280. (c8 Siet Bericht der Kœnigl. Denischen Missionarien in Ost-Indien, en die aanmerkingen der Heeren Auteurs der *Saml. von A. und N.* 1721, p. 815. Eandem tibiam inflat *A. W. Bœhme* in *Ermahnungs-schreiben an die zerstreuten Pfälzer und übrige Teutsche in Pensylv. Carol. Nieu York. &c. Lond.* 1710, 12. p. 53. ubi suadet, ut religionum discrimen occultetur, disputationes circa res fidei in terra antiquis tanquam cadavera sepulta re linquantur. & p. 57. ubi admodum sophistice sermonem Abrahami cum Loto subnectit parænesi suæ ad amicitiam sodalitatem cum iis ineundam, qui que indoctrinalibus dissentiunt: id quod spiritum amoris Abrahamiticum appellat; at deinde in applicatione deflectit ad agros & bona terrestria, quæ despicienda sint cœlestia meditantibus ac ponderantibus. Subolebat nimirum ipsi, nimis absurdum esse, velle dicere: Tu si cœlum cupis, cupio ego infernum: cœlum ego peto, si tu præferas infernum. Et profecto Indifferentissimus religionum quid aliud est quam cœlum & infernum, salutem & perditionem æqua lance ponderare? (d8 *Sulks blykt uit 't tractaat: An Account of the succes of two Danish Missionaries. Insgelyks een ander: Several Discourses and Tracts for promoting the common Interest of true Christianity, door hem op de Pers gelegd.* (e8 Siet der Læbl. Theologischen Facultet zu Wittenberg bedenken über das zu Glaucha an Halle 1703 im Waisenbause daselbst edirte Gesang-buch, eingebolet und zum druck befördert durch Hoch-Graflieh Waldeckische zur Regierung verordnete Land-Drost und Rathe, Frf. u. Leipz. 1716, 4. it. *L. Th. Dassovius Orthodoxia immortalis*, 1720, 4. it. *Die unschuld. Nachrichten* 1708, p. 574. 1707 p. 706. His autem monitis num satis factum sit; judicent

judicent qui legunt tractatum: *Vertbeidigung der beantwortung wieder der U. N. hochstunbillige Censur*, p. 131. (f8 Dat dit vonnis op vaste grond van waarheit gestelt sy, sulks mag elk oordeel- en taal-kundig leeser uyt die woorden van dit lied opmaaken, beginnende: "gegonne jesse bluth, amen, geschlecht ja, wahrheits geschlecht! Gebornes je, gone kind! je und je je held, kind je und je held! Je jo na, ewigs jo, ja o, ja recht, jo jo, ja ho, recht ens. En besluytende aldus: Weil kebruf beisset als rechten kerux, als secht kerux, zweisheit igereuzh ieb, und zweimundig schwerd krieg : 1: freund Israels thier, feuer lautert sich hier, Philister feind thier, Weicht Israels neu thier, hallelujah (g8 Ziet aus fabrilche beschreibung des unfugs, welchen die Pietisten zu Halberstadt ens. it die glücklich beygelegten liebes-controversien ens. 1703. en 1722. (h8 Es ist bekandt, seyt Orthodoxophilus in Idea Pietismi, das Hr. Lysius, anfangs das studium Theologicum quitirt, und auf etliche jahre ein Kaufman geworden, hernach aber durch eine mehr als Ovidianische metamorphosin aus einem verdorbenen kaufman in Doctorem & professorem Theologiae in Königsberg emergiret, welches obiter mit berubret Dn. Wolffius in Absurdis Hallensibus p. 50. (i8 p. 187 edit. 1720 quo etiam anno ejusdem Turretini oratio, in hanc tractatus formam transmutata prodiit Germanico idiomate et titulo : *untersuchung der grund articul des glaubens*. conf. Collect. Novant. 1721. p. 91. ad. incudem autem ea quæ undiquaque Turretinus compilaverat, vocavit D. I. I. Weidnerus Tr. de articulis fidei Rostoch. 1722. 4. c. XIII: quibus in articulis Dn. Reformati cum Lutheranis convenire velint conf. Dnn. Collectores laud. 1723. p. 549. imprimis denique, quod altinet ad consensum Lutheri circa doctrinam de particulari gratia, deque absoluto electionis ac reprobationis decreto cum Io. Calvino, Th. Beza & synodo Dordracena: Strenue remegit contra eum, quæ Gilberti Burnettii tractatum edidit de praedestinatione & gratia, nec non contra B. Pictetum I. A Turretinum G. Calixtum H. Lysium & C. M. Pfaffium, Adjunctus t. t. Theologiae Hallensis M. I. I. Rambachius in collectione, quam inscripsit; M. Lutheri wahre meinung von der algemeinen gnade Gottes; der algemeinenkraft des verdienstes Christi, der ewigen versetzung, verstockung und

und anderen da hingehörigen materien aus seinen schriften gesammelt
 Jen. 1722. 8. vid Collectores l. l. 1725 p. 756. (k8 Siet saml. von A.
 u N. 1720. p. 61. (18 Ibid. 1723. p. 1016. (m8 Siet 't geschrift Fuchs-
 schweif bindet man an einander p. 29. (n8 Siet syn brief in
 prodromus Diss. de propaganda fide- (o8 vid, ex Osiandro Epitoma-
 tore Centuriatorum Magdeb. sec. 7. P. 318 hæc referentem Kromay-
 erum in Th. pos. pol. p. 1. p. 757, ubi simul p. 758. ostenditur,
 quod ipsi Calviniani artoclasiam Pontificiorum repræsentativam
 rideant & improbent. Sic enim Pareus, (citante Menzero, in peculiari
 de coena scripto, adversus novos Reformatores Marpurgenses con-
 fecto p. 91) vom brodbrechen p. 106. 107. 'was ist ihr, (der pa-
 'pisten) dreyfach brechen anders, den ein vergeblich gaukel werck,
 'und abgöttische menschliche ceremonie die dem rechten von Christo
 'verordneten brodbrechen weder an form noch an brauch, noch an der
 'bedeutung in geringsten nicht æhnlich ist, noch etwas gemeines damit
 'hat. (p8 Leest, wat die van Tappaan seggen, hiervoor p. 26. n. 46.
 ' (q8 G. König. in Cas. Conf. p. 593. non inepte hoc hominum genus
 ' (qui religionem quamvis perinde habent.) Amphibena compara-
 'veris. Serpens enim iste bicipite capite & utroque serpit tractu
 'orbiculato, aliaque animalia, quæ etiam si non momorderit, solo
 'atractû inficit, ut ex Plinio, Solino & Aeliano constat: sic isti ancipiti
 'sunt animo, in corde & corde loquuntur & nullo certo fidei funda-
 'mento nituntur. Deinde orbiculari motu in utramque partem clau-
 'dicant, & modo, nostro vivunt ritu, modo diverso, modo hunc se-
 'quuntur fidei ducem, modo, illo contempto, alium quempiam sibi
 'sequendum deligunt. Denique non solum morsu sed & nudo tactu
 'inficiunt. Nam & prava colloquia corrumpunt bonos mores. (r8
 'Sic ille ap. I. L. Janum in Timotheo genuino pastoris typo p. 53:
 'quantum ecclesiæ decus keryx ad omnia prædicata congruens,
 'substantia simplex non mixta, & pie subiecta Enti transcendentis,
 'quantitas discreta, qualitas literata, passio voluntaria, semel & sem-
 'per tetragonos & habitu & voce totaque vita docens, non definens in
 'ax, ut mendax, bibax, audax pertinax, contumax, pugnax, pro tem-
 'pore vocalis, contra liquida & muta, sonans non subtilia sed utilia,
 'breviter Nathanael Fridlieb, Senftenbergensis, Nepos Modestini,
 'qui

qui rectius putat facere nimis, quam minus, qui cum Paulo fiat omnia omnibus, & sciat quod nequam sit generis omnis. (& vice versa, qui generis omnis, sit nequam!) * Pluribus hanc Episcoporum prærogativam adstruere necesse nobis erit, quando *Hessetiana* verba explicare conabimur: Hinc factum est, ut ex singulari Dei providentia inter densissimas hæresion tenebras & tot schismatum istrophas, tanto magis eluceat *Anglicana* Ecclesiæ splendor, quanto magis—primitivæ & vere Catholicæ Ecclesiæ quam maxime sit conformis. (13 *In nœthigen Unterricht von Prediger-wahlen*, p. 19, 57. (18 *Clemens* Epist. 1 ad Cor. p. 99, ed. Lond. a Colomusio adornatæ, scripsit aldus: 'Sy L. gingen door Steeden en Vlekken, en stelden den gelovigen Leeraars en Opfinders, naa dat sy L. door den Heiligen Geest sodaynige bepræft hadden. (18 *Chrysostomus* Hom. V. in 1 ad Tim. 1. seyd: 'De Leeraars quamen door den Geest der Profetie, 't welk Oecumenius in 1 ad Tim. IV. verklaart, 'door order van den Heiligen Geest, niet by geval. (18 *Eusebius* lib. 3 Hist Eccl. c. 23 p. 92. betuigt self van Johannes den Apostel, 'by heb Opfinders aangestelt, dewelke hem van den Heiligen Geest waren aangetoont. (18 *Siet H. Kromayer* Th. pos. pol. P. 1, p. 892, 832. (18 *De imperio summæ potestatis circa sacra*, p. 169. (28 *De perpetua Christi Ecclesiæ Gubernatione*, p. 110.

a9 **D**E Synedrio *Hebræorum*, l. 14, c. 14. (b9 *De Synagoga veteri*, l. 3, p. 820. (c9 *De rebus gestis Christianorum* p. 178. (d9 *Siet Kromayer*, l. c. P. 1 p. 823. (e9 *Pervulgata hæc est veritas: conferri tamen potest Henninii Laudenii Sacerii de hæreticis priorum seculorum commentatio*, in *Recens. Novant.* 1724, p. 568. & quem illi allegant, *Neumannus* Diss. de Pseud-Apostolis, veteri & recentiori Ecclesiæ infensis. Inprimis a. *D. Thom. Itigii* Hist. Eccl. primi seculi, p. 258-284. ubi *Simonem* hunc ab hæresiarcha *Gnosticoorum* auctore non diversum esse ostendit contra *Camp. Vitrin-gam*. (19 *Siet Saml. von A. und N.* 1723. p. 534. (g9 *Demas* vero, si quos habet Ecclesia, *Phygellos* & *Hermogenes*, *Pauli* vestigia deferentes, sive constituti sunt, sive constituendi ministri, eos obtestamur per *Jesum Christum*, judicem futurum viventium & mortuorum, quos inter & ipsi futuri sunt, cogitent quæso, quid responsuri sint huic

und anderen da hingehörigen materien aus seinen schriften gesammelt
Jen. 1722. 8. vid *Collectores* l. l. 1725 p. 756. (k8 *Siet* saml. von A.
 uN. 1720. p. 61. (l8 *Ibid.* 1723. p. 1016. (m8 *Siet* 't geschrift *Fuchs-*
schweif bindet man an einander p. 29. (n8 *Siet* syn brief in
 prodromus *Diff. de propaganda fide-* (o8 vid, ex *Osiandro* *Epitoma-*
tore Centuriatorum *Magdeb. sec. 7. P. 318* hæc referentem *Kromay-*
erum in *Th. pos. pol. p. 1. p. 757*, ubi simul p. 758. ostenditur,
 quod ipsi *Calviniani* artoclasiam Pontificiorum repræsentativam
 rideant & improbent. Sic enim *Pareus*, (citante *Menzero*, in peculiari
de coena scripto, adversus novos Reformatores Marpurgenses con-
 fecto p. 91) vom brodbrechen p. 106. 107. 'was ist ihr, (der pa-
 'pisten) dreyfach brechen anders, den ein vergeblich gaukel werck,
 'und abgöttische menschliche ceremonie die dem rechten von Christo
 'verordneten brodbrechen weder an form noch an brauch, noch an der
 'bedeutung in geringsten nicht aehnlich ist, noch etwas gemeines damit
 'hat. (p8 *Leest*, wat die van *Tappaan* seggen, hiervoor p. 26. n. 46.
 ' (q8 *G. König*. in *Cas. Conf. p. 593*. non inepte hoc hominum genus
 ' (qui religionem quamvis perinde habent.) *Amphisbena* compara-
 ' veris. Serpens enim iste bicipite capite & utroque serpit tractu
 ' orbiculato, aliaque animalia, quæ etiam si non momorderit, solo
 ' attractu inficit, ut ex *Plinio*, *Solino* & *Aeliano* constat : sic isti ancipiti
 ' sunt animo, in corde & corde loquuntur & nullo certo fidei funda-
 ' mento nituntur. Deinde orbiculari motu in utramque partem clau-
 ' dicant, & modo, nostro vivunt ritu, modo diverso, modo hunc se-
 ' quuntur fidei ducem, modo, illo contempto, alium quempiam sibi
 ' sequendum deligunt. Denique non solum morsu sed & nudo tactu
 ' inficiunt. Nam & prava colloquia corrumpunt bonos mores. (r8
 ' Sic ille ap. I. L. *Janum* in *Timotheo* genuino pastoris typo p. 53 :
 ' quantum ecclesiæ decus *keryx* ad omnia prædicata congruens,
 ' substantia simplex non mixta, & pie subjecta Enti transcendenti,
 ' quantitas discreta, qualitas literata, passio voluntaria, semel & sem-
 ' per tetragonos & habitu & voce totaque vita docens, non desinens in
 ' ax, ut mendax, bibax, audax pertinax, contumax, pugnax, pro tem-
 ' pore vocalis, contra liquida & muta, sonans non subtilia sed utilia,
 ' breviter *Nathanael Fridlieb*ius, *Senftenbergensis*, *Nepos Modestini*,
 ' qui

qui rectius putat facere nimis, quam minus, qui cum Paulo fiat omnia omnibus, & sciat quod nequam sit generis omnis. (& vice versa, qui generis omnis, sit nequam!) * Pluribus hanc Episcoporum prærogativam adstruere necesse nobis erit, quando *Hæretiana* verba explicare conabimur: 'Hinc factum est, ut ex singulari Dei providentia inter densissimas hæresion tenebras & tot schismatum strophas, tanto magis eluceat Anglicanæ Ecclesiæ splendor, quanto magis—primitivæ & vere Catholicæ Ecclesiæ quam maxime sit conformis. (13 *In nœthigen Unterricht von Prediger-wahlen*, p. 19, 57. (18 *Clemens* Epist. 1 ad Cor. p. 99, ed. Lond. a *Colomusio* adornatæ, scribryt aldus: 'Sy L. gingen door Steeden en Vlekken, en stelden den gelovigen Leeraars en Opzienders, naa dat sy L. door den Heiligen Geest soddanige bepræft hadden. (u8 *Chrysostomus* Hom. V. in 1 ad Tim. 1. seyd: 'De Leeraars quaaamen door den Geest der Profetie, 't welk *Oecumenius* in 1 ad Tim. IV. verklaart, ' door order van den Heiligen Geest, niet by geval. (w8 *Eusebius* lib. 3 Hist Eccl. c. 23 p. 92. betuigt self van *Johannes den Apostel*, ' by heb Opzienders aangestelt, dewelke hem van den Heiligen Geest waren aangetoont. (x8 *Siet H. Kromayer* Th. pos. pol. P. 1, p. 892, 832. (y8 *De imperio summæ potestatis circa sacra*, p. 169. (z8 *De perpetua Christi Ecclesiæ Gubernatione*, p. 110.

a9 **D**E Synedrio *Hebræorum*, l. 14, c. 14. (b9 *De Synagoga veteri*, l. 3, p. 820. (c9 *De rebus gestis Christianorum* p. 178. (d9 *Siet Kromayer*, l. c. P. 1 p. 833. (e9 *Pervulgata hæc est veritas: conferri tamen potest Henningii Laudonii Sarcæ de hæreticis priorum seculorum commentatio*, in *Recess. Norant.* 1724, p. 568. & quem illi allegant, *Neumannus* Diss. de Pseud-Apostolis, veteri & recentiori Ecclesiæ infensis. Inprimis a. D. *Thom. Illigii* Hist. Eccl. primi seculi, p. 258-284. ubi *Simonem* hunc ab hæresiarcha *Gnosticoorum* auctore non diversum esse ostendit contra *Camp. Vitrin-gam*. (f9 *Siet Saml. von A. und N.* 1723. p. 534. (g9 *Demas* vero, si quos habet Ecclesia, *Phygellos* & *Hermogenes*, *Pauli* vestigia deferentes, sive constituti sunt, sive constituendi ministri, eos obtestamur per *Jesum Christum*, judicem futurum viventium & mortuorum, quos inter & ipsi futuri sunt, cogitent quæso, quid responsuri sint huic

judici, ubi secundum verbum veritatis, quod praedicant, judicaturus est mundum: *vel itaque fateantur, se talem non credere, quo ipsorum impietas applicabitur*: vel si credunt talem, se ob vitam a doctrina abluentem adjudicandos aeternis flammis, inter quotidiana sacrarum literarum studia & effata fateantur necesse est, socii futuri *Jannis & Jambris*, quibus in hoc mundo associari nedum ad diem voluissent. Quo quid crudelius in semet ipsos statuere possint, judicent ipsi, dum illas extra flammam adhuc constituti, num forsan *Timothei* adhuc mentem imbuere velint, coronandi cum ipso in aeternum. Consilium hoc grave & salutare est V. Rev. J. L. Jani in Diss. *Timotheus genuini pastoris typus* inscripta, p. 53. (h9 *In syn groote Catechismus. Siet onse Concordia*, P. 2, p. 120. (i9 ib. p. 171. (k9 *Siet syn Vertheidigung einiger neulich von ihm weg gelassener dinge*. (l9 Hoc est quod Pietastris exprobravit *Schelgwigius* in Synopsi art. 32 VII. p. m. 369. nec non G. F. Niekenk in Comp. Errorum Piet. p. 156. f. (m9 *Siet onse Generale Kerken-Ordinantie in fol. herdrukt* 1725, p. 11, 12. (n9 *Siet Saml. von A. und N.* 1720, p. 603. 1723, p. 371. ubi Dnn. Collectores pl. Rev. recensent *Caroli XI, Königs in Schweden, Gotthen und Wenden, &c. Ann. 1687. 4. im druck publicirte Kirchen Gesetze und Ordnung, ins Teutsch übersetzt*: & simul catalogum exhibent auctorum recentiorum, nim. Jo. Friderici, D. J. A. Schmidii, & C. J. Bokelmanni, qui data opera hanc rem pertractarunt: id quod ex instituto etiam executus est D. C. M. Pfaffius in Diss. de Liturgiis Tub. 1718, edita, quam *Institutionibus* suis Histor. Eccl. prae-misit 1721. 8. (o9 In scrutinio Conf. Catecheticae p. 1208. Imo sine peccato haec talia omitti non posse aut mutari, agnovit ipse *Spenerus*, qui P. 1. Consil. Theol. Germ. p. 453. collegae sui intimi circa hunc lapsum, crimen gravius facit, quam ut excusare eundem & non potius culpae deberet; ac deinde pergit: *Was die eusserliche ordnungen anlanget, bleiben wir verbunden an alles dasjenige, was die Kirche (oder nach jetziger dero selben obwohl nicht eben bester verfassung, dero in dem eusserlichen administratores, die Regenten oder Consistoria) verordnet, und können auch ohne Sünde davon nicht abweichen, als lang in solchen verordnungen an sich selbst nichts sundliches enthalten.* Denique suo id exemplo comprobabat

bat, addens: *Weil die vorgeschriebene formulæ, in unser gewalt nicht stehn, so bequeme mich der gewohnheit, und bin versichert, es werde die Ehre Gottes, und der Kirchen erbauung weniger dadurch verletzt, als wo mich widersetzte, und zur unrube anlas gebe.* (p. 9. vid. S. Edzardi Machiavellismus pietisticus, ad calcem ej. animadv. ad Weismanni H. E. N. T. p. 114. 17. (q9 Siet Samlung von A. und N. 1720. p. 643. (r9 Ibid. p. 696. * Roterodamensis hæc versio ad manus est, quæ lucem vidit 1645. 8. & me fugit, num diversa sit ab Amstelodamensi, cujus mentionem faciunt Dun. Coll. Nov. rer. Theol. 1724. p. 377. Sequitur autem Elisabethanam, & a Carolo II. 1662. Confirmatam illam, editionem, quæ palmam aliis præripere dicitur Cl. Pfaffio in Diss. de Confirmatione Catechumenorum in Eccl. A. C. usitata & Confirm. Anglicana p. 37. non quidem eam quæ 1558. attamen quæ 1574. & sequenti anno prodierat. Cujus Elisabethani exemplaris Versio Latina facta est primum Lond. 1560, deinde 1670, & tertia vice 1720. Græcam adornavit Elias Petilius 1638. ut omittam Gallicas 1626, 1665, 1678, & 1719. & Germanicas Frfti ad Viadrin. 1704, & 14. quibus certe vix annumerari meretur Bæhmiana, ut suspicor, quæ 1707. 8. procurata est Londini: quanquam præcatiunculae omnes, paucis exceptis, Arndium & Spenerum auctores habentibus, e Liturgia Anglicana sunt emendata. (s9 Kromayer l. c. p. 758, noemt 't eerste Distributionem sive Divisionem in partes; 't laatste Communionem in partes. (t9 Siet Brechmand l. c. P. 2 p. 3016. (u9 Siet Gerhard l. 2, Conf. Cath. P. 2 art. c4. c. 7. p. 1119. (w9 Kromayer l. c. p. 756, 685. (x9 Konigius l. c. p. 499. (y9 Id. ibid. p. 502. Hinc & Lutherus noster: *Wir bleiben bey der Schrift, das Brod-brechen heist Brood aus theilen.* T. 3. Jen. Germ. *In bekentnis vom Abendmahl*, f. 475. A. nec deest illis ex adversariis, qui frangere hic 1 Cor. XI 24. aequè statuat accipi pro distribuere, Musculus Comm. super Matth. XXVI, p. 549. Si quis tamen literam urserit operose, & omnino velit, frangere hic idem esse, quod in partes comminuere, ad morem in Ecclesia Apostolica tunc institutum; ei regerimus: Nos exemplum duntaxat ex Apostolo audire, nequaquam vero præceptum, & quidem nullius alterius causa susceptum, quam distributionis ergo, quæ distributione, ex parte

ministri, & manducatione, ex parte Communicantis accedente, panis fractus demum corporis Christi vere sit communicatio. (29 *Ittigius* Haeres. c. V. § 3, p. 51. *en Remarks on Dr. Bently's Sermon upon Popery* p. 46.

a10 **K** Onigius l. c. p. 496. (b10 *Dieter Inst. Catech.* p. 598 (c10 *Siet Kromayer* l. c. p. 759. (d10 *Konigius* l. c. p. 496. *Krom.* l. c. p. 758. b. (e10 Germanice primum editus est hujus Per celebris, candidi ac modesti Theologi tractatus a. 1691. at longe plura aliorum ex Reformatis, ut Jo. *Piscatoris*, *Actii*, & C. *Pelargi*, postquam jam ad eos defecerat judicia vid. in *hujus* ad Elect. Brandeb. Jo. *Sigismundum* epistola, quam ex Ms. exhibent Dnn. Collect. rerum Novant. 1724. p. 186. (f10 *Konig.* l. c. p. 495. Jo. *Herm.* ab *Elfwig.* in libro: De Reliquijs papatus Ecclesiae Lutheranae temere afflictis p. 172. qui utinam ex tam vasto eruditionis suae thesauro, plures reliquias publici juris & usus fieri permisisset, fatis concedens praematurus! (g10 *Brochm.* l. c. p. 3053. (h10 id. p. 3053. (i10 *Dieter Inst.* Catech. p. 596. *Konig.* l. c. p. 502. *Brochm.* p. 2079. *Kromayer.* P. 1. p. 757. P. 2. p. 372. (k10 *In 't korte begryp der strydige artykelen; Siet ons Concordia* p. 2. p. 414. (l10 Quod in Ms. latens in lucem protraxere auctores Collect. Novant. 1721. p. 889. (m10 Legitur responsio haec ad verbum inserta Collectionibus laudatis p. 740. & admodum concinne Lutheranorum mentem expressam cernere licet in *Confessione* Nobilium ad Werram, exhibita Illustrissi principi Landgravio d. 24. jun. 1607. 'Den ritum frangendi panem, (inquiunt hi Confessores art. VI.) Coenae Dominicae in ipso actu halten wir pro adiaphoro, und nicht unrecht seyn, wan er als ein adiaphoron, legitimo modo, und salva veritatis substantia, in die Kirchen da er zuvor nicht breuchlich, eingefubret wird: Wo er aber analogice zum zeichen und brechen des leibes Christi, die doch nicht geschehen und in finem, die wahre gegenwartigkeit dadurch zu verlauchnen, und noch dazu als ein necessarium essential-und integral-stuck, mit gewalt eingedrungen werden wil, achten wir denselben nicht anzunehmen seyn: *Siet Saml. von A. u. N.* 1722. p. 203. (n10 vid. *Meisner.* disp. 8. Coll. adiaph. *Hæpfner.* Isag. ad S. C. usum. p. 1064. *Gerb. L. L. T.* v. § 157. (o10 *Tom.* 2. Jen. p. 477. c. *Kromay.* l. c. p. 760. (p10 est

est ille Barth. *Schellenberg*, ita canens: 'More suo faciant, quis
 ' fractio panis in usu est, salvi ficante fide, si sumus unanimes. Nos
 ' (non frangentes (nostrum retinebimus usum, noster & illorum mos
 ' placet usque Deo. (910 l. c. p. 508. (110 *Aldus vloeijen syne*
 ' *woorden* p. 500. Ipsum frangendi ritum, ut in se consideratur, tan-
 ' quam actus aliquis physicus, ob antiquitatem & diutinum usum,
 ' non tam reprehendum, quam suspiciendum pronuntiamus, ne mo-
 ' do, qui in se & sua natura liber est, ut perinde sit, sive fiat ante, vel
 ' sub ipsa cœnæ administratione, tanquam necessarius, & sub ipsa
 ' administratione præcise per agendus, nobis obtrudatur, aut alius fi-
 ' nis, quam ferat ipsa rei veritas, ei affingatur. Interim liceat
 hic observare; Hujus Jo. a *Lasco* epistolam ad *Pellicanum* de *Era-*
smi Rot. sententia de Cœna, insertam esse ultimo loco, fasc. 1. class. 3
 Bibliothecæ Bremensis: Nec non quod *quindecim* aliæ ejusdem a
Lasco epistolæ ad Alb. *Hardenbergium* ab 1540. datæ, legi possint
 in eî. Bibliothecæ class. VI. f. sc. 1. c. 1. Th. *Haseus*. annotationibus
 suis illustravit, ut mordacitate sua plusquam Esavitica in Luthera-
 nos fratres debacchari possit. (110. *Siet Konigius*. l. c. p. 506. (110
Siet Kromayer l. c. p. 697. (110. *Konig*. p. 501. *Dietericus* l. c. p.
 595 (110. *Krom.* p. 698. n. 5. (110 *Krom.* p. 697. th. 4. (110.
 ' Nos cerimoniam plane liberam & indifferentem, citra ullam ne-
 ' cessitatem & cultum usque adeo observamus, ut alterius panis usum
 ' revocare, nobis, *consentiente Ecclesia*, integrum esse, libere statu-
 ' amus. Verba sunt *Diederici* accuratissimi quondam Theologi in
 Inst. Cat. p. 594. (210. ' quia sub adiaphoris sæpe latitat totius re-
 ' ligionis periculum, ideo Ecclesiæ minister, quod ipse non habet,
 ' nec penes ipsum solum est, nec dare nec auferre potest. Cum ita
 ' que *consensus Ecclesiæ* hic requiratur, omnino summopere caven-
 ' da est præcipitancia, nec solis ecclesiæ ministris hoc obtrudendum
 ' est, quod omnes tangit ac singulos, adeoque statum tam Ecclesiasti-
 ' cum quam Politicum & œconomicum, ejusque *membra univèrsa*,
 ' quibus in tali casu omnino vigilandum est sedulo *Carpz.* Isag. in
 lib. E. L. symb p. 1607.

211 **A** Aliud est *adiaphorum Ecclesiæ*, aliud *adiaphorum* huic vel
 illi *personæ*. Ecclesia quidem potestatem habet ordinandi
 cerimo-

cerimonias liberas, non autem quævis persona Quanta siquidem ori-
tura esset ceremoniarum confusio, si mutatio earundem in cuiusvis
pastoris pagani (*quid? & circum cellionis?*) manu esset posita *Kro-*
mayer, l. c. p. 850. (bii Conf *Carpz.* Jctus, una cum *Balduino* Cal. Conf.
lib. 4. c. XI. c. 2. *Gerb.* LL. de Min. §. 2 88. & aliis ap. *Dedeken-*
num cc quæst: *ob eine obrigkeit macht habe ibren unterbaren,*
neue religion, cerimonien oder Kirchen—agenda mit gewalt auf-oder
ab-zudringen. Digna sunt quæ hic legantur verba Ienenfium
Theologorum ap. *Dedekennum* in Appendice nova p. 403. b. quæ
sunt libertatis, ea necessitatis absolutæ nunquam fiunt. Unde temeri-
tatem incurrunt licentiosi illi homines, qui quidvis, quovis loco
& tempore sibi licere existimant, & quasvis ceremonias proprio
arbitratu in Ecclesia abrogant & instituunt, nulla vel offenbiculi vel
ordinis habita ratione. Quo etiam referendi sunt ii, qui *cerimonas*
ecclesiasticas inde *indifferentes* appellatas existimant, quasi sine
omni exceptione, quoties & ubicunque *liberum* foret, eas vel usur-
pare vel omittere cuilibet absque peccato liceret. Qui promiscuus
adiaphororum usus cum vagam quandam & effrenatam foveat licen-
tiam, probandus non est, imo reclamatur ei lex charitatis, qua cavetur,
ut omnia ad ædificationem spectent. (cii Vid. *Carpz.* Isag. in libb.
symb. p. 437. & quam multa ingentia incommoda pariat error de
cerimoniis, ostendit P. *Melanchthon* tom. 3. p. 1040. ita sermonem
finiens: “ita obscuratur novi Testamenti doctrina & confirmatur
impietas & augetur tyrannis episcoporum. vid *Deutschman* in
Method. A. C. repetitione 1710. p. 384. (dii T. 3. Ien. Germ.
f. 63. ap. *Carpz.* l. c. p. 1598. (eii Ita censet, *Kromayerus* l. c. p.
855, a. “non negamus, *Ecclesiam* ex libertate Christiana potestatem
“haber, condendi novas ceremonias ad bonum ordinem spectantes,
“ut et interpretandi scripturas: sed quod Ecclesia, quæ non infor-
“mature amesos a Theopneustis, potestatem habeat condendi no-
“vos cultus & nova fidei dogmata, negamus & pernegamus, (fii
“negotium illud expediri potest (1. per ecclesiæ consilia quæ Con-
“fistoria vocare solemus (2) per ministerium Ecclesiasticum, quod
“multis in locis Consistoriorum vicem & auctoritatem gerit (3) per
“seniores ecclesiæ, qui res ecclesiæ multis in ecclesiis administrare
“con-

' consueverunt. (4) per ministerii magistratusque politici consensum.
 ' sum, utpote qui primarii sunt in ecclesia ordines (5) per publicum
 ' aliquod plebiscitum, ut totius ecclesiae consensu ceremoniae sus-
 ' cipiantur; iudice magni in nos, nominis Theologi D. I. *Deutsche-*
 ' *manno* in modo laud. A. C. repetitione p. 376. (gii evolvatur
 Thesaurus Consil. Dedekanno-Gerhardinus in app. nova p. 401-
 407 praeterea nec vola nec vestigium apparet in schedula illa,
 quae 1713. ex typographia *Laurentii Gunteri* prodiit & inscribitur
Rotterdamse formulier by de bedieninge van't b. Avondmaal. 8.
 (hii *Konigius* l. c. p. 507. ' non adeo sumus morosi, ut ritum
 ' fractionis nequaquam in ecclesia reduci posse statuamus, modo
 ' id fiat cum discretione, hoc est, ab universali Ecclesia Evangelica,
 ' non ab uno duntaxat, aut altero cœtu; non in gratiam adversario-
 ' rum, sed propter exemplum Christi, Apostolorum & primitivae
 ' Ecclesiae; non sub titulo mandati aut absolutae alicujus necessitatis,
 ' sed Christianae libertatis; non ad fines ullos, quam ab ipso Christo
 ' Ordinatos, ita tamen ut evitentur scopuli a D. *Menzero* tanquam
 ' e pharo prospecti & fideliter consignati in sua Declaratione IV.
 ' locorum Theologorum p. 184. " (iii. Sane si susceperetur, inquit
Dieter. in Inst. Cat p. 600. ista ceremoniarum innovatio. Verum
 cum hodie instituitur (1) ut res absolute ad analogicam praefi-
 gurationem necessaria (2) ecclesia dissentiente & publice contra-
 dicente (3) maximo cum infirmorum scandalo (4) orthodoxae
 imprimis doctrinae adulteratione, falsae sub specioso hoc integu-
 mento tacita invectione (5) ceremoniarum nostrarum, ut absolute
 impiarum & superstitiosarum, malitiosa rejectione & condemnatione
 ne ad momentum quidem hac in re novaturientibus exemplo Pauli,
 per subjectionem cedendum est, ne Evangelii veritas & Christiana
 libertas periclitetur. Gal. II. 5. V. 2. (kii fiet. I. *Rabens Erklahrung*
in Saml. v. A. n. N. 1721. p. 128. atque hic distingvendus merito
 est a D. Christoph. Raabe, Fanatico inter Reformatos famigera-
 tissimo, de cujus exilio & ex terris Borussiae expulsionem supra
 ad. p. 30 n. h. 4. (lii Ex multis argumentis & Testimoniis primi-
 tivae Ecclesiae, quae legi possunt ap. Dedekennum vol. I. p. 717. f.
 asserre licebit *Cypriani* illud lib. I. Ep. 6. ' sine spe sunt, & per-
 ditionem

ditionem maximam de indignatione Dei acquirunt, qui schismata faciunt, & relicto Episcopo, alium sibi foris pseudoEpiscopum constituunt. Et ex *Canonibus*, quos legas ap. *Gerb. L. L. de Min. E. c. XV.* binos adducam, rim. Concilii *Antiocheni* alterum: 'Si quis presbyter deferta sua ecclesia, ad aliam transeundum esse crediderit, omni modo ab officio suo deponi debet, nec aliquando spem restitutionis habere decernimus. Episcopum de dioecesi ad dioecesin non debere transire, neque si se ipsum ingesserit, neque si a populis violenter sit attractus. Alterum ex *Leonis Ep. ad Anastasium*: 'si quis Episcopus ad maiorem plebem se quacunque ratione transtulerit, a cathedra quidem pellatur aliena; Carebit etiam propria, ut nec illis praesideat, quos per avaritiam concupivit, nec illis, quos per superbiam sprexit, (mii. *Hieronymi* vox est: 'Videas in Ecclesia im-
' peritissimos quosque florere & quia nutriunt frontis audaciam & vo-
' lubilitatem linguae consecuti sunt, dum non recogitant, quid loquun-
' tur, prudentes se & eruditos arbitrantur, maxime si favorem
' vulgi habuerint, qui magis levioribus dictis delectatur & commo-
' vetur; & e contrario virum eruditum latere in obscuro, perfectu i-
' ones, pati, & non solum in populo gratiam non habere, sed inco-
' pia & egestate tabere, ap. *Mublium* l. c. p. 39. (mii. *Chrysosto-*
' *mus*, ad quaest. num & malis praepositis obediendum? respondet:
Malus, quomodo dicis? si respectu fidei, fuge & devita! Non solum
si homo sit, sed & si angelus de caelo descendens: Sin respectu vitae?
nefis nimis curiosus Homil. 34. *Siet Beantwortung derfrage: ob ein*
prediger in denen predigten sich allemahl musse mit einschliessen in
Saml. 1725. p. 672 ubi additur: sie sind pasceten und nicht pasto-
res Cum non pascunt, sed pascuntur: Non a pasco derivantur, sed
a pascor, pasceris. Plura huc pertinentia vid. in *I. H. Balthasaris*
Diff. an ministerio pastoris orthodoxi, non legitime vocati sit
utendum. Gryph. 1720. (oii *Siet unfug der Pietisten* p. 82.
f. (pii *D. Hulfemannus* de jure Correctionis fraternae §.
7. n. 66. f. admodum concinne fermocinatur: 'quid juris
' *Polycarpo, Smyrnensi* Episcopo in Ecclesiam *Philippensem* fuit,
' ut hanc argueret officii in *Onesium Ephesinum* Episcopum
' minus alacriter impensi? Quid juris *Ignatio* tertio *Antiochenae* Ec-
clesiae

'clesiae Episcopo fuit in *Trakianos*, *Polybio* Episcopo *potientes*, ut
 'eos obedire moneret Episcopo & presbyteris suis, objurgaret eos ob odia &
 'emulationes mutuas? Quid juris illi in *Magnestianos*, ut carperet eos, quod
 'juniori Episcopo suo *Damae* justam detrectarent obedientiam? Quis *Ignatio*
 'potestatem dedit, talia *Magnestianis* praescribendi? Quis objurgandi eos de ejus-
 'modi flagitijs, quorum non erant convicti? &c: (q11 Bene *Puffendorpius* de
 I: N: & G: l: VII: c: IV: § 51: si nemo, inquit, sani cerebri princeps pronun-
 tiare audet in controversia Medica Physica aut Mathematica, qui harum disci-
 plinarum non probe est gnarus: Qua fronte idem in controversia Theologica
 sententiam feret, & quidem tanto cum incommodo ejus, contra quem pronun-
 tiatur, ni ipse solidam sacrae doctrinae notitiam habeat? (r11 *Siet saml .v. A*
 u. N. 1721: p: 70: (s11 D: *Danhaueri* Lac: Catech: T: 2: p: 371: it: T: VI:
 p. 417: (t11 conf: Germanicam versionem hujus operis *Oldnixoniani* a M: *Vi-*
schero admodum in feliciter adornatam; (de quo statim) p: 72 130: 132: (u11
 ibid: p: 123. 125: (w11 * Spero equidem, fore, ut haec, qua usus sum, editio
 anni 1710.8: novo praefixo titulo, scilicet: *Gros-Britannisches scripter in der Neu-*
en welt durch Mr: Oldnixon, nova etiam forma prodierit, castigata a tot mendis
 quibus adeo scatebat, ut Germanica talis versio, in meditullio *Misniae* nato vi-
 deri posset *Barbara*, & talis *Americae* descriptio ipsis qui eam incolunt, inco-
 gnita. Ne incredibilia dixisse videar, provoco ad p: 169: c: 186: ubi *Castellum*
Oraniae sive *Albania* 80: milliaria pro 150: & correctius 144: distare a *Neo-Eto-*
raco perhibetur. ad p: 214: ubi quidem asseritur, in urbe *Philadelphia* esse tem-
 plum *Suecicum*; at p: 215: illud affirmatur de *Vicacovia*, & iterum titubante
 calamo scribitur, se nescire, utrum in Comitatu *Philadelphensi* an *Buning-*
hamensi situm sit. Multa sunt, quae rectius recensere potuisset interpret, si se-
 cum habitasset e: g: quoties cunque agrorum divisionem in jugera exprimit per
 totidem milliaria p: 194: & fere semper: Omnem fidem transcendunt, quae pa-
 gina eadem leguntur: *Woodbridje hat 120: haushaltungen, und 30000: meilen landes*
zu bauen. & p: 101: *Sir Phibs habe 2000: meilen davon in die Stad Quebec gesen-*
det p: 110: *die Macquas brauchten das Geschutz zu erst vor andere Indianische Na-*
tionen, und sollen damit bey 2000000: Indianen aufgerieben haben p: 74: *die gantz*
zahl dieser Colonie (New-Engelland) wurde meistens und 100000: gerechnet. adde p:
 175: & 73: Plane falsum est quando perhibetur p: 152: in urbe *Albania* tem-
 plum esse ab *Indis* extructum p: 155: *Indos* securam a nobis vitam agere, eo ut
 agriculturam nos doceant p: 137: eosdem ex caulis frumenti *Indici* (*Mahiz*) sy-
 ropum parare, quo vis *Zaccharo* dulciorem p: 175: vasa fictilia in his terris fa-
 bricata non cedere *Belgicis* nec *Sinensibus*. In citandis nominibus quandoque
 bonus dormitat *Homerus*: At vero excusari vix potest, quando p: 185: *Festus-*
cher pro *Fletcher* legitur; & sic p: 188: *Rip van Dara* & *Ranslau* pro *Rippert*
van Dam & *Renzelaer*; p: 214: *Tenecum* pro *Pensnek* p: 138: *Samp* pro *Sapaan*;
 p: 185: *sings* pro *Kings-County* p: 99: *hospitaal* pro *capitaal-schiffe*. Hae obiter
 annotasse sufficiant; Interim caeteris paribus, ut fide sic laudem non caret haec re-
 latio *Oldnixoniana*; Si quem non piguerit, conferre cum eadem operas *Bloemij*
Matheri, *Dalby Thomae* sive *Sloani*, *Smithij*, *Delatij*, *Hacluii*, & *Purchasij*; & cogita-
 verit,

verit, novas terras, nova incrementa sumere, & adeo indies mutari. (xli. De verbo ad verbum, quibusdam saltem nominibus suppressis, & alias, ne apice quidem mutato, ita se habet *Testimonium ordinationis*, in Nova Anglia factæ: Omnibus in Christo fidelibus hic & ubique has presentes inspecturis, salutem in Domino. Vobis notum sit, quod Nos Neo-portensis in Colonia Connecticutensi Comitatus Presbyteri undecim numero, totidemque Ecclesiarum Pastores, in unam ad constitutum prædictæ Colonix Associationem formati, unumque in locum in Aula sc Gymnasij Valensis Conventi, Dn B. L. B. Educatum, ac Nobis *Examine* sufficienti caute Exploratum, *Testimonio* item de Morum Probitate Ecclesiastico bene cognitum, in officium & ad munus Ministri Evangelici, precibus ad Cœleste Numen animitus admotis *Manuumque impositione* & Domini Nostri Jesu Christi altissimi. Nomine Avocavimus, Segregavimus & Ordinavimus, ac in peculiare servitium Christianorum Honoratissimi DD-& Dominatum incolentium cordate Commendamus & Renunciamus. In cujus rei testimonium has literas *Moderatoris* hujus Associationis, Ejusdemque *scribæ* Nominibus signatas & firmatas Omnes unice Voluimus ac Dedimus. Aprilis. 13. A. S. 1727.

I. A. f.

S. R. m.

(yii Siet C. Tuinmans antwoord aan Theophilus. it den liegenden en bedriegenden Vrygeest; en wat menschen hy bedoelt heeft, zulk is te bekennen uyt 't Sibboleth van M. Booms (zii Ej; oor sprong en uytlegging van Nederduitsche sprekwoorden, in't 1. Deel 1726. 4. bladz. 193.

a12 **D**Udum hoc agnovit Thomas p. i. Q. 32. art. 1. cum aliquis, inquires, ad probandam fidem inducit rationes, quæ non sunt cogentes, cedit in irrisionem infidelium. Credunt enim quod hujusmodi argumentis innitatur & propterea credamus. Fiat applicatio, & experiemur, olitorem hac vice minus opportune jocatum esse (bi2 Non tangam ulcus, nec discutiam, utrum *Lobwasser*, qui dicuntur, rythmi, quoniam Ambr. Lobwasserus, Ictus Lutheranus vel ex Claudij Gaudimelti vel ex Clem. Marotti, Gallorum versibus incautus eos transtulerat. Judaismum sapiant vid. scriptum Arndianum nuper admodum ab auctore quodam, sub nomine Theophili Sinceri latente, in lucem protractum: *Des seel. Herrn Jo. Arnds Bericht von dem rechten verstand der worte der einsetzung des H. abendm. Frf. u. Leipz. 1722. 4.* Sed exempli loco, & ad demonstrandum, quod de usu nostrorum hymnorum in Ecclesijs Reformatis dixeram allegare juvat librum cantilenarum *Herbornæ* in forma quarta 1654. editum, cujus titulus sic habet: *Psalmen Davids nach Frantzæsischer melodei und reimen-art in teutsche reimen gebracht durch A. Lobwasser, D. samt etlichen Psalmen. und geistlichen liedern, so von Hr. D. Luthero und andern Gottseligen leuten g. st. lt.* (ci2. Siet D. G. H. Goetzens *zwo aus der Historie des seel. Hr. Lutheri entlehnte ordinations und introductions-reden* Lub. 1722. 8. der erste anhang p. 93. 105. (bi2. Siet M. Z. Dezius *van de Lutherse geloofs belydenis in't opdracht aan zyn Exc. den Heer Klink Graaf § Wyders sal. enz.* (ei2 *Jac. Arminij verba innuo*, quæ recitantur in præfamine Conclus. synodi Dordrac. edit. supr. laud. † 7. a. Idem vero, num rectius sapere didicerit ex scriptis Ægidij Hunnij, Nostratis; siquidem is, eodem pæne tempore capnt illud & de de Æterno Electionis Decreto divinaque providentia impediti f

peditissimum antea, enucleatius tradidisset, & ex limpidio scripturæ fonte eluciddasset, non temere asseverandum putat D. G. G. Zeltnerus in praef. quam Breviario suo Controv. cum Remonst. praemisit, recte monens, quod melioris ille doctrinae praeceptor & ipse jam lolium v. g. de justificatione ad sperisset conf Controv. 31. p. 272. (si 2 Mirum, quam clare ac distincte mentem nostram proponat B. D. Kromayerus in Th. pos. pol. p. 1. p. 714. ‘Nos inter metusian an transsubstantiationem Pontificiam & apusian i. e. absentiam Calvinianam, tanquam inter duos scopulos oppositos, media via incedentes parusian i. e. praesentiam corporis & sanguinis Christi cum symbolis asserimus. Pari dexteritate procedit B. D. Dietericus in Inst. Cat. p. 608. ad quaestionem sc. hanc. qualis est unio &c. ita respondens: Non est transsubstantiatio, nec est 2. consubstantiatio nec (3) parvi cujusdam corpusculi sub pane delitescens inclusio, nec (4) ad panem aut vinum, extra usum coenae localis ac durabilis affixio aut copulatio: Nec est (5) panis & corporis Christi unio personalis, qualis est filij Dei & assumpti hominis. sed est 6. unio Sacramentalis. Instar omnium esse Koningius poterat, cujus rotunda verba allegare plane mihi taediosum non est, Ita autem ille p. 513. Cap. Consc. ‘A qua (synusias macula) quia jam dudum Lutherum nostrum absolvit Bucerus, Doctor, ipsius Calvinii testimonio, fidelissimus & cum paucis conferendus, cujus propria verba audire, non erit opera nec precio vacuum, sic autem ille, omnibus qui haec mea legunt, testatum facere volo, Mart. Lutherum & qui vere ab eo stant, ejusque doctrinam rite sequuntur, in sacra coena nullam impanationem, nullam quoque corporis Christi in pane, sanguinis in vino, localem inclusionem affirmare; nec ullam externis actionibus sacramentorum ex se salvificam tribuere: Veram autem & substantialem ponunt corporis & sanguinis Domini cum pane & vino in S. C. praesentiam, & exhibitionem, quam nimirum & ipsa verba Domini & Testimonium Apostoli aperte exprimunt. T. scriptorum ejus Anglicorum in Retractione de Coena Domini, p. 643, ed. Basil. 1577. Speramus omnino, cum a Lutheri stemus partibus, & ejus doctrinam rite sequamur, eadem opera & nos absolutum, nec ab adversariis, sive nunc, sive in posterum, Synusias probro amplius notatum iri: quod si tamen a tam manifesta calumpnia nolint abstinere, ferant oportet, ut justiore retorsione impetantur populo Apusias, & ab iis quos praeter meritum traducunt nomine Synusias tarum, merito nec injuria vicissim differantur nomine Apusias tarum.’ [si 2 Non mere repraesentativam cum Zwinglio; non nude & mere effectivam cum Bucero; nec effectivam objectivam cum Calvino; de quibus legatur scriptum illud 1721. 4. editum hoc titulo: Beleuchtung der unlängst edirten, für unwiederleglich ausgegebenen und an hohen orten distribuirten Schrift, Die wahre Lehr vom H. A. genant, § 19. Sed substantialem praesentiam. Huc etiam spectat Arndianum scriptum, supra [b12] laudatum; & aliud, cujus autor se nominat Aug. Ludolfum, & inscribitur Festgegründeter beweis das die Evangelische Luthersche Lehre vom H. Abendmahl schriftmassig, &c. imprimis, quae capite primo in medium protulit auctor athleta strenuus & exercitatus, utramque hic paginam faciunt. [h12 Vide Responsionem ad confessionem Nobilium in Hassia, quam suam faciunt & nostram Dnn. Collect. Novant.

1722, p. 375. [112 Haec Pauli verba merito pungunt eos, qui non nisi spirituales corporis ac sanguinis Christi communionem admittere satagunt, omnem sacramenti usum sufflaminantes. Quinimo necesse est, ut ruborem injiciant misello, atque incutiant terrorem, qui aliquando furore disputandi percussus haec verba evomuit, in aeternum se nolle fieri participem corporis & sanguinis Christi. Verba servatoris nauci floccique habebantur, quorsum ergo haec, acerrimi disputatoris, M. F. Wendelini? qui in Dedicatione, quam *Exercitationibus Theologicis* praemisit agens de Manducatione, quae, ut ipse ait, hactenus Christi Ecclesiam gravissime affligerit, laceraverit, ac tantum non devorarit, in hunc modum scribit: — *Quamvis sine reali corporis Christi vere proprieque dicti manducatione, absolutionem nec nobis, nec aliis promittamus. Haec Wendelinus; Animula vagula blandula!* [112 Peracute hoc observatum est primo in Anglia fidei Catholicae restauratore, Thomae Cranmero, in *Catechismo* quem sicut non nemo suspicatur, non tantum suo exornavit nomine, sed (teste *Barnetto* in *Reformationis Historia*, Belgice versa, p. 2 p. 119, dicente: *'t Was een Werk 't welk t' eenemaal syne was.*) proprio Marte composuit, ac Regi pie defuncto *Eduardo VI.* dum uterque viveret, dedicavit. Liceat ejus verba auro digniora huc transcribere, quemadmodum nativo suo sonant sermone, atque extare perhibentur, f. CXIV. p. 2 *This is the foundation and begynninge of Christian Knowledge and Faith, to believe that God is Almighty. The which many Men do not believe, and yet nevertheless they will be counted Christen Men, or rather great Clarkes. In this number be they, that do not believe, the Body of Christ truly to be given in the Lords Supper to them that receive the Sacrament, although Christ sayeth plainly, take eat, that is my Body.* conf. f. CCXXXV. p. 1, 2. quae verba non possunt non aculeum relinquere in animis legentium quibus sensus aliquis superest. [112 *Baronius* de A. 461. refert ex *Sophronio*, Petrum certiore reddidisse Leonem, omnia ipsi ex gratia remissa, praepriis accedente intercessionibus, excepto illo, quod aliquot indignos non rite vocari & functionibus Ecclesiasticis admoveri passus fuisset, de quo gravissimas Deo redditurus sit rationes (112. *Chrysostomus* Homil. in 1 Theff. p. 520. etiamne, obsecro, quaeremus Divinae in nos irae causas, quum nos mysteria tam sancta tamque horrenda, hominibus partim flagitiosis, partim nihili labefactanda tradamus? perinde ac si de terrae jugeribus aut aliud id genus deliberarent, gregarios quosdam homines temere assumptos rebus iis praeferunt, quantum nomine & gloriam suam exinanire & homo fieri & servi formam accipere & conspui & colaphis caedi, & morte ignominiosa succumbere secundum carnem unigenitus Dei filius non deprecatus est—Haec igitur nonne millies Dei fulmen merebuntur? nonne digna sunt, quae gehennae, non illius, quam nobis sacrae litterae comminantur, sed longe etiam gravioris igne plectantur. (112, vid *Chronicon* Abbat *Stadenf.* ap. *Aeneam Sylvium* p. 147. Imper. *Glycerius* non tantum illos, qui vi aut pecunia, aut alio nefando modo ad officium S. pervenerant sed et illos, qui hos consecrarant, & cives, qui consensum dederant in exilium egit (112 utinam, quibus ministerii constituendi primaria cura est demandata, etiam in hac parte eam speciem praeverterent studiose, repellendo eos, qui sinistro adeo desiderio inhiant fructibus percipiendis, non operi

Domin.

*Dominico perficiendo Hi enim *locusta* sunt, depascentes viriditatem Ecclesiae,
 *Veniat auster, optabat nonnemo, bene an male? judicent alii, & provehat eos
 *in mare rubrum. haec supr. laud. D. Ianus in Timotheo genuini pastoris
 *typo. p. 20. 40. 45, (p12 Id clavis verbis innuit Tarnovius, cujus Com-
 *monefactio legitur ap. Dedekennum vol. 1. p. 653 ' qui vero, *inquiens* non
 *legitime quenquam intramitti curant, aut ipsi etiam intramittunt, in eos
 *quadrabit, quod idem servator noster Pilato dicebat, majus peccatum habet
 *qui me tibi tradidit. (q12 'Ausculta quid Paulus ad Timotheum *manus*
 *ne cui cito *imponas*. Intelligisne, quantum non crimine modo, sed & supplicio
 *sicut iis qui ad id dignitatis electi ab aliis fuerint, non satis est, defensio
 *nem hanc afferre, voluntarius ipse ad hujusmodi munus administrandum *con-*
 *accessi, atque ideo sane non aufugi, quod non praescissem, fore ut eligerer
 *sic neque eos, qui elegerint, sublevare quis quam poterit, si dixerint, ignorasse
 *se eum quem elegere. Verum vel hoc ipso *crimen gravius* efficitur, quod quem
 *ignorare *produxerint*: nae certe, quae illis videtur excusatio, accusationem
 augeat. Chrysostomus de sacerdotio. p. 523. Recte etiam observatum E. Gerardo
 LL. de M. E. c. 4. sect. post §. 183. Rationem a Divo Paulo prohibente, ne
 Neophytus eligatur, hanc esse: *ne per superbiam elatus in iudicium diaboli incidat*
 1 Tim. III. 6. Neophyti enim solent esse audaculi ac fastuosi unde per impru-
 dentiam & intempestivum zelum, quandoque ea faciunt, quae adversariorum
 calumniis sunt obnoxia Addit id. ex Iur. Can. c. *prohibentur*. dist. 48. Prohi-
 bentur neophyti in episcopos ordinari, ut qui heri erat catechumenus, hodie
 non fiat episcopus, qui heri erat in theatro, hodie non sedeat in ecclesia; qui
 vespere erat in circo, hodie non ministret altario. Causa autem *pergit*, hujus
 prohibitionis est, ne elatus in *superbiam*, tanquam religio Christiana plurimum
 eo egeret, incidat in ruinam diaboli—in *arrogantiam*, quae est ruina diaboli *incidunt*,
 qui in puncto horae, nec dum discipuli, fiunt magistri. (r12 Cyprianus Ep. 67. nec sibi
 plebs blandiatur, quasi immunis esse possit a contagio delicti, cum sacerdote
 peccatore communicans & ad injustum atque illicitum propositi sui Episco-
 patum consensum suum commodans ap. cit. Krumbh. p. 51. [t12 Chrysosto-
 mus de sacerdotio p. 567. aliquando nihil habent in concionatore, quod
 incusent, nisi quod illum aegre ferant, apud omnes inclarescere: igitur clam
 convitiantur, incusant, calumniantur, malitiae suae virus palam diffundunt [t12
 Id ibid p. 547. saepe fit, ut unum aliquem ex eorum numero, qui dicendi faculta-
 te minime valent, eligant, eumque laudibus in coelum extollant, supra di-
 gnitatem admirentur, alios ad id insania, alios inscitia, alios invidentia impellente
 non quidem ut illius eloquentiam admirabilem reddant, quae talis etiam non
 est, sed ut alterius gloriam elevent atque extingvant (u12 Vid verba ejus
 Italica Germanice translata ap. Krumbh. l. c. p. 25. (w12 Tom. V Ien. fol.
 393 conf. Korth. Theol. tract. p. 241-244 (x12 id. p. 228. (y12 V. D. Wernf-
 dorfius de Indifferentismo Religionum p. 23. (z12 Ita Dn. D. Loscherus in
 prooemio Diff. qua Swenckfeldismum in Pietismo renatum impugnat, deplo-
 rans noxam longe gravissimam, quam Fanaticismi & Naturalismi monstra Eccle-
 siae intulerint, subjicit: accedit, quod tristissima haec Ecclesiae facies, non ab
 hostili impetu, & vi, ab illis, qui nihil magis quam hostis detestantur nomen,
 tam

tam dira vulnera, tamque horribiles adspectu plagas acceperit: qui ob speciem pietatis, quam prae se ferunt, nostra aetate characteristico Pietistarum nomine quod semel invaluit, appellari solent, querelas has nobis extorquent (a 13 Tom. 2 Postil. p. 213.

b13 **L**uth Ep. ad Spalatinum. L. 1. p. 179-fat multis peccatis sum onustus etc [c13 Recte observatum hoc est magnae famae Viro Dn. S. Edzardo in *Terminismo* solatii experte p. 16. non in rigore semper sumendum esse in B. Lutheri scriptis terminum *irremissibilis* & *inexpiabilis* peccati. Sic in Post. Domest. f. 333. a. legitur. Deum omnia peccata remittere, sed superbiam remittere nec posse nec velle Neque tamen quis quam tam absurdus erit, ut sibi innaginetur, nullum superbum converti, veniamque consequi posse. Alibi idem hic Diuinus heros, plane heroice: *ich wolte lieber inquit, mit juda dem verrachter in der holle brennen, den daran schuldig seyn, das eine pharree verwurstet oder einem verfuhrer gegeben wurde. Denn es wird auch der verrachter judas nicht so unertraegliche pein haben, als dieser einer. Denn durch diese sünde müssen ohnzahlig viele seelen verlohren gehen.*

Caeterum coronidis loco expectari potuisset, responsio, qualem erat meritis, ad nugas, scopasque dissolutas, ad criminationes, ad aperta atque crassissima mendacia, quibus nos Henkelius petulanter satis lacessiverat litteris scurrilibus, per plateas aperte volantibus. Quoniam autem fabula vera est, quam mox de obitu ejus narrabant amici; Siquidem ex equo cadens, vitam finisse certo perhibetur: operae nos poenituit, recogitantes, quod aequum sit, cum mortuis decertare ac luctari cum larvis. Stetit, sic cecidit, recidit suo Domino servus: quid ergo rei nobis esto cum eo, qui rebus humanis exemptus, extremum expectat diem iudicis omnium summi, omnium justissimi? Imo complicatis manibus, genibus flexis, totoque & submisso pectore Patrem luminum devote precamur atque obtestamur, ut nos sanctificet in sua veritate ac servet, ut nos protegat sua clementia, ut omni coetui Protestantium Evangelico largiatur pacem eam, quam mundus dare non potest, incolumitatem, qua animum, qua corpus, omnigenam ac sempiternam, fideique nostrae sanctissimae finem quem expectamus, veniente, qui veniet, a se, utinam cito veniat! judicaturus & mortuos & viventes. Et omnis populus applaudens dicat: Amen!

FINIS.

Druk-feilen

Bl. 2. Reg. 25. *speliat*, Leeft *sepeliat*. B. 4. R. 17. 1612. L. 1652. B. 13. R. 3. onverſetetyk *L onverſettelyk*. B. 16. R. 25. verdient. L. *verdiēt* (qq. B. 39. R. 35 ſegende L. *tegen de* B. 51. R. 22 1726. L. 1726-7 B. 55. R. pēn. talem. L. *tale* B. 65. R. 12 leſug L. *leſung*. B. 113- 119. L. 114-120. BL. (118) 119. R. 34. redeivus. L. *redrivivus*. BL. 123 R. 21 ſinodus L. *ſynodus*. idid *Danarii-cena*, deſeantur. ibid. R: 32 libre L. *libri*, BL. 120. 121. L. 121. 122. BL: 136. R. 121: *atractu* L. *attactu* BL: 142: R: 14 *cerimonas* L. *cerimonias*. ibid R: 28: *haber* L. *habere* Bl. 143 R: 4: *Theologi* L. *Theologo*:

